

[PostScriptum]

Časopis za obrazovanje, nauku i kulturu

Pedagoški fakultet
UNIVERZITET U BIHAĆU

ISSN 2232-8556

► **Post Scriptum** ► Časopis za obrazovanje, nauku i kulturu ► Broj 2

► Izdavač: **Pedagoški fakultet Bihać** ► Za izdavača: **Nijaz Skender**

► Glavna i odgovorna urednica: **Šeherzada Džafić**

► Lektorica: **Belkisa Dolić**

► Redakcijski kolegij: **Alma Huskć, Bečo Pehlivanović, Dejan Šumar, Jasmin Hošić, Jasna Hamzabegović, Maida Džanić, Meho Čaušević, Sandra Novkinić, Senka Majetić, Šejla Karabašić, Vildana Pečenković, Zineta Lagumdžija**

► Savjet redakcije: **Amira Dervišević, Bernadin Ibrahimpašić, Fehim Rošić, Muhidin Halilović, Naim Čeleš, Nijaz Skender, Zrinka Ćoralić**

► Oblikovanje: **NDizajn Bihać/Nermin Nino Kasupović**

► Kontakt: **Žegar, Luke Marjanovića bb, 77 000 Bihać, BiH;**
Tel: 037-229-850, Fax: 037-229-878, www.pfb.ba

SADRŽAJ

Vrednovanje primjene nastavnih inovacija /Izolda Osmanagić/	2
Stavovi studenata Pedagoškoga fakulteta o Pedagoškoj i Metodičkoj praksi realizovanoj 2010/11. akademske godine /Naim Čeleš, Jasmina Tockić Čeleš/	10
Uticaj tjelesnog vježbanja na motoričke sposobnosti učenika u razrednoj nastavi /Milica Bešović/	17
Uticaj odabranog skupa motoričkih sposobnosti, morfoloških osobina i konativnih regulativnih mehanizama na uspješnost izvođenja penala, u rukometu /Muhidin Halilović/	25
Uticaj interneta na stavove studenata pedagoškog fakulteta prema engleskom jeziku /Senka Majetić/	30
Koncept obrazovnog menadžmenta u Bosni i Hercegovini /Ermin Kuka/	37
Metod određivanja minimuma funkcije bez upotrebe diferencijalnog računa /Dragana Kovačević, Alma Šehanović/	41
Učenje stranog jezika u modernom društvu: nove tehnologije u razvoju i kritici /Zrinka Ćoralić, Adna Smajlović/	48
Specifično bosanski/bošnjački frazion u kontekstu kognitivnih teorija s osvrtom na upotrebnu osnovu /Indira Smajlović/	53
Semantičke specifičnosti frazema /Bernes Aljukić/	62
Određeni i neodređeni član u gramatičkom sistemu bosanskog jezika /Jasmin Hodžić/	69
Postoji li jedinstveni švicarski njemački jezik – primjena, mogućnost i problemi /Adna Smajlović/	74
Dijalektika (gino/andro)teksta u l'écriture féminine Jasne Šamić /Azra Verlašević/	80
Koncepcije književne historije Dioniza Đurišina /Nermina Delić/	86
Demoni i modusi njihova predstavljanja u trilogiji Njegove tamne stvari: odnos ljudskog i životinjskog u specifičnoj funkciji oblikovanja ljudskog identiteta /Kristina Giacometti/	91
Politički mit: konstrukcija ili destrukcija /Andrea Iveljić/	96
Pjesmom i pričom ulicama Bišća /Šeherzada Džafić/	102

Likovni lajt-motiv u ovom broju ► **Ahmet Ibukić - Ami**

► ...Ahmet Ibukić je jedan od najznačajnijih tumača onog mističnog koje je utkano u duh i biće Une, koje nas zapravo i opsjeda i čini nas opčinjenim. On uspijeva da uđe u samu materijalnost bića vode, u njegovu unutarnju strukturu, i da svoju paletu dovede u takav položaj da Unu ne slika više iz neke spoljne stajne tačke već iz njene same materijalnosti, iz njenih naslaga, njene dubine, njene spiritualnosti. Spiritualno kao fluid neposredne egzistencije Une, poprima na njegovoj slici karakter začuđujuće lelujavosti koja protječe slikom. On je istinski pjesnik smaragdno kao bitne manifestacije onog fona kojim se Una oglašava kao svojom živom egzistentnom dimenzijom. Njegova se boja rastače u bojeni fluid Une i stvara glazbeni slog u kojem i voda i boja gube svoju materijalnost da bi se nudile pogledu posmatrača kao zanos i kao ljepota...

... Osnovni korijen je kretanje. U kretanju je supstanca energije koja se transponuje u ljepotu. Kretanje graniči sa mističnim, uraslim u samu materiju vode kao praiskonskom elementu postojanja. Slikar je sebi stavio u zadatak da tu supstancu kretanja ekstrahira iz bića ili materije vode, da ga osamostalji, individualizira, učini subjektom svoje slike. Za taj poduhvat koristi sva sredstva koja mu se nude da bi stigao, do onih istinskih činjenica, činjenica prelamanja svjetla u materiji vode koja, kada se ugradi u kretanje materije, dobija svoju osamostaljenu viziju, viziju bojenih pjega koje se nikada ne zaustavljaju već su u stalnoj mjeni, uvijek drugačije magmatske forme, forme koja se ustrajno prelijeva u svoju novu datost u odnosu na onu kojom se pokazivala u tek minulom trenutku, nemjerljivom fizičkim vremenom...

... Smaragdi njegovih slika su sonate koje protječu kroz vrijeme, ozvučujući ga i ne doživljavamo drugačije nego kao zvuk, dok stojimo pred njegovim slikama uglavnom širokih formata jer u drugačije formate toliko glazbe zapravo i ne bi moglo stati. Njegovo je slikarstvo i figuralno i nefiguralno, i slikarstvo slutnji, i krajnje realističko slikarstvo. I, iznad svega, slikarstvo moćnih vizualnih senzacija...

isječak iz likovnog osvrta Vojislav Vujanović

Uvodne riječi

Poštovani čitaoci, autori, saradnici, dopisnici, zadovoljstvo mi je da pišem Uvodne riječi za drugi broj časopisa Pedagoškog fakulteta, Post Scriptum. Zadovoljstvo izražavam, prije svega jer se radi o drugom broju, a ako je drugi znači da on već iza sebe ima prošlost, ali i da obećava budućnost.

Već dugi niz godina (od samog osnivanja Univerziteta) osjećala se potreba za ovakvom vrstom publikacije, ali, nažalost, trebalo je dugo vremena da se ta potreba i zadovolji. Nesebičnim radom i zalaganjem sve prepreke su iza nas. Pedagoški fakultet je našao način da se podrži ovaj tip izdavačke djelatnosti. Ovaj put financijsku podršku smo dobili i od Federalnog ministarstva obrazovanja i nauke, kojima se ovim putem zahvaljujemo.

Pedagoški fakultet je u zadnje vrijeme radio puno na poboljšanju kvalitete nastavnog procesa, ali i uvjeta u kojima se proces nastave odvija. Veliki uspjeh smo postigli na mnogim poljima, ovaj časopis je jedan dio toga. Nastavni proces, a posebno kad je u pitanju usavršavanje i jačanje mladog kadra je nezamisliv bez izdavačke djelatnosti.

Časopis Post Scriptum je mjesto gdje se može vidjeti rad naše akademske zajednice, ali i mjesto gdje riječ ima akademska zajednica drugih krajeva. Dokaz je u ovom broju gdje imamo saradnike sa Univerziteta u Sarajevu, Univerziteta u Tuzli, Sveučilišta u Zagrebu i Slavističkog instituta u Beču. Prilika je ovo da se razmijene iskustva, upozna rad drugih, poboljša vlastiti, te da se uspostavi veza, sagrađe mostovi između Pedagoškog fakulteta u Bihaću i fakulteta i univerziteta u regiji pa i šire.

Ono što ja najvažnije, ovakva vrsta publikacije služiti će studentima da lakše dođu do stručnih i naučnih radova, da lakše dođu do tražene literature i da prošire svoja znanja iz više oblasti – oblasti koje posjeduje Pedagoški fakultet, a koje će se naći unutar korica ovoga časopisa. Drugi broj časopisa Post Scriptum donosi radove iz oblasti didaktike, metodike, lingvistike, matematike, književnosti, sociologije, sporta i svih drugih oblasti koje ulaze u okvir bogate multidisciplinarnosti Pedagoškog fakulteta.

Dekan Pedagoškog fakulteta,
Dr.sc. Nijaz Skender, red.prof.

Izolda Osmanagić - Univerzitet u Bihaću

VREDNOVANJE PRIMJENE NASTAVNIH INOVACIJA

Sažetak:

Nikad promjene u ljudskoj civilizaciji nisu bile brže i burnije. Ogroman je porast naučnih činjenica koje se u nekim oblastima udvostručuju svake dvije godine. U svijetu koji se mijenja škola ne može ostati ista. Bolji kvalitet nastavnog rada nije moguće postići bez stalnog inoviranja nastavnog rada. Bez vrednovanja nema ostvarivanja uvida u kvalitet primjene didaktičkih inovacija. Osnovna funkcija vrednovanja je unapređivanje nastavnog rada. U našem primjeru unapređivanje nastave primjenom inovacija.

Ključne riječi: vrednovanje, vrednovanje primjene inovacija u nastavi

Uvod

Više je razloga zašto smo se opredijelili za ovu temu, ali se svi oni mogu svesti pod zajednički nazivnik – promjene. One se moraju posmatrati na dva plana: u okruženju i u školi. Nikad u historiji civilizacije promjene nisu bile brže i burnije. One se ogledaju u ogromnom porastu naučnih činjenica koje se u nekim oblastima svake godine četverostručuju. Škola, koja priprema mlade ljude za život, mora voditi računa da je okruženje informaciono-tehnološki vrlo promjenljivo, nepredvidivo i nestabilno. Vrijeme od naučnog pronalaska do njegove praktične primjene se fantastično skratilo: naučne ideje provjerene u institutima i laboratorijima i testirane u oglednim pogonima odmah se materijaliziraju na proizvodnoj traci. Ono što je danas savremeno i funkcionalno već sutra će biti prevaziđeno. Danas promjena, a sutra promjena promjene. I stručnjaci najužeg profila imaju ozbiljnih teškoća da prate razvoj svoje najuže struke.

Današnjem postindustrijskom dobu, maksimalno informatiziranom, nije primjerena škola u kojoj učenici zapamćuju brda činjenica jer je vrijeme enciklopedijski obrazovanih davno prohujalo. A naša škola još uvijek donkihotski pokušava da postigne nemoguće – da u glave učenika ulije sva

znanja koja će oni doživotno koristiti. Zato mi u današnjem vremenu imamo jučerašnju školu. Ona nije ni saputnik u današnjici, a takva kakva je ne može biti niti vodič u budućnost. Učenje se u školama zasniva na pogrešnom konceptu da je znanje sve, umjesto na opredjeljenju da je pravo znanje ono znanje koje produkuje novo znanje. Dakle, učenike treba tako pripremiti da brzo i efikasno usvajaju nova znanja jer će ona kojima već raspolažu brzo postati nedovoljna ili zastarjela.

To zahtijeva ozbiljne promjene unutar škole u izboru ciljeva i zadataka, u pristupu sadržajima, u odnosima učenik – nastavnik, u izboru i primjeni oblika rada, metoda, postupaka, medija. Pozicija i nastavnika i učenika mora se suštinski promijeniti. I danas ogroman broj nastavnika pogrešno smatra da je uspješno predavanje i prenošenje sadržaja, činjenica i informacija njihov osnovni zadatak i da je to dobar odgovor na izazove današnjice i sutrašnjice. Suština je u tome što oni shvataju da se dobrim poučavanjem učenika iscrpljuju njihove obaveze i prema učenicima i prema društvu.

Savremena didaktička teorija, a i ona najbolja praksa ukazuju da su najbolji oni nastavnici koji su obučili učenike da sami organiziraju i oblikuju svoje učenje. Pozicija nastavnika mora da se mijenja. On više nije samo prenosilac znanja nego organizator i savjetnik koji upućuje na razne izvore znanja i pokazuje kako treba učiti. Učenik više ne može biti samo slušalac, niti se nastava može zasnivati samo na predavanju i slušanju. Učenje bi moralo biti saradnički proces zasnovan na bogatoj interakciji nastavnik – učenik i obrnuto, a isto tako i učenik – učenik. To zahtijeva primjenu interaktivnih metoda i postupaka, oblika rada koji misaono aktiviraju učenike.

Informaciono – tehnološki bogato okruženje i siromašna medijska osnova nastave su dva nespojiva pola. Još je tužnija činjenica da se i ona sredstva kojima škola raspolaže nedovoljno i nefunkcionalno koriste. Inovacija je promjena na bolje. Te neophodne promjene u zadacima, sadržajima, organizaciji rada, izboru i primjeni metoda, postupaka, oblika rada, vrsta nastave, njihov uticaj na kvalitet nastave i njenih ishoda, vrednovanje inovacija – predmet su ovoga rada.

Kvalitet odgojno-obrazovnog rada kao bitna odrednica inovativne škole

Pod kvalitetom (na latinskom jeziku *qualitas* – svojstvo, osobina) se podrazumijeva valjanost neke stvari ili pojave. Ekonomisti smatraju da je kvalitet mjerilo upotrebne vrijednosti jednog proizvoda, odnosno mjerilo njegove sposobnosti da udovolji zahtjevima tržišta i potrošača. Ukratko, to je valjanost. Potpuna analogija između kvaliteta obrazovanja i kvaliteta proizvoda je nemoguća.

Obrazovanje treba da doprinese vrednosnom formiranju učenika, da ih uputi da poštuju i cijene druge bez obzira na to što su druge nacije, vjere, boje kože ili ideoloških uvjerenja; da budu pravični, da pomognu drugom u nevolji. To nisu kategorije koje se vrednuju na tržištu, ali govore o ljudskim kvalitetima za koje treba da se bori svaka dobra škola. No, postoji i druga strana obrazovanja. Nadbiskup od Kenterberija, govoreći kako se u školama sve više zapostavlja humanistički pristup, ističe da se danas obrazovanje sve više posmatra kao roba na tržištu. Sadržaj obrazovanja se sve više procjenjuje u okvirima ekonomske korisnosti. Dakle, obrazovanje se posmatra prije kao sredstvo nego kao cilj za sebe. Nadbiskup naglašava da nije dobro što se klatno premješta nasilnički sa jednog ekstrema na drugi. On se zalaže i za humanističko obrazovanje, za razvoj ljudskih vrijednosti u moralnom smislu, ali i za stručnu obuku, jer su ta dva tipa obrazovanja ne samo uskladiva nego su i u pozitivnom odnosu (Nadbiskup od Kentberija 1991:45).

Na sličan problem ukazuje i Džordž Vud koji, govoreći o američkom obrazovanju, podvlači da SAD pomoću zakonske regulative brinu o ekonomiji, a ne o životima djece. On kaže da je polazište zakonske regulative „vođeno boksterskim rezultatima međunarodne ekonomske konkurencije: bruto nacionalni dohodak i cifre trgovinskog bilansa se čitaju isto onako kao što doktor čita pacijentove vitalne znake“ (Wood 1996:34). On dalje kritizira obrazovne vlasti što zapostavljaju koncepte pravednosti i potrebu nacije za nezavisnim građanima koji bi da demokratija i cijelo društvo funkcionira.

Oba autora insistiraju na kompleksnosti obrazovanja koje mladima treba osigurati i stručnost, ali i doprinijeti razvoju njihove ljudskosti.

Škola je, dakle, ostvarila kvalitet ako su njeni učenici stekli znanja, vještine i navike koje znaju primjenjivati (u životu, proizvodnji, raznim

djelatnostima) i izgradili stavove i vrijednosti poštenog i časnog građanina. Neka njihova znanja će imati upotrebnu vrijednost i moći će se valorizirati na tržištu rada, a neka će imati vrijednost po sebi (građevinski inženjer koji razumije, osjeća i voli Mocartovu muziku ne mora od toga imati nekakve materijalne koristi, ali će doživljavati veliko estetsko zadovoljstvo).

Standardi u obrazovanju

Kao što u svakoj djelatnosti postoje standardi, tako bi trebalo biti i u obrazovanju. Standardi su pokazatelji nivoa kojeg u određenom procesu treba postići. Često se pojedine firme pojavljuju s reklamnim obavijestima da su proizvele robu po najvišim svjetskim standardima naglašavajući da njen kvalitet kontroliraju renomirani instituti. U obrazovanju postoje tri vrste standarda:

- a. Standardi koji pokazuju kvalitet radnih uvjeta (ovdje se podrazumijevaju veličina i organizacija školskog prostora, prostorija, kabineta, radionica, medijateka, sala za tjelesni odgoj i ukupna materijalno-tehnička i medijska osnova nastave. Za svaku vrstu škola propisani su normativi koje ona mora ispuniti da bi se mogla verifikirati za propisanu djelatnost. Nažalost, većina naših škola ne ispunjava zahtjeve normativa ni sa 50%).
- b. Standardi koji pokazuju kvalitet nastavnog kadra (propisano je kakvo obrazovanje moraju imati učitelji i nastavnici za svaku oblast. To, međutim, ne znači da dvije susjedne škole iste vrste koje imaju sve nastavnike s propisanim obrazovanjem imaju isti kadrovski kvalitet. Stručno i didaktičko-metodičko usavršavanje nastavnika, njihova spremnost za prihvatanje i primjenu inovacija bitno utiču na kadrovski standard škole).
- c. Standardi koji pokazuju kvalitet nastavnog procesa (primjena oblika, metoda i postupaka kojima se postiže interaktivnost odgojno - obrazovnog rada i učenika dovodi u poziciju subjekta, doprinosi podizanju kvaliteta nastave. Učenike treba od najranijeg uzrasta dovoditi u situacije u kojima će biti prinuđeni da razmišljaju, da se misaono koncentriraju na odgovarajuće sadržaje.).
- d. Standardi koji pokazuju kvalitet ishoda (to su pokazatelji kvaliteta znanja, umijeća, navika, stavova i vrijednosti učenika na završetku

određenog nivoa školovanja. Da bi se ovaj kvalitet sagledao, neophodno je da se nastavnim programom precizira šta, naprimjer, učenik na završetku obaveznog obrazovanja treba da zna i umije iz svake nastavne oblasti. U novijim nastavnim programima taksativno treba da je nabrojano kakva znanja učenik treba da ima. Između ostalog, svršeni učenik trebao bi da umije precizno, koncizno i jasno izraziti se riječima, izvoditi zaključke, izraziti se pomoću jednostavnih formula... matematički opisati jednostavniji problem, moći razvijati matematičke apstrakcije...).

Nas ovdje najviše interesira kvalitet nastavnog procesa. Bred Grin u knjizi *Nove paradigme za stvaranje kvalitetnih škola* (Greene 1996:76) smatra da je najvažniji uslov za visok kvalitet zainteresiranost nastavnika da se on i ostvari. On je dao deset pitanja o kojima treba da razgovaraju. To su:

1. Kako biste definirali kvalitet?
2. Kojim pridjevima biste opisali kvalitet?
3. Kako prepoznajete kvalitet?
4. Koje vrste kvaliteta postoje?
5. Kakav je odnos između kvaliteta i kvantiteta?
6. Navedite neke pokazatelje kvaliteta?
7. Navedite neke lične primjere kvalitetnog rada?
8. Šta olakšava, a šta sprečava kvalitetan rad?
9. Navedite dva primjera kvaliteta u svojoj školi?
10. Ko treba da ocjenjuje da li je rad u školi kvalitetan?

Ova pitanja, a i mnoga druga, treba da postavi sam sebi svaki nastavnik i o njima treba da se razgovara na sjednicama stručnih organa.

Jedan od najviše prihvaćenih i najuticajnijih modela u kome su skalirani zadaci za kognitivnu oblast, polazeći od najjednostavnijih ka najsloženijima, je Blumova taksonomija koju ćemo prikazati u najsazetijoj formi:

- *znanje* – prepoznavanje informacija (nastavnikovi zahtjevi treba da budu slijedeći: definiraj, popiši, zapamti, imenuj, zabilježi, ponovi, ispričaj, prisjeti se, izvijesti);
- *razumijevanje* – shvatanje informacija (opiši, prepoznaj, izvijesti, razmotri, izrazi, raspravljaj, smjesti);
- *primjena* – primjena znanja u rješavanju problema (izloži, vježbaj, primjeni, ilustruj, izvedi, prevedi, protumači, pitaj, prikaži);
- *analiza* – razdvajanje informacija da bi se prilagodile različitim situacijama (razdvoji, interveniraj, riješi, pitaj, napravi dijagram, eksperimentiraj, raspravljaj, razlikuj);

- *sinteza* – primjena informacija radi poboljšanja kvaliteta neke situacije ili života (predloži, uredi, organiziraj, kreiraj, sastavi, klasificiraj, pripremi, poveži, formuliraj);
- *vrednovanje* – procjenjivanje korisnosti i upotrebljivosti (izaberi, prosudi, predvidi, procijeni, rangiraj, odredi prioritete, vrednuj, izmjeri, izaberi).

Od najnižeg ranga u kome se podrazumijeva zapamćivanje i reproduciranje nastavnih sadržaja do najvišeg, tj. do vrednovanja, što podrazumijeva sposobnost ocjenjivanja i prosuđivanja na jasnim kriterijima, ogroman je raspon. Nastavnik treba organizirati i voditi nastavni proces tako da normalno razvijeni učenici napreduju od nižih ka višim kategorijama. Dobar nastavnik će diferencirati ciljeve prema složenosti i prilagoditi ih moćima učenika, tj. individualizirat će nastavu. Taksonomija će mu pomoći da uspješnije pripremi sate raznih tipova.

Uticaj nastavnika na rezultate učenja

Kvalitet i efikasnost nastave su, to je stara istina, presudno određeni stavom, ponašanjem, radom nastavnika i klimom koju on stvara. J. E. Brofi u tekstu *Bihevioristički učitelj i njegovi rezultati* izlaže načela uspješnog poučavanja koja ćemo sažeto izložiti.

1. Ponašanje nastavnika odlučujuće utiče na rezultate učenja.
2. Ponašanje nastavnika, ujedinjeno s reakcijama učenika, može stvoriti posebnu odjeljensku atmosferu koja se ispoljava: a) u socijalnoj klimi podređenosti ili saradnje, b) interakciji kao nivou zajedničke aktivnosti učenika i nastavnika; c) klimi kvaliteta ili saradnje; d) emocionalnoj klimi koja se može ispoljiti kao toplina i podrška ili, suprotno, kao kritiziranje i indiferentnost.
3. Na nastanak određene odjeljenske klime utiču: a) ličnost nastavnika, b) nastavnikova znanja i opredijeljenost za ponašanje koje će, po njegovom uvjerenju, dati najbolje rezultate, c) nastavnikova radna filozofija i izbor nastavnih ciljeva. Ne postoji čisti tip ponašanja, već postoji ponašanje koje preovlađuje.
4. Odjeljenska klima nije uvijek ista. Zависи od vrste nastave, karakteristika učenika, njihovog iskustva i navika. Koliko će brzo napredovati učenici u demokratskoj klimi závisi od odgoja u porodici, razvijenog osjećanja nezavisnosti i samostalnosti.

Obrazovni ciljevi i zadaci moraju se podijeliti bar na dvije grupe:

- a. kognitivni i motorni rezultati gdje spadaju znanje, vještine, navike koji se mogu vrednovati ocjenom, testom ili nekim drugim objektivnim mjerilom i
 - b. afektivni rezultati u koje spadaju stavovi, motivacija, interesovanja, zadovoljstvo, vedrina, potištenost, kreativnost.
5. Rezultati učenja, i kognitivni i afektivni, moraju se posmatrati sa stanovišta njihove kratkoročnosti ili dugoročnosti. Ako se klimom pritiska, ponavljanja i drila može postići bolje znanje, ali uz veliku emocionalnu cijenu (savladavanje dosade i otpora prema predmetu), onda će postignuti rezultati učenja biti kratkotrajni.
6. Gotovo da nema takvog nastavnikovog ponašanja koje bi pozitivno uticalo na rezultate učenja u svim nastavnim situacijama. U jednoj situaciji efikasno će biti ako se primijeni jedna, a u drugoj neka druga nastavna vještina. Da bi to ocijenio, nastavnik treba da poznaje:
- a. dimenziju klime na koju može djelovati,
 - b. individualne razlike među nastavnicima koji mogu različito reagirati na iste nastavnikove postupke,
 - c. kratkoročne i dugoročne ciljeve koje treba postići.

Na odjeljensku klimu utiču mnogi činioci: socijalni odnosi i raspoloženje koje stvara nastavnik, interakcija (da li postoji obostrana komunikacija između nastavnika i učenika i da li na časovima postoji komunikacija učenik-učenik), atmosfera rivaliteta ili saradnje i emocionalna atmosfera.

Flanders je, na osnovi istraživanja, zaključio da su učenici najčešće pasivni jer nastavnici ne uvažavaju njihove inicijative, ne uzimaju u obzir njihove prijedloge i mišljenja. Smatrao je da će bolje rezultate dati indirektna nastava jer omogućuje bogatiju interakciju, veću aktivnost i interesovanje za nastavu. Flanders je označio karakteristike indirektnog poučavanja, te istakao da indirektno poučava nastavnik koji:

- a. prihvata i razjašnjava i pozitivne i negativne emocije učenika;
- b. hvali i ohrabruje riječima podrške i gestovima;
- c. prihvata, objašnjava i primjenjuje učenikove prijedloge;
- d. postavlja pitanja o sadržajima i postupcima težeći da od učenika dobije odgovor.

Flanders je dao i sistem za bilježenje kvaliteta komunikacije u odjeljenju na osnovi koga se može zaključiti kakva je odjeljenska klima (Flanders 1970:63).

Inovacije, dobro promišljenje, planirane i realizirane, vode ka višem kvalitetu. Ustaljeno i rutinirano primjenjivanje istih postupaka, metoda i oblika, makar oni davali i dobre rezultate, ne unapređuje nastavu. U njoj je postignut određeni kvalitet, ali u okviru jedne tehnologije i organizacije. One nisu neka apstraktna kategorija. Inovativna škola se može prepoznati po određenim karakteristikama među kojima su:

- spremnost da se izučavaju, prihvataju i primjenjuju novine;
- stalno eksperimentiranje i traženje, ispitivanje raznih problema nastave i učenja i odnosa u tome procesu(akciona i druga istraživanja);
- primjena interaktivnih postupaka, metoda i oblika rada;
- spremnost da se prihvate inicijative i prijedlozi učenika;
- korištenje savremenih didaktičkih medija;
- praćenje pedagoške periodike;
- organizirano stručno usavršavanje nastavnika;
- temeljno planiranje, stalno aktualiziranje planova rada i kontrola;
- stalna povratna informacija o ostvarenosti nastavnih ciljeva i zadataka, tevrednovanje rada;
- diferencijacija nastave prema moćima i predznanju učenika;
- bogata i stalna saradnja sa sredinom i korištenje sredinskih potencijala radi unapređenja nastave.

I pored temeljnih priprema i prethodnog provjeravanja vrijednosti inovacije, nastavnici će pratiti njene efekte, o njima razgovarati i na osnovi provjera odlučiti o najširoj primjeni.

Stanje nastave kod nas

Istraživanja i analize u dugom vremenskom periodu pokazuju da nastava u našim školama pati od ozbiljnih slabosti. Navest ćemo one osnovne.

Ciljevi i sadržaji obrazovanja. U sagledavanju stanja nastave mora se poći od ciljeva i od nastavnih planova i programa jer su oni osnova za odgojno-obrazovni rad.

Mana naših ciljeva obrazovanja, koje su uvijek postavljali i verificirali nadležni državni organi, je velika uopćenost i nerealnost (svestrano razvijena ličnost). Tek u skorije vrijeme počelo se osjećati

stidljivo nastojanje da se obrazovni cilj i zadaci konkretiziraju. Uz takve ciljeve „išli su i preobimni, zastarjeli i često suvišni sadržaji koncipirani na principu didaktičkog materijalizma.

Te savremene i buduće potrebe ne mogu zajedno s našim neadekvatnim nastavnim planovima i programima. Problem se mora rješavati češćim odstranjivanjem prevaziđenog i suvišnog te uvođenjem novog i esencijalnog. Princip fundamentalnosti se ne smije povređivati.

Verbalizam je osnovna slabost nastave u našim školama od osnove do vrha piramide obrazovnog sistema. U suštini, ovdje je riječ o pogrešnom shvatanju kvaliteta. Čak i mnogi marljivi nastavnici smatraju da je dobar nastavnik isto što i dobar predavač. A uslov za to je, smatraju oni, dobro vladanje sadržajima, odnosno solidna stručnost i vještina izlaganja. Teoretičari su to odavno nazvali nastavom s „nastavnikom u centru“ koju karakterizira predugo izlaganje nastavnika, tako da za učenike ostaje malo ili nimalo nastavnog vremena.

O ovom problemu vrlo analitično piše Dejvid Gerin. Po njemu (Gerin 1999,1:25) tradicionalnom modelu u središtu nastave je govorenje kojim nastavnik, kao stručnjak, učenicima prenosi informacije kontrolirajući osnovne elemente nastave: program, tempo realizacije, podjelu sadržaja na manje cjeline, način prezentacije. Ovaj autor postavlja i pitanje: ako je prenošenje informacija i akumulacija znanja cilj nastave, zašto ne primjenjivati pristup s nastavnikom u centru. Taj pristup je praktičan, efikasan i vrlo razumljiv. Kritičari takvog pristupa opravdano naglašavaju da se ciljevi nastave ne iscrpljuju prenošenjem i apsorbovanjem informacija, a u njihovim hijerarhijama ti ciljevi nisu u vrhu ljestvice. Kritike takve nastave su vrlo oštre, a među kritičarima su, između ostalih, poznati teoretičari Džon Džui, Žak Pijaže, Karl Rodžers... Razvoj kritičkog mišljenja, formiranje ličnog identiteta, osposobljavanje za praktičnu primjenu naučenog teško se postižu nastavnikovim verbalizmom.

Prema nekim istraživanjima za šest nastavnih sati učenik prosječno govori samo dva minuta. U velikoj su zabludi oni nastavnici, a takvih je dosta, koji smatraju (i tako rade) da učenika u saznavanju treba voditi do samoga kraja. Udio nastavnika u vođenju učenika treba biti znatno manji nego što on jeste u predavačkoj nastavi. Nastavnik treba pomoći učeniku time što će mu dati instrumente da sam pronikne u odnose između stvari i pojava. Pomoć veća od toga smanjuje prostor za veće učenikovo misaono angažiranje.

Ovo što je rečeno ne znači da iz nastavnog rada treba potpuno isključiti predavački pristup. On je ponekad koristan i neophodan, zavisno od prirode nastavnih sadržaja, ali je pogrešno ako se samo on primjenjuje. Među didaktičarima je bilo dosta rasprava o pristupu recepcije i otkrića u nastavi. Istina je da za taj pristup treba više vremena, da sat ne teče uvijek glatko kao kad nastavnik „drži sve u svojim rukama“, ali on daleko više podstiče intelektualni razvoj učenika.

Ovdje ćemo napomenuti da nastavnik dobre didaktičke kulture neće u svojoj nastavi primjenjivati samo jedan pristup, već će birati onaj koji najviše odgovara prirodi sadržaja i sastavu odjeljenja. Važno je reći da se u nastavi kod nas vrlo rijetko susreće pristup otkrića, a i neki drugi pristupi, dok predavački (recepcijski) pristup ubjedljivo dominira.

Siromaštvo nastavnih oblika. Istraživanja pokazuju da u nastavi ubjedljivo pretežu neposredni oblici nastave, tj. „prenošenje“, a ne sticanje znanja. Nastavnik direktno rukovodi nastavnim radom, izlaže, demonstrira, objašnjava. Za nastavu je sam utvrdio cilj, plan rada, sam je izabrao didaktički materijal i na kraju sve je sam i realizirao. On je solista, a učenici su publika.

Sve se to opravdava ekonomičnošću, jednostavnijom organizacijom sata, većom sistematičnošću, takmičarskim duhom, efikasnijim ostvarivanjem postavljenog cilja, a zaboravlja se na mane prilagođene nepostojećem prosječnom učeniku. Frontalni nastavni rad, koji je i nadalje dominantan u našim školama i to u onoj lošijoj varijanti – direktnom radu, ostavlja više negativnih nego pozitivnih posljedica. Okrenut prosječnim učenicima on zapostavlja i one sposobnije i one slabije, usporavajući njihov razvoj. Pozicija učenika je svedena na ulogu slušaoca. Njegovo je da zapamti ono što mu je nastavnik „isporučio“ i da, u rijetkim prilikama, kad nastavnik zatraži, to reproducira. Komunikacija je jednosmjerna i teče od nastavnika ka učeniku, a izuzetno rijetko u obrnutom smjeru, te stoga izostaje povratna informacija o efektima nastavnog rada. Na praktičnoj primjeni znanja se uopće ne insistira.

Grupni rad se izbjegava vjerojatno zato što je organizacija takvog rada složenija i traži više vremena za pripremu. No, rezultati takvog rada, ako se on dobro organizira, su veoma dobri. Svi učenici su aktivni, slabiji brže napreduju uz pomoć boljih, odgovornost učenika je veća jer je smanjeno nastavnikovo posredovanje između njih i nastavnih sadržaja, podstiče se njihovo osamostaljivanje. Rad u parovima i individualni nastavni rad su rjeđi od

grupnog rada. Posljedice siromaštva u primjeni nastavnih oblika su ozbiljne: učenici su pasivni, od svih mentalnih funkcija razvijaju se najviše pamćenje i reprodukcija, a zapostavlja uočavanje uzročno-posljedičnih veza među pojavama, izostaje praktična primjena naučenoga, spor je razvoj najvećeg broja učenika (i slabijih i obdarenih), zapostavljaju se individualne odlike učenika. Takvo stanje se reproducira jer je naša škola škola znanja, a ne mišljenja.

Didaktički sistemi nastave se u školskoj praksi svode na primjenu uglavnom jednog sistema, a to je tradicionalna nastava. U istraživanjima koja su rađena, školski nadzornici su ocijenili da su učitelji osposobljeni za tradicionalnu nastavu, ali da je stepen njihove osposobljenosti za heurističku, problemsku, programiranu i egzemplarnu nastavu vrlo nizak. Logično je onda da u nastavi vlada sivilo i jednoličnost, da se guši učenikova radoznalost, da izostaje radost saznavanja. Nema diferencijacije nastave prema kognitivnim sposobnostima, fondu znanja i interesovanjima učenika. Nisu stvoreni uslovi da svaki učenik postigne onoliko koliko može.

Metodske slabosti nastave su očigledne. Ubjedljivo dominiraju metode usmene riječi, monološka i dijaloška, naročito ona prva. Najveći dio nastavnika, ispravno, smatra da za primjenu tih metoda ima ne samo opravdanja nego i potrebe jer se živa riječ ne može ničim zamijeniti naročito u obradi novog gradiva i naročito u tzv. narativnim predmetima. Problem je, međutim, što se u primjeni ovih metoda pretjeruje, što se one nedovoljno kombiniraju s drugim metodama, što se metodski pristup ne usklađuje s prirodom nastavne građe. Jedan od ciljeva nastave je da učenici trajno usvajaju bitne činjenice da bi na osnovi toga gradili svoju sliku svijeta. U ostvarivanju toga cilja metode usmene riječi mogu dosta pomoći, ali njihov domet je ipak nedovoljan jer učenike treba osposobiti da sami sagledavaju koje su to najvažnije činjenice, treba ih osposobiti da razviju svoje logičke strukture koje će im pomoći da sami povezuju i sistematiziraju informacije. To se može ako se oni odgovarajućim metodskim postupcima stave u aktivnu poziciju, a njihovo učešće u nastavnoj interakciji sada je neznatno. Kako će oni naučiti verbalizirati svoje misli kad im se ne omogućuje da govore. Učenik je shvatio neku građu tek onda kad je može riječima smisleno izraziti. Svoju unutarnju stvarnost učenik treba predstaviti riječima, ali ta stvarnost treba biti više nego mehanički zbir podataka i informacija. I Pijaže i Bruner traže da učenik sam konstruira znanje, a kako će ga konstruirati kad mu ga nastavnik predaje u finalnom obliku. Od nastavnika

je dovoljno da mu predoči činjenice i podatke i da od njega traži da sam uočava veze i odnose. U tome može dosta pomoći primjena aktivnih metoda, aktivnih iz učenikove pozicije.

Artikulacija nastavnog sata je ukalupljena: dva - tri pitanja iz prethodnog gradiva radi „povezivanja s pređenim“, isticanje cilja, nastavnikovo izlaganje informacija, nekoliko pitanja radi utvrđivanja, domaći zadatak zadat na brzinu (jer je sve raspoloživo vrijeme potrošio nastavnik). Ponavljanje te šeme iz sata u sat ubija dječiju radoznalost.

Medijsko siromaštvo nastave. Didaktička uloga medija je da budu posrednici u ostvarivanju nastavnih ciljeva. Mikroskop je nastavni medij samo onda kada učenici kroz njega posmatraju ćelijsku strukturu neke biljke, organizma, krvne plazme. Kad je u kabinetskoj stalaži to je samo optički instrument i ništa više. Dakle, neko sredstvo je nastavni medij samo onda kada se koristi u nastavnom procesu.

Teoretičari nastave odavno pridaju veliki značaj nastavnim medijima, ističući da njihovo svrsishodno korištenje čini nastavu zanimljivijom, bogatijom, efikasnijom i boljom. Mediji trebaju biti posrednici između učenika i sadržaja. Najsavremeniji mediji pomažu učeniku ne samo da shvati neku građu, nego i da kontrolira koliko ju je shvatio. Između ciljeva, sadržaja, izabranih metoda i nastavnih medija mora postojati harmonija da bi nastavni proces bio efikasan.

A koliko se nastavni mediji koriste u odgojno-obrazovnom procesu u našim školama? Koliko su naše škole medijski opremljene? Pravo pitanje je: Koliko su mediji kojima škole raspolažu stvarno mediji, koliko služe učenicima i nastavnicima?

Da bi se odgovorilo na ova pitanja, neophodno je oslanjati se na svježija istraživanja, a njih je malo. Istraživanja provedena po tom pitanju su pokazala da škole, iako su verificirane za svoju funkciju, nemaju ni 50% nastavnih sredstava propisanih pedagoškim standardima. Država izdvaja sredstva samo za plaće nastavnicima i za neophodne materijalne troškove. Za materijalnu osnovu rada sredstva se ne izdvajaju, ili su minimalna. Veoma je nedovoljna i osposobljenost nastavnika da koriste savremene nastavne medije.

Mediji za potrebe nastave su oblast u kojoj se u posljednjih pet decenija najviše napredovalo. U nekim zemljama, naprimjer u Njemačkoj, veoma se razvila posebna didaktička disciplina – medijska didaktika. Mogućnosti primjene novih medija radi intezifikacije nastavnog procesa su veoma

velike. Spajaju se pokretna slika, zvuk, animacija, različiti simboli, otvorene su praktične mogućnosti za nastavu na daljinu, za korištenje interneta u odgojno-obrazovnom radu. Za našu školu to su nemoguće mogućnosti. Ona je medijski mnogo siromašnija nego porodice iz kojih učenici dolaze.

Inovativni pristup je neophodan da bi se nastava podigla na viši nivo, da bi bila savremenija.

Promjene i nastava

U današnje vrijeme razvoj je zasnovan na promjenama koje su toliko brze da mnogi postavljaju pitanje kako njima upravljati. Alfin Tofler, u djelu *Šok budućnosti* kaže da bi bez promjene vrijeme stalo jer vrijeme treba zamisliti kao intervale u kojima se događaji zbivaju» (Toffler 1996:35). Ono omogućuje da se upoređuju različiti procesi, ono je kursna lista koja omogućuje poređenje rokova neophodnih različitim procesima da se dogode. Očigledno je da na toj kursnoj listi koju pominje Tofler procesi u školi stoje vrlo loše. Treba im mnogo vremena da se dogode. Kada je riječ o ritmu mijenjanja, naša škola liči na usamljeno ostrvo u kome sve teče po davno ustaljenom redu. Ne mijenja se ništa ili se mijenja vrlo malo iako je promjena osnovna karakteristika vremena u kome živimo. Nekad su promjene samo „kozmetičke“, kao da su vođene po principu *mijenja tako da sve ostane isto*. Vrijeme od ideje, od naučne zamisli do praktične primjene veoma je skraćeno. Iz istraživačkih laboratorija i instituta pronalazak ide u proizvodni pogon, u primjenu. Promjene se zbivaju lančanom reakcijom. Jedne izazivaju više drugih, a ove dovode do novih i tako dalje. Te ubrzane promjene izazivaju probleme i na psihičkom planu. Čovjekovo iskustvo ubrzano narasta. Kroz njegov saznavni kanal u jedinici vremena prolazi mnogo više najrazličitijih situacija pa postoji opasnost da dođe do zagušenja. Zato se on mora osposobiti da ih brže savlađuje, da svoju koncentraciju učini pokretljivijom ne smanjujući njenu dubinu. Ako se saznavne situacije oko nas ubrzavaju moraju se ubrzavati i saznavni procesi u nama.

Kako škole reagiraju na promjene?

U doba informatizacije organizacija je ostala konceptijski ista kao u vrijeme industrijalizacije: jedno odjeljenje, jedan učitelj, jedna učionica, nastavni plan i program jedinstven za sve, čvrsto fiksiran raspored sati.

Zalaganje Džona Djuia da se škola okrene aktuelnim potrebama nije mnogo pomoglo. A on je istekao da: „obrazovni sistemi koji su okrenuti prošlosti kao

cilju mogu se prevladati samo tako da se poznavanje prošlosti pretvori u sredstvo za razumijevanje sadašnjosti.“ (Dewey 1970: 60–72).

Škola se nalazi u paradoksalnoj situaciji. Pozvana je da mijenja svijet, a sama je ostala ista. Svijet se mnogo više promijenio nego ona. Ta činjenica dovodi u pitanje i svrhu njenog postojanja. Ne bi se reklo da stanje nije sagledano, da ne postoje analize prakse. Naprotiv, decenijama se ukazuje na iste slabosti. Ne bi se moglo reći da pedagoška nauka i didaktička teorija nisu ponudile rješenja da se slabosti koje opterećuju školu otklone. Jer ponudile su, ali se one ne primjenjuju ili se primjenjuju izolirano. Ako se pažljivo prouči didaktičko-metodička literatura i periodika, dolazi se do zaključka da se o inovativnom pristupu odgojno-obrazovnom procesu dosta piše, ali u praksi još vlada tradicionalistička inercija. Vjerojatno to što piše malo dopire do nastavnika pa zato treba rješavati problem stručnog informiranja i usavršavanja.

Tehnologija odgojno-obrazovnog procesa kod nas je istrošena – organizacijski, u oblicima, metodički, medijski. Ona je svoj maksimum davno dosegla i već decenijama ide silaznom putanjom. Jedan od uzroka te istrošenosti je slaba medijsko-tehnička osnova nastave, ali glavni uzrok je što neophodnost inovacijskih promjena nisu shvatili i prihvatili ljudi u nastavi. Nije došlo do preloma u njihovoj svijesti. Izbor nastavnih oblika, metoda i postupaka, artikulacija nastave, diferencijacija odgojno-obrazovnog procesa zavise od nastavnika. Tu je osnovni uzrok konzervatizma u nastavi.

Literatura:

- Nedeljković Č. (1991), Nadbiskup od Kenterberija: Liberalno hrišćanstvo i liberalno obrazovanje u Putevi obrazovanja, Beograd.
- Vud DŽ. (1996). Efikasne škole, CURO, Beograd
- Greene B. (1996). Nove paradigme za stvaranje kvalitetnijih škola, Alinea, Zagreb
- Blum B. (1998). Taksonomija kognitivnih ciljeva, Republički zavod za unapređivanje vaspitanja i obrazovanja, Beograd
- Brofi J. Bihevioristički učitelj i njegovi rezultati
- Flanders E.A. (1970) Analysing Teacher Behavior, Adison Wesley, Reading, Massachussets
- Gerin D. (1/1999): Prepreke i otvoreni putevi učenju, Inovacije u obrazovanju. Beograd
- Bruner DŽ. (1996): Proces obrazovanja, Pedagogija, Beograd
- Dewey J (1970): Vaspitanje i demokratija; Cetinje
- Lefrancois G.R (1994): Psihology fon Teaching (Psihologija nastave), Wodsworth Publinshing Company, Belmont, California
- Lazarević Ž. (1996): Osnovne škole između konvencionalnog i savremenog, u zborniku Inovacije i tradicija u obrazovanju, Zajednica učiteljskih fakulteta Srbije i Ruska akademija obrazovanja, Beograd
- Vigotski L.S (1996): Problemi opće psihologije-sabrana djela, Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, Beograd
- Rupcov V.V. (2001): Metode mišljenja, načini stvaranja i upotrebe znanja, Zbornik Ruske akademije obrazovanja i zajednice učiteljskih fakulteta Srbije, Beograd
- Kocić LJ. (1996): Opterećenost učenika srednjih škola, Zbornik instituta za pedagoška istraživanja 28, Beograd
- Tofler A. (1996) Šok budućnosti, Grmeč, Beograd
- Rorti R. (1991): Obrazovanje bez dogme, u Putevi obrazovanja, Beograd

Summary

The changes in human civilization have never been faster and more turbulent. An immense increase of scientific facts have been doubled each year in some areas. In the changing world school can not remain the same. Better quality of teaching is not possible without the constant teaching innovations. It is not possible to have an insight into the quality of didactic innovations application without evaluation. The main function of evaluation is to improve the teaching process. This example shows how to improve teaching by innovations application. □

Naim Ćeleš - Univerzitet u Bihaću

Jasmina Tockić-Ćeleš - Univerzitet u Bihaću

STAVOVI STUDENATA PEDAGOŠKOGA FAKULTETA O PEDAGOŠKOJ I METODIČKOJ PRAKSI REALIZOVANOJ 2010/11. AKADEMSKE GODINE

Sažetak:

Predmet ovog istraživanja su stavovi studenata prema Pedagoškoj i Metodičkoj praksi na Pedagoškome fakultetu u Bihaću. Za prikupljanje stavova konstruisan je adekvatan anketni upitnik i anketiranje je obuhvatilo 165 studenata četvrte godine sa šest odsjeka Fakulteta. Studenti su odgovarali na 11 pitanja iz kojih su dobijeni njihovi stavovi o obavljenoj praksi, a koji se mogu koristiti u svrhu poboljšanja organizacije i izvođenja prakse i za dopune Pravilnika za organizaciju i izvođenje prakse na Fakultetu (posebno u pogledu povećanja broja sati za izvođenje prakse kao i broja studentskih samostalnih sati u nastavi). Na Pedagoškoj praksi bi se trebao samo pratiti rad mentora, a Metodička praksa bi obuhvatala samo samostalne studentske sate. Studentski stavovi su ukazali i na objektivne poteškoće u izvođenju probnih oglednih sati, a oni se uglavnom odnose na sate u vrtićima i sate Bosanskoga jezika.

Ključne riječi: Pedagoška praksa, Metodička praksa, Pravilnik o organizaciji i izvođenju pedagoške i metodičke prakse

UVOD

Na Pedagoškome fakultetu u Bihaću se redovno organizuju Pedagoška i Metodička praksa (u daljnjem radu pod nazivom praksa) za studente završnih godina i to kao sastavni dio nastavnog procesa, a vezane su za predmete Didaktika i Metodika nastave različitih predmeta. Praksa se obavlja u osnovnim i srednjim školama (za studente razredne i predmetne nastave) i u vrtićima (za studente Predškolskoga odgoja). Organizacija

i izvođenje prakse regulisano je Pravilnikom o organizaciji i izvođenju Pedagoške i Metodičke prakse Pedagoškoga fakulteta u Bihaću. U cilju poboljšanja načina organizacije i izvođenja prakse sprovedena je anketa na šest odsjeka Pedagoškoga fakulteta, a rezultati koji su dobijeni će poslužiti kao okvir za prijedlog novog pravilnika. Anketom dobijeni stavovi studenata o obavljenoj praksi koristit će se i za analizu uspješnosti dosadašnjeg načina organizacije prakse. Anketirani su studenti 4. godine: Bosanskoga jezika i književnosti, Engleskoga jezika i književnosti, Matematike i informatike, Njemačkoga jezika i književnosti, Predškolskoga odgoja i Tjelesnoga odgoja i sporta. Na Fakultetu postoji i smjer Razredna nastava, ali se način organizacije i izvođenja prakse za taj smjer u mnogome razlikuje od ostalih pet odsjeka tako da njihovi stavovi nisu obuhvaćeni u ovome radu.

Pedagoška praksa je skoro na svim studijima Pedagoškoga fakulteta vezana za predmet Didaktika i organizuje se nakon što je predmet odlušan u cjelosti i to u VII semestru. Studenti u periodu Pedagoške prakse prisustvuju satima svojih mentora u školi, tj. aktivnostima svojih mentora u vrtiću, posmatraju njihov rad i vode zabilješke o svim dijelovima sata (o svim dijelovima aktivnosti). Mentori sa njima obavljaju razgovor nakon odslušanih sati i analiziraju zajedno sve dijelove sata, tj. aktivnosti s posebnim osvrtom na socijalne oblike rada. Studenti se upoznaju sa cjelokupnom pedagoškom dokumentacijom u školama i prave psihopedagoški profil jednog učenika zajedno sa mentorom i pedagogom škole. Sve svoje zabilješke evidentiraju u Dnevniku za pedagošku i metodičku praksu.

Metodička praksa je vezana za Metodike pojedinih predmeta (Metodiku 1 ili 2) i u okviru njih studenti prisustvuju satima mentora u osnovnim i srednjim školama, tj. vrtićima, ali imaju i mogućnost da

samostalno izvedu dio sata ili cjelokupan probni ogledni sat jer su već odslušali jedan dio Metodike ili cjelokupnu Metodiku dotičnog predmeta - ovisno o kom odsjeku i o kojoj Metodici se radi. Svoja zapažanja i sa ove prakse bilježe u Dnevnik te analiziraju sve dijelove sata, metode i oblike rada sa mentorom nakon završenih sati prakse.

Studenti Predškolskoga odgoja su u 2010/11. akademskoj godini u vrtiću prisustvovali na 6 sati Pedagoške prakse i 6 sati Metodičke prakse, tj. za svaku Metodiku su pratili po jednu aktivnost u okviru svake prakse. Studenti Bosanskoga, Engleskoga te Njemačkoga jezika i književnosti, kao i studenti Tjelesnoga odgoja i sporta su bili obavezni prisustvovati na najmanje 15 sati Pedagoške prakse i najmanje 15 sati Metodičke prakse, ovisno o nastavniku kod kojeg su bili raspoređeni na praksu. Studenti Odsjeka za matematiku i informatiku

su bili prisutni na 12 sati matematike i 8 sati informatike u okviru Pedagoške i isto toliko sati u okviru Metodičke prakse. Na ovaj način je Praksa regulisana u Pravilniku za redovne studente Fakulteta, koji su anketirani.

Za prikupljanje podataka o stavovima koje smo željeli utvrditi, korištena je direktna tehnika preko adekvatno konstruisanog upitnika. Postoje mnoge definicije stavova, ali Allportova (Supek 1968) se smatra najpotpunijom: „Stav je trajna mentalna, odnosno neutralna spremnost stečena na osnovu iskustva koja vrši direktivni ili dinamički utjecaj na reagiranje pojedinca na objekte i situacije s kojima dolazi u dodir.“

Prema Lekiću (1980) anketiranje kao evaluativni postupak je prikupljanje podataka za pedagoško istraživanje pomoću specijalnih upitnika.

Rezultati i diskusija

Tabela 1. Odgovori studenata na pitanje: Na koliko sati Pedagoške prakse ste prisustvovali?

Odsjek	Manje od 10	11 -15	15 – 20
Njemački jezik i književnost	1	1	21
Bosanski jezik i književnost	1	2	17
Engleski jezik i književnost	0	11	37
Matematika i informatika	0	1	24
Predškolski odgoj	25	2	5
Tjelesni odgoj i sport	2	12	3
UKUPNO:	29	29	107

Na prvo pitanje svoje stavove je dalo 165 studenata Pedagoškoga fakulteta u Bihaću. Na manje od 10 sati Pedagoške prakse prisustvovalo je 29 studenata ili 17,6 % od ukupnog broja uzorka. Isti broj studenata prisustvovao je na 11 – 15 sati Pedagoške prakse. Najveći broj studenata je prisustvovao na 15 – 20 sati

Pedagoške prakse ili 64,8 %. Najmanjem broju sati Pedagoške prakse prisustvovali su studenti Predškolskoga odgoja. Ovakva situacija je sasvim razumljiva ako se uzme u obzir broj i kapaciteti dječijih vrtića u Bihaću i činjenica da se u vrtiću, u svakoj grupi, organizuje samo jedna aktivnost dnevno.

Tabela 2. Odgovori studenata na pitanje: Na koliko sati metodičke prakse ste prisustvovali?

Odsjek	Manje od 10	11 -15	15 – 20
Njemački jezik i književnost	0	0	23
Bosanski jezik i književnost	1	2	17
Engleski jezik i književnost	0	14	34
Matematika informatika	0	0	25
Predškolski odgoj	27	3	2
Tjelesni odgoj i sport	5	9	3
UKUPNO	33	28	104

Na drugo pitanje stavove je dalo 165 studenata. Od ukupnog broja studenata 33 studenta ili 20% je prisustvovalo na manje od 10 sati metodičke prakse, 28 studenata ili 16,9% je prisustvovalo na 11 - 15 sati metodičke prakse,

a 104 studenta ili 63% je prisustvovalo na 15 - 20 sati metodičke prakse. I na metodičkoj praksi na najmanjem broju sati prisustvovali su studenti Predškolskoga odgoja iz istih razloga kao i na Pedagoškoj praksi.

Tabela 3. Odgovori studenata na pitanje: Na koji način ste dobijali informacije za Metodičku praksu?

ODSJER	Od voditeljice prakse	Od voditelja grupe	Od mentora	Preko web stranice	Preko oglasne ploče	Drugo
Njemački jezik i književnost	20	4	14	0	4	0
Bosanski jezik i književnost	12	6	10	1	5	1
Engleski jezik i književnost	11	22	24	3	13	7
Matematika i informatika	7	21	6	0	1	1
Predškolski odgoj	19	3	11	0	7	4
Tjelesni odgoj i sport	13	2	7	1	5	0
UKUPNO	82	58	70	5	35	13

U *Tabeli 3* prikazani su rezultati odgovora studenata na treće pitanje. Studenti su ukupno dali 263 odgovora. Najviše informacija dobili su od voditeljice Metodičke prakse 82 ili 31,2%, zatim od mentora 26,6%, od voditelja

grupe 22%, preko oglasne ploče na Fakultetu 13,3%, na neki drugi način 4,9% i preko web stranice 1,9%. Iz ovih podataka vidimo da naši studenti veoma malo koriste podatke sa web stranice Fakulteta.

Tabela 4. Odgovori studenata na pitanje: Kakva su bila vaša očekivanja od Pedagoške i Metodičke prakse?

ODSJER	Naučiti nešto novo	U praksi vidjeti sve dijelove sata	Praktično vidjeti primjenu različitih nastavnih metoda	Da dobijem sve potrebne informacije	Ostvariti profesionalnu korist	Pratiti rad stručnih mentora	Upoznati dobru radnu atmosferu	Drugo
Nj J	17	21	21	3	10	16	7	0
BJ	9	13	12	6	7	8	3	1
EJ	21	28	24	18	12	9	13	1
MI	4	13	9	7	10	10	1	3
PO	20	17	14	16	2	7	7	0
TOiS	10	11	7	6	3	4	3	0
UKUPNO	81	103	87	56	44	54	33	5

Tabela 4 nam daje pregled stavova studenata o njihovim očekivanjima vezanim za praksu. Ovdje su studenti imali mogućnost višestrukog izbora ponuđenih odgovora pa se došlo do ukupno 463 odgovora. Za odgovor *U praksi vidjeti sve dijelove sata* opredijelio se najveći broj studenata, odnosno 103 ili 22,25% što nam govori da su studenti bili najviše zainteresovani za to da na satima mentora mogu shvatiti šta tačno čini uvodni, šta glavni, a šta završni dio sata i kako se oni izvode. Studenti 4. godine su već teoretski savladali metode koje se primjenjuju u nastavi i veliko interesovanje na praksi je bilo da i praktično vide primjenu

tih metoda u nastavi na što nas upućuje 87 ili 18,79% zaokruženih odgovora *Praktično vidjeti primjenu različitih nastavnih metoda*. Da na praksi nauči nešto novo, očekivao je 81 student ili 17,49% anketiranih, a za odgovor *Da dobijem sve potrebne informacije* se opredijelilo 56 studenata ili 12,10%. *Da pratim rad stručnih mentora* je kao odgovor izabralo 54 studenta ili 11,66%. Da ostvare profesionalnu korist od prakse, očekivalo je 44 studenta ili 9,50%, 33 studenta ili 7,13% je očekivalo da će upoznati dobru radnu atmosferu na satima mentora i 5 studenata ili 1,08% je kao odgovor na ovo pitanje izabralo *Drugo*.

Tabela 5. Odgovori studenata na pitanje: Koliko ste zadovoljni mentorskim predavanjima?

ODSJEK	Potpuno	Djelimično	Veoma malo	Nikako
Njemački jezik i književnost	16	7	0	0
Bosanski jezik i književnost	7	11	2	0
Engleski jezik i književnost	15	24	6	3
Matematika i informatika	8	7	5	5
Predškolski odgoj	10	19	3	0
Tjelesni odgoj i sport	5	11	1	0
UKUPNO	61	79	17	8

U *Tabeli 5* su razvrstani odgovori na pitanje koliko su studenti bili zadovoljni mentorskim predavanjima na praksi i od 165 studenata je 79 ili 47,88% djelimično zadovoljno, 61 ili 36,97% je potpuno zadovoljno, 17 ili 10,30% je veoma malo zadovoljno, ali je bilo i onih koji nisu bili

nikako zadovoljni mentorskim predavanjima jer su očekivali mnogo bolja predavanja (8 studenata ili 4,85%). Razmatrajući ove odgovore može se zaključiti da su mentori vrlo dobro održali svoju nastavu i da su prema tome i studenti od toga imali veliku korist.

Tabela 6. Odgovori studenata na pitanje: Šta bi trebalo da Vam omogući Pedagoška i Metodička praksa?

ODSJEK	Lično i profesionalno usavršavanje	Dobijanje konkretnih ideja za kasniju primjenu u praksi	Oboje
Njemački jezik i književnost	3	2	18
Bosanski jezik i književnost	10	5	6
Engleski jezik i književnost	34	24	3
Matematika i informatika	6	7	11
Predškolski odgoj	18	18	2
Tjelesni odgoj i sport	7	7	2
UKUPNO	78	63	42

183 studenta je dalo svoje odgovore na pitanje o tome šta bi im praksa trebala omogućiti i to je prikazano u *Tabeli 6*. Lično i profesionalno usavršavanje su bili odgovori 78 studenata ili 42,62% dok 63 studenta ili 34,43% smatra da

im praksa treba omogućiti da dobiju konkretne ideje koje i sami mogu primijeniti poslije u praksi, a njih 42 ili 22,95% smatraju da im praksa treba omogućiti oboje.

Tabela 7. Odgovori studenata na pitanje: Na koji način primjenjujete nova iskustva sa Prakse za izvođenje oglednog sata?

ODSJEK	Sve nove ideje i iskustva odmah primjenjujem u svojoj pripremi	Dobijene materijale primjenjujem bez izmjena	Primjenjujem ono što je odgovarajuće za učenike i situaciju u nastavi	Materijale isprobane na praksi prilagođavam učenicima	Držim se starih, dobrih, isprobanih metoda	Skupljene ideje i iskustva koristim za izradu vlastitih materijala	Drugo
Nj J	11	3	15	4	1	19	0
BJ	7	1	12	4	1	9	0
EJ	18	4	13	9	1	13	0
MI	11	1	4	3	4	10	0
PO	19	3	10	4	2	22	0
TOiS	6	0	5	0	0	8	0
UKUPNO	72	12	59	24	9	81	0

Studentski stavovi o načinu primjene novih iskustava sa prakse u izvođenju oglednog sata su predloženi u *Tabeli 7*. Ukupno je evidentirano 257 odgovora na ovo pitanje i to samo od ponuđenih odgovora, a nijedan student nije iskoristio mogućnost da dopiše neki drugi stav pod *Drugo*. Najveći broj studenata, njih 81 ili 31,52%, dobijena iskustva sa prakse pokušava odmah ugraditi u svoje materijale i tako formiraju individualni stil rada. Ovakvu tezu potvrđuju i drugi najčešći stavovi kojih je

bilo 72 ili 29,18%. Stečena iskustva sa prakse prilagođava situaciji i učenicima značajan broj studenata. Ovakvih stavova imamo 59 ili 22,96%. Veliki broj studenata želi odmah iskoristiti stečena iskustva i znanja koja su dobili na praksi što im u mnogome olakšava izvođenje oglednog sata. Ovi stavovi potvrđuju želju mladih prosvjetnih radnika da što prije svoja stečena teoretska znanja prošire sa praktičnim iskustvima koja dobijaju od svojih mentora.

Tabela 8. Odgovori studenata na pitanje: Koliki je po Vašem mišljenju dovoljan broj sati za Metodičku praksu prije izvođenja oglednog sata?

ODSJEK	10	12	14	16	18	20	Više od 20
Njemački jezik i književnost	2	0	1	1	5	6	8
Bosanski jezik i književnost	2	1	2	6	3	6	0
Engleski jezik i književnost	6	3	9	6	8	12	4
Matematika i informatika	7	3	1	1	0	6	7
Predškolski odgoj	6	3	2	4	3	7	7
Tjelesni odgoj i sport	1	2	3	4	4	2	1
UKUPNO	24	12	18	22	23	39	27

Pravilnikom o organizaciji i izvođenju prakse predviđeno da je najmanji broj sati Metodičke prakse na 5 odsjeka Fakulteta 15 sati. Iz *Tabele 9* se može jasno vidjeti da je 40% anketiranih

studenata pokazao potrebu za 20 i više sati Metodičke prakse. Ovo ukazuje na to da bi se trebalo uzeti u razmatranje povećanje broja sati prakse.

Tabela 9. Odgovori studenata na pitanje: Koliko probnih sati je potrebno održati prije ispitnog oglednog sata?

ODSJEK	1	2	3	Više od 3
Njemački jezik i književnost	0	4	10	9
Bosanski jezik i književnost	2	8	6	4
Engleski jezik i književnost	10	20	5	13
Matematika i informatika	6	8	3	8
Predškolski odgoj	6	9	7	10
Tjelesni odgoj i sport	0	2	2	13
UKUPNO	24	51	33	57

Studenti su uveliko ograničeni u izvođenju probnih oglednih, samostalnih sati kod mentora u nastavi čemu je uzrok mali broj škola koje prihvataju studente na praksu i mali broj mentora. Navedeno uslovljava i velike grupe studenata na praksi pa samim tim i mali broj probnih oglednih sati koje mentori mogu studentima staviti na raspolaganje. Iz *Tabele 9* je jasno vidljivo da najveći broj studenata ima potrebu za više od tri probna ogledna sata i to 34,55%, samo 14,55% studenata je mišljenja

da je jedan probni ogledni sat dovoljan dok je 30,91% studenata stava da su dva probna ogledna sata sasvim dovoljna prije izvođenja ispitnog oglednog sata.

Tabela 10. Odgovori studenata na pitanje: Koliko probnih sati ste održali?

ODSJEK	Nijedan	Jedan dio sata	Više dijelova jednog sata	Jedan	Dva	Više od dva
Njemački jezik i književnost	0	0	2	13	8	0
Bosanski jezik i književnost	12	0	0	7	1	0
Engleski jezik i književnost	9	0	0	34	5	0
Matematika i informatika	7	0	0	7	6	5
Predškolski odgoj	18	2	1	4	1	6
Tjelesni odgoj i sport	0	3	3	7	3	1
UKUPNO	46	5	6	72	24	12

Većina anketiranih studenata, 72 ili 43,64%, je održalo po jedan probni ogledni sat. Iz ove Tabele je vidljivo da 46 studenata ili 27,88% nije održalo nijedan probni ogledni sat što im je otežalo pripremu ispitnoga oglednog sata.

Tabela 11. Odgovori studenata na pitanje: Ukoliko biste mogli da imate uticaja na izradu novog Pravilnika za Pedagošku i Metodičku praksu šta biste mijenjali?

ODSJEK	Povećali broj sati za Pedagošku praksu	Povećali broj sati za Metodičku praksu	Prisustvo satima više mentora	Povećati broj oglednih sati	Na PP samo pratiti rad mentora, a na Metodičkoj držati samo ogledne sati	Drugo
Njemački jezik i književnost	8	13	11	8	15	3
Bosanski jezik i književnost	6	6	7	4	14	0
Engleski jezik i književnost	8	12	17	7	16	1
Matematika i informatika	10	10	2	3	10	3
Predškolski odgoj	19	17	13	8	4	2
Tjelesni odgoj i sport	7	9	7	8	3	1
UKUPNO	58	67	57	38	62	10

Ukoliko bi imali mogućnost da svojim mišljenjima utiču na izradu novog Pravilnika za praksu, studenti bi na prvom mjestu povećali broj sati za Metodičku praksu, zatim bi na Pedagoškoj praksi samo pratili rad mentora, a na Metodičkoj praksi samo držali ogledne sate. Od 292 odgovora, 58 odgovora ili 19,86% je za povećanje broja sati Pedagoške prakse, sličan omjer od 57 ili 19,52% odgovora je za povećanje broja sati Metodičke prakse, a 38 ili 13,01% studenata odgovorilo da je za povećanje broja oglednih sati.

Zaključak

Na 165 studenata četvrte godine Pedagoškoga fakulteta u Bihaću provedena je anketa s ciljem prikupljanja stavova o Pedagoškoj i Metodičkoj praksi realiziranoj u 2010/11. akademskoj godini, koja je obavljena u osnovnim i srednjim školama ili vrtiću. Prikupljeni podaci su tabelarno prikazani i teoretski objašnjeni. Većina studenata je prisustvovala na 15 do 20 sati Pedagoške prakse, a isto tako i Metodičke prakse. Informacije za Metodičku praksu studenti su najčešće dobijali od voditeljice prakse, a najmanje preko web stranice Fakulteta. Studenti su od prakse najviše očekivali da praktično vide sve dijelove sata, praktično vide primjenu različitih nastavnih metoda i da nauče nešto novo. Svoje zadovoljstvo mentorskim predavanjima kao djelimično izrazilo je 79 studenata, a potpuno 61 student. Po završetku prakse 78 studenata smatra da im ona služi za lično i profesionalno usavršavanje. Studenti stečena iskustva žele odmah da ugrade u svoje ogledne sate i tako obogate teoretska znanja. Veoma veliki broj studenata smatra da treba povećati broj sati za praksu, kao i broj probnih oglednih sati. Većina studenata održala

je po jedan probni ogledni sat prije ispitnog oglednog sata. Prema stavovima studenata bilo bi preporučljivo promijeniti Pravilnik za praksu na Fakultetu tako da se poveća broj sati prakse i razdvoje zadaci u izvođenju Pedagoške i Metodičke prakse (na Pedagoškoj praksi bi samo pratili rad mentora dok bi na Metodičkoj samo držali probne ogledne sate kako bi stekli više kompetencije za ispitni ogledni sat i daljnju nastavničku praksu).▣

Literatura

- Lekić, Đ. (1980): Metodologija pedagoškog istraživanja i stvaralaštva. Zavod za udžbenike i nastavna sredstva. Beograd
- Supek, R. (1968): Ispitivanje javnog mnijenja. Naprijed. Zagreb

Milica Bešović - Pedagoški fakultet Sarajevo

UTICAJ TJELESNOG VJEŽBANJA NA MOTORIČKE SPOSOBNOSTI UČENIKA U RAZREDNOJ NASTAVI

Sažetak

Cilj ovog rada bio je da se utvrdi da li, koliko, kako i zašto tjelesno vježbanje utiče na motoričke sposobnosti učenika u razrednoj nastavi. Na uzorku (40) učenika primijenjeno je 5 testova za procjenu koordinacije, eksplozivne snage, repetitivne snage ruku i ramenog pojasa, repetitivne snage trupa i gibljivosti. t-testom je utvrđeno postojanje značajnih razlika između rezultata učenika koji su, uz redovnu nastavu tjelesnog odgoja, uključeni u vannastavne kretne aktivnosti i rezultata učenika koji nisu uključeni u takve aktivnosti. Mada na malobrojnom uzorku, moglo se zaključiti da vannastavne kretne aktivnosti pozitivno djeluju na istraživane motoričke dimenzije antropološkog prostora subjekata iz populacije učenika u razrednoj nastavi.

Ključne riječi: tjelesno vježbanje, motoričke sposobnosti, učenici u razrednoj nastavi, t-test

Uvod

Za optimalan rast i razvoj, za zdravlje, pa u krajnjoj liniji i za čovjekov opstanak, mnogo važnije je brinuti o razvoju osobina i sposobnosti, nego svekolikih znanja. Znanja ne sudjeluju u definiranju zdravlja, a osobine i sposobnosti da, osim tzv. primarnih motoričkih znanja, sva druga, tzv. socijalna ili civilizacijska znanja, nisu genetski uvjetovana, dok razvoj osobina i sposobnosti jeste. Zbog toga se može tvrditi da je udio osobina i sposobnosti u ukupnom razvoju čovjeka bio konstanta, a znanja su se postupno usavršavala. To vrijedi i za pojedinca tokom života – osobine i sposobnosti nužne su kao osnov za rast i razvoj svakog čovjeka, jer od potrebe da razvija osobine i sposobnosti niko nije prirodno oslobođen, dok znanja mogu biti veća ili manja, korisnija i manje korisna, teorijska ili praktična i nisu

nužno ista kod različitih ljudi (Metikoš, Mraković, Neljak, 1996). Zdravlje i pravilan tjelesni razvoj osnova su i preduslov za sve ljudske djelatnosti. Ljudski rad progresivno gubi karakteristike mišićnog rada, dok energetske potrošnje sve više zamjenjuje tzv. informatička, emocionalna i intelektualna. Pritom je i svrha ljudskog pokreta i kretanja sve više specifična, što nikako ne znači da i procesi homeostaze i adaptacije ljudskog organizma slijede takve standarde. Naprotiv: "Kontraverzno je što se čovjek našao zatečen vlastitim izumima: i dalje nastoji smanjiti entropiju u okolini, a za vlastiti sistem je povećava, ako ne vježba" (Mraković, 1997).

U školskom sistemu prate se uglavnom teorijska znanja i vrednuju pod pojmom - općeg uspjeha, dok: "Nesistematski, izvan područja školstva, ponekad osobine i sposobnosti prati medicinska služba, naravno u medicinske svrhe i obično kad već treba nešto liječiti" (Metikoš, Mraković i Neljak, 1996). S druge strane, Mraković upozorava: "Apsolutno je pogrešno mišljenje kako je vrijeme upotrijebljeno za igru umjesto za učenje, izgubljeno vrijeme, što je svojstveno primitivnim sredinama. Te dvije aktivnosti uopće se ne bi smjele suprotstavljati, jer bi i učenje, kao i ljudski rad trebalo biti igra. No, učenjem se sigurno ne mogu osigurati normalne funkcije, ako se zapostavi vježbanje. Vježbanjem se, dapače, može podspješiti učenje. Tako neki rezultati istraživanja pokazuju kako i u uvjetima kad se 50% fonda sati nastave u osnovnoj školi namjeni tjelesnom vježbanju, učenici tih škola imaju ne samo višu razinu zdravlja, nego su barem jednako dobri učenici kao i oni koji imaju samo dva sata tjedno nastave tjelesnog odgoja, ali uz nižu razinu zdravlja i sposobnosti" (Mraković, 1997).

Interes u ovom istraživanju usmjerit će se na sudjelovanje tjelesnih kretnih aktivnosti u definiranju nivoa motoričkih dimenzija antropološkog prostora subjekata iz populacije učenika u razrednoj nastavi.

Metode rada

Populacija, iz koje je izvučen uzorak ispitanika, definirana je kao populacija učenika razredne nastave. Učenici su pri upisu u školu, pa i u vrijeme mjerenja, tretirani kao zdravi i sposobni za nastavu tjelesnog odgoja.

Uzorak ispitanika, imenovan kao GR-AB, uključuje 40 učenika, raspoređenih u dva subuzorka, i to:

1. subuzorak od 20 ispitanika/10 učenica (W) i 10 učenika (M)/ koji nisu, uz dva časa sedmično redovne nastave tjelesnog odgoja, uključeni u vannastavne kretne aktivnosti, imenovan kao GR-A, i
2. subuzorak od 20 ispitanika/10 učenica (W) i 10 učenika (M)/ koji su, uz dva časa sedmično redovne nastave tjelesnog odgoja, uključeni u vannastavne kretne aktivnosti, imenovan kao GR-B.

Početna klasifikacija izvršena je isključivo po osnovu uključenosti ili neuključenosti učenika u vannastavne kretne aktivnosti. Testovi su izvučeni iz baterije sastavljene od 110 testova raspoređenih u 23 podskupa, konstruiranoj tako da pokrije

hipotetski model strukture motoričkih sposobnosti definiranih od strane Kurelića i saradnika (1975). Baterija je provjerena na reprezentativnom uzorku jugoslovenske populacije. Nekoliko puta je modifikovana, s ciljem da se dobiju zadovoljavajuće mjerne karakteristike čitavog sistema. Poslije serije parcijalnih analiza prihvaćena je njena konačna forma, koja je prvi put kompletno primijenjena i potvrđena u istraživanjima Gredelj, Metikoš, Hošek i Momirović (1975).

Primjenjeni su sljedeći mjerni instrumenti: skok u dalj s mjesta /MFESDM/; Vis u zgibu /MFRVZG/; podizanje trupa iz ležanja /MFRPTL/; poligon natraške /MKOPOL/; pretklon raskoračno /MFLPRR/.

Deskriptivnom statistikom neposredno će se opisati motorički podaci. Multivarijantna statistika obuhvatit će multivarijantne postupke, sadržane u: multivarijantnoj analizi varijanse i korelacionoj analizi, a gdje bude neophodno koristiće se i druge induktivne statističke procedure. Multivarijantnom statistikom, provjerit će se u kojim granicama je opravdana hipoteza o uticaju vannastavnih kretnih aktivnosti na motorički status učenika u razrednoj nastavi. U statističkim procedurama koristit će se, sljedeći računarski program: SPSS 12.0.

Rezultati sa diskusijom

Tablica 1. Osnovni statistički parametri manifestnih varijabli

Varijable	N	Min	Max	AS	SD	VC
MFESDMAW	10	53.00	130.00	90.1000	24.61910	606.100
MFESDMBW	10	84.00	125.00	104.9000	13.40357	179.656
MFRVZGAW	10	.00	11.30	3.3200	3.44506	11.868
MFRVZGBW	10	3.10	27.60	12.5500	7.57279	57.347
MFRPTLAW	10	.00	27.00	16.3000	9.54580	91.122
MFRPTLBW	10	10.00	37.00	21.1000	8.42549	70.989
MKOPOLAW	10	144.50	58.60	90.2400	28.79499	829.152
MKOPOLBW	10	98.60	33.40	70.9500	22.94773	526.598
MFLPRRAW	10	43.00	83.00	69.0000	12.58747	158.444
MFLPRRBW	10	85.00	110.00	99.9000	7.17170	51.433
MFESDMAM	10	73.00	133.00	103.3000	16.50623	272.456
MFESDMBM	10	96.00	162.00	126.9000	20.33852	413.656
MFRVZGAM	10	.00	29.40	9.2700	8.58682	73.733
MFRVZGBM	10	8.80	36.40	17.9500	9.85407	97.103
MFRPTLAM	10	11.00	34.00	21.6000	7.19877	51.822
MFLPTRBM	10	14.00	37.00	25.9000	8.56933	73.433
MKOPOLAM	10	102.80	38.60	69.4200	18.80271	353.542
MKOPOLBM	10	78.30	39.60	56.8000	13.66715	186.791
MFLPRRAM	10	56.00	104.00	72.9000	13.21153	174.544
MFLPRRBM	10	79.00	115.00	98.0000	12.47219	155.556

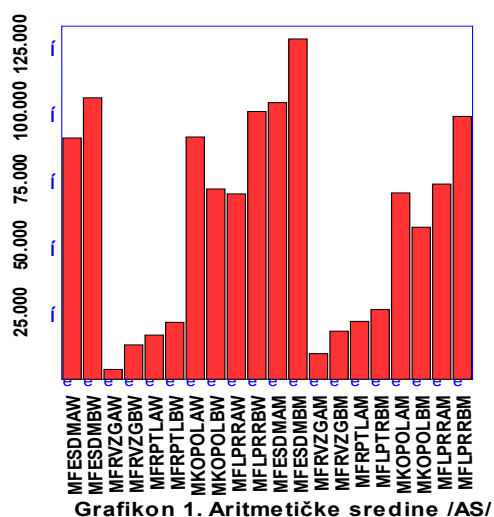
U Tablica 1. Osnovni statistički parametri manifestnih varijabli prikazani su: varijable / GR-A(W, M) i GR-B(W, M)/; broj ispitanika /N/; minimalni /Min/ i maksimalni /Max/ rezultati; aritmetička sredina /AS/; standardna devijacija /SD/; varijanca /VC/.

Na varijablama poligon natraške /MKOPOL/ manja vrijednost znači bolji rezultat, pošto je u pitanju vremenska varijabla pomoću koje se procjenjuje brzina izvođenja koordiniranih pokreta ruku i nogu.

Neki niz podataka najbolje reprezentira središnja vrijednost ili prosječna vrijednost, koju postiže najveći broj entiteta u uzorku i u populaciji. Neke središnje vrijednosti, kao naprimjer aritmetička sredina, medijan i mod, izračunavaju se samo u slučaju kvantitativnih varijabli, dok se druge, poput medijana (medijalna vrijednost, koja se nalazi tačno na sredini niza podataka poredanih

po veličini) i moda (dominantna vrijednost, koja se u nizu rezultata najčešće pojavljuje), koriste kod kvalitativnih varijabli.

Na Grafikon 1. Aritmetičke sredine /AS/ prikazana je ova središnja mjera za pojedine motoričke varijable, kako bi se i vizuelno mogli uočiti odnosi između njihovih vrijednosti a u vezi sa uspostavljenim kriterijem sudjelovanja ili ne sudjelovanja učenika u vannastavnim kretnim aktivnostima. Na primjer, vidi se da je na varijabli skok u dalj s mjesta /MFESDM/ ostvarena rezultatska nejednakost između grupe učenika koji nisu uključeni u vannastavne kretne aktivnosti /MFESDMA/ i grupe učenika koji su uključeni u vannastavne kretne aktivnosti /MFESDMA/. Također, na navedenoj varijabli (kao i na ostalim varijablama) moguće je uočiti i razliku između rezultata učenika /MFESDMAW/, odnosno /MFESDMBW/ i učenika /MFESDMAM/, odnosno /MFESDMBM/.

Grafikon 1. Aritmetičke sredine /AS/

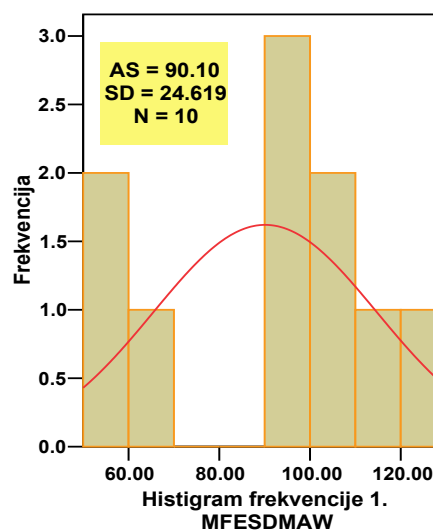

Tabela 2. Testivi normalne distribucije varijabli u GR-AB

	Kolmogorov-Smirnov			Shapiro-Wilk		
	statistika	df	p	statistika	df	p
MFESDMAW	.247	10	.085	.915	10	.320
MFESDMBW	.175	10	.200(*)	.950	10	.669
MFRVZGAW	.234	10	.129	.839	10	.043
MFRVZGBW	.247	10	.086	.926	10	.407
MFRPTLAW	.189	10	.200(*)	.906	10	.256
MFRPTLBW	.105	10	.200(*)	.969	10	.883
MKOPOLAW	.222	10	.178	.903	10	.234
MKOPOLBW	.173	10	.200(*)	.921	10	.365
MFLPRRAW	.163	10	.200(*)	.915	10	.316
MFLPRRBW	.147	10	.200(*)	.956	10	.743
MFESDMAM	.129	10	.200(*)	.985	10	.985
MFESDMBM	.137	10	.200(*)	.984	10	.984
MFRVZGAM	.199	10	.200(*)	.872	10	.106
MFRVZGBM	.206	10	.200(*)	.847	10	.053
MFRPTLAM	.133	10	.200(*)	.980	10	.965
MFLPTRBM	.154	10	.200(*)	.918	10	.338
MKOPOLAM	.173	10	.200(*)	.955	10	.724
MKOPOLBM	.127	10	.200(*)	.943	10	.582
MFLPRRAM	.227	10	.154	.889	10	.163
MFLPRRBM	.189	10	.200(*)	.935	10	.498

Testiranje normalne (Gaussove) distribucije rezultata motorički testova uzorka GR-AB izvršit će se Kolmogorov-Smirnovim i Shapiro-Wilkovim testovima. Postavljena je nulta hipoteza u smislu da će varijable u motoričkom uzorku GR-AB imati normalnu distribuciju. Može se očitati, na varijablama skok u dalj s mjesta /MFESDMAW/, vis u zgibu /MFRVZGAW/, /MFRVZGBW/, poligon natraške /MKOPOLAW/ i pretklon raskoračno /MFLPRRAM/ početne pretpostavke o normalnoj distribucije moraju se odbaciti, dok na svim ostalim varijablama ne postoji razlog da se početne pretpostavke prihvate.

Tabela 3. Analiza korelacija motoričkih varijabli u GR-AB

U Matrica 1. Pearsonova korelacija motoričkih varijabli u GR-AB predstavljeni su koeficijenti korelacije (r) i njihova statistička značajnost (p).

Postavljena je hipoteza u smislu da su koeficijenti korelacije između uzoraka varijabli u GR-AB statistički značajno različiti od nule. Nesporno, vrijednost koeficijenta korelacije na svim testiranim supozicijama, kao i njihova statistička značajnost na p (obostrano) = 0.010, indicira vrlo veliku povezanost istraživanih veličina, odnosno veoma visoku korelaciju između njih. Znači, ne postoji razlog za ne prihvatanje početnih pretpostavki o statistički

značajnim korelacijama suodnosnih motoričkih varijabli. Prema koeficijentu determinacije (r^2), koji je relativna mjera nivoa povezanosti između dva ili više obilježja i izražava odnos objašnjene i ukupne varijance u proporciji ili postotcima, determinirano je od 63.52% do 97.81% varijance suodnosom između različitih varijabli u uzorku GR-AB.

Matrica 1. Pearsonova korelacija psihomotoričkih varijabli u GR-AB

		MFESDMAW	MFESDMBW	MFRVZGAW	MFRVZGBW	MFRPTLAW	MFRPTLBW	MKOPOLAW	MKOPOLBW	MFLPRRAW	MFLPRRBW	MFESDMAM	MFESDMBM	MFRVZGAM	MFRVZGBM	MFRPTLAM	MFLPTRBM	MKOPOLAM	MKOPOLBM	MFLPRRAM	MFLPRRBM	
MFESDMAW	r																					
	p (2-strano)																					
MFESDMBW	r	.945**																				
	p (2-strano)	.000																				
MFRVZGAW	r	.904**	.910**																			
	p (2-strano)	.000	.000																			
MFRVZGBW	r	.890**	.915**	.927**																		
	p (2-strano)	.001	.000	.000																		
MFRPTLAW	r	.904**	.977**	.826**	.884**																	
	p (2-strano)	.000	.000	.003	.001																	
MFRPTLBW	r	.951**	.967**	.953**	.980**	.927**																
	p (2-strano)	.000	.000	.000	.000	.000																
MKOPOLAW	r	-.934**	-.956**	-.799**	-.854**	-.948**	-.917**															
	p (2-strano)	.000	.000	.006	.002	.000	.000															
MKOPOLBW	r	-.913**	-.963**	-.911**	-.952**	-.943**	-.968**	.895**														
	p (2-strano)	.000	.000	.000	.000	.000	.000	.000														
MFLPRRAW	r	.907**	.959**	.797**	.865**	.980**	.909**	-.970**	-.899**													
	p (2-strano)	.000	.000	.006	.001	.000	.000	.000	.000													
MFLPRRBW	r	.917**	.941**	.829**	.917**	.940**	.932**	-.950**	-.909**	.966**												
	p (2-strano)	.000	.000	.003	.000	.000	.000	.000	.000	.000												
MFESDMAM	r	.929**	.957**	.908**	.958**	.938**	.971**	-.931**	-.932**	.955**	.975**											
	p (2-strano)	.000	.000	.000	.000	.000	.000	.000	.000	.000	.000											
MFESDMBM	r	.936**	.980**	.925**	.971**	.955**	.988**	-.934**	-.984**	.939**	.960**	.978**										
	p (2-strano)	.000	.000	.000	.000	.000	.000	.000	.000	.000	.000	.000										
MFRVZGAM	r	.900**	.894**	.980**	.964**	.822**	.967**	-.813**	-.910**	.812**	.854**	.936**	.934**									
	p (2-strano)	.000	.000	.000	.000	.004	.000	.004	.000	.004	.002	.000	.000									
MFRVZGBM	r	.843**	.893**	.903**	.976**	.865**	.953**	-.804**	-.948**	.811**	.870**	.904**	.949**	.919**								
	p (2-strano)	.002	.001	.000	.000	.001	.000	.005	.000	.004	.001	.000	.000	.000								
MFRPTLAM	r	.934**	.965**	.916**	.984**	.943**	.992**	-.928**	-.974**	.929**	.959**	.977**	.995**	.939**	.960**							
	p (2-strano)	.000	.000	.000	.000	.000	.000	.000	.000	.000	.000	.000	.000	.000	.000							
MFLPTRBM	r	.941**	.989**	.878**	.906**	.972**	.959**	-.958**	-.965**	.940**	.925**	.926**	.970**	.863**	.900**	.961**						
	p (2-strano)	.000	.000	.001	.000	.000	.000	.000	.000	.000	.000	.000	.000	.001	.000	.000						
MKOPOLAM	r	-.884**	-.924**	-.865**	-.956**	-.911**	-.948**	.897**	.904**	-.919**	-.974**	-.969**	-.958**	-.893**	-.927**	-.969**	-.911**					
	p (2-strano)	.001	.000	.001	.000	.000	.000	.000	.000	.000	.000	.000	.000	.000	.000	.000	.000					
MKOPOLBM	r	-.936**	-.976**	-.848**	-.923**	-.977**	-.962**	.975**	.954**	-.966**	-.949**	-.951**	-.971**	-.866**	-.898**	-.973**	-.984**	.930**				
	p (2-strano)	.000	.000	.002	.000	.000	.000	.000	.000	.000	.000	.000	.000	.001	.000	.000	.000	.000				
MFLPRRAM	r	.896**	.891**	.967**	.961**	.821**	.959**	-.817**	-.902**	.818**	.884**	.946**	.940**	.984**	.928**	.941**	.856**	-.916**	-.860**			
	p (2-strano)	.000	.001	.000	.000	.004	.000	.004	.000	.004	.001	.000	.000	.000	.000	.000	.002	.000	.001			
MFLPRRBM	r	.928**	.983**	.882**	.928**	.986**	.961**	-.936**	-.960**	.963**	.939**	.953**	.972**	.881**	.904**	.968**	.979**	-.936**	-.979**	.865**		
	p (2-strano)	.000	.000	.001	.000	.000	.000	.000	.000	.000	.000	.000	.000	.001	.000	.000	.000	.000	.000	.001		

** . Korelacija značajna na p = 0.01 (2-strane).

Sve motoričke sposobnosti u faktorskom prostoru su u manjoj ili većoj, ali uvijek pozitivnoj korelaciji, najvjerojatnije je malobrojnost uzorka uticala na statistički ostvareni nivo korelacija. Bez obzira na brojnu veličinu i statističku značajnost, koeficijent korelacije ukazuje samo na stupanj slaganja u

variranju dvije varijable, na mogućnost postojanja kauzaliteta, a ne ukazuje na uzročno-posljedičnu vezu među varijablama (Brkić i Kundačina, 2003). Uzročno-posljedična veza, što je i primarni cilj naučnog napora, definira se kombinacijom za nju značajnih teorijskih i praktičnih indikatora.

Tabela 4. Testovi jednakosti aritmetičkih sredina subuzoraka GR-A i GR-B u uzorku GR-AB

Varijable	Wilks' Lambda	F	df1	df2	p
MFESDMW	.866	2.788	1	18	.112
MFRVZGW	.594	12.308	1	18	.003
MFRPTLW	.927	1.421	1	18	.249
MKOPOLW	.868	2.745	1	18	.115
MFLPRRW	.283	45.494	1	18	.000
MFESDMM	.689	8.118	1	18	.011
MFRVZGM	.803	4.410	1	18	.050
MFRPTLM	.924	1.476	1	18	.240
MKOPOLM	.859	2.948	1	18	.103
MFLPRRM	.485	19.085	1	18	.000

U Tabela 3. Testovi jednakosti aritmetičkih sredina subuzoraka GR-A i GR-B u uzorku GR-AB. Tabela sadrži Wilks' lambda, F- vrijednost sa stupnjima slobode i nivo značajnosti. Wilks lambda izražava odnos sume kvadrata u psihomotoričkim subuzorcima sa totalnom sumom kvadrata u uzorku. Wilks' lambda je ranga od 0.0 do 1.0. Manje vrijednosti pretpostavljaju veće razlike, dok veće vrijednosti, do 1.0 – kada ne postoji razlika, prikazuju manje razlike. F-vrijednost predstavlja odnos ostvarenog varijabiliteta među subuzorcima pojedinih psihomotorički varijabli sa varijabilitetom

unutar tih subuzoraka. F- vrijednost ima numerator (df1) i denominator (df2) stupnje slobode, koji se koriste za dobijanje nivoa značajnosti (p). Ako je vrijednost $p \leq 0.050$, znači da su razlike među aritmetičkim sredinama subuzoraka motoričkih varijabli u tom uzorku statistički značajne.

Razlika je u korist učenika uključenih u vannastavne kretne aktivnosti, što je bilo i za očekivati. I na svim ostalim varijablama smjer razlike je istovjetan, ali nije istog inteziteta.

Tabela 5. Multivarijantni testovi jednakosti varijanci GR-A i GR-B u GR-AB

Efekt	Testovi	Vrijed.	F	df hipotet.	df greške	p
GR-AB	Pillai's Trace	.986	63.563	10.000	9.000	.000
	Wilks' Lambda	.014	63.563	10.000	9.000	.000
	Hotelling's Trace	70.625	63.563	10.000	9.000	.000
	Roy's Largest Root	70.625	63.563	10.000	9.000	.000

Za razliku od univarijantne F-vrijednosti, multivarijantna F-vrijednost (Wilks' lambda) bazirana je na komparaciji matrice varijanse/kovarijanse greške i matrice varijanse/kovarijanse efekta (uticaja, djelovanja). Preko Pillai's trace, Wilks' lambda, Hotelling's trace i Roy's largest trace kriterija, sa aproksimativnom F-statistikom multivarijantna analiza varijanse osigurava jednako dobar rezultat kao i univarijantne analize. Pillai's trace je multivarijantni test značajnosti, koji se može transformirati u aproksimativnu F-vrijednost. Lambda se naziva i U-statistikom, ranga vrijednosti od 0.000 do 1.000. Vrijednosti lambde bliže 0.000 znače da se središnje vrijednosti značajnije razlikuju, dok vrijednosti bliže 1.000 znače suprotno. Hotelling's trace je baziran na sumi karakterističnih korjena i, uglavnom, se koristi kod dvije grupe formirane od nezavisnih varijabli. Roy's largest trace baziran je na prvom korjenu, a specifično i na većem korjenu. Od ova četiri testa Wilks' lambda je najpodesnija mjera vjerovatnoće.

U nekim praktičnim prilikama Roy's largest trace može biti više koristan i snažniji kriterij od ostalih. Vrijednosti navedenih testova prate grupnu ili sveukupnu F-vrijednost, koja ih transformiše u aproksimativnu F- distribuciju. Njom se testiraju nulte hipoteze u smislu da nema značajnih razlika među aritmetičkim sredinama grupa formiranih kao kategorije nezavisnih varijabli. Hipotetski df i df greške koriste se za dobijanje ostvarene značajnosti p. Ako je $p < >$

Na svim primijenjenim testovima $p = 0.000$, što znači da ne postoji razlog za neprihvatanje postavljene hipoteze. To, dalje, znači da razlike između subuzoraka GR-A i GR-B u uzorku GR-AB nisu slučajne, već su posljedica nekog sistema (faktora, efekta, tretmana, procesa...). U konkretnom slučaju, u pitanju izvannastavne kretne aktivnosti. Naravno, uzorak je nedovoljno brojčan da bi se mogao izvući pouzdan zaključak u njegovu populaciju učenika u razrednoj nastavi.

Tabela 6. Testiranje značajnosti R02

R0	R02	R02 prilagođeno	SG	Statistika promjena				
				R02promjene	F promjene	df1	df2	p (F)
.993	.986	.971	.088	.986	63.563	10	9	.000

U tabeli su prikazani R0, R02, prilagođeni R02 i standardna greška procjene. R0 je koeficijent multiple (višestruke) korelacije i izražava optimalnu povezanost među varijablama jer uzima u obzir relativni doprinos svake od nezavisnih varijabli u ukupnoj povezanosti sa zavisnom varijablom. U rasponu je od 0 do 1, veća vrijednost znači jaču povezanost. Može se reći da on determinira

proporciju zajedničke varijanse zavisne i nezavisnih varijabli, izložene kroz regresioni model. Vrijednost R_{02} je ranga od 0 do 1. Statistika promjene uključuje R_{02} promjene, F promjene i vjerovatnoću, p , promjene F . Promjenu R_{02} produkuje dodavanje ili oduzimanje neke od nezavisnih varijabli. Stepeni slobode su povezani sa kalkulacijom F promjene, gdje je df_1 numerator a df_2 denominator.

Inspekcijom Tabele 6. Testiranje značajnosti R_{02} može se zaključiti da je koeficijent višestruke korelacije statistički značajan ($p = 0.000$), što znači

Tabela 7. Pregledni prikaz razlika između kineziološki aktivnih i neaktivnih osoba

Kineziološki neaktivne osobe:	Biofiziološka svojstva:	Kineziološki aktivne osobe:
mala	relativna količina mišića	velika
velika	relativna količina masti	mala
mala	mišićna sila	velika
mala	prokrvljenost mišića	velika
250 – 300 gr	težina srca	400-500 gr
70 – 90	frekvencija srca u mirovanju (FS)	40-60
veći	krvni pritisak	manji
male	koronarne rezerve	velike
cca 50ml/kg	relativni vitalni kapacitet	cca 70 ml/kg
40 ml/kg	relativni aerobni kapacitet	50 – 80 ml/kg
mali	transportni kapacitet za O_2	veliki
mala	maksimalna sposobnost srca	velika
simpatikotona	vegetativna regulacija	vagotona
male	adrenokortik. rezerve	velike
manja	izdržljivost za tjelesne aktivnosti	veća
sporiji	oporavak nakon rada	brži
mali	adaptacijski kapaciteti	veliki
brža	dobna involucija	sporija
manja	radna sposobnost	veća
često	poboljšavanje	rijetko

Tradicija vannastavnih i vanškolskih aktivnosti u osnovnoj školi je vrlo duga i one su integralni dio odgojno-obrazovne strukture osnovne škole. Vannastavne aktivnosti obuhvaćaju različite programske sadržaje koji se odvijaju izvan nastavnih obaveza u organizaciji škole i u njenim prostorijama. Vanškolske aktivnosti vode u izvan nastavno vrijeme različita društva, klubovi i organizacije u svojim prostorima.

Zaključak

U radu na temu Uticaj tjelesnih aktivnosti na motoričke sposobnosti učenika u razrednoj nastavi, cilj je bio da se utvrdi da li, koliko, kako i zašto tjelesne aktivnosti aktivnosti utiču na motoričke sposobnosti učenika u razrednoj nastavi.

da nema razloga da se hipoteza o povezanosti motoričkih varijabli sa vannastavnim kretnim aktivnostima ne prihvati. Prilagođeni R_{02} uzorka tendira da statistički optimalno procijeni kako dobro model odgovara populaciji. Prilagođeni R_{02} je korekcija R_{02} u smislu da što bliže reflektuje prilagođenost modela populaciji. Da je primijenjeni uzorak reprezentativan, sa vjerovatnoćom većom od 95% moglo se zaključiti kako bi se takva korelacija u 97.1% ostvarila i u populaciji učenika u prvoj trijadi osnovne škole.

Uzorak ispitanika uključivao je 20 učenika koji, mimo redovne nastave tjelesnog i zdravstvenog odgoja, nisu uključeni u vannastavne kretne aktivnosti i 20 učenika koji su, uz redovnu nastavu tjelesnog i zdravstvenog odgoja, uključeni u vannastavne kretne aktivnosti. Uzorak psihomotoričkih varijabli sastojao se iz sljedeće baterije: eksplozivna snaga - Skok u dalj s mjesta /MFESDM/; repetitivna snaga - Vis u zgibu /MFRVZG/ i Podizanje trupa iz ležanja /MFRPTL/; koordinacija - Poligon natraške /MKOPOL/; gibljivost - Pretklon raskoračno /MFLPRR/.

Za verifikaciju postavljenih hipoteza, primijenjene su metode univarijantne i multivarijantne analize korelacija i razlika. Testovi značajnosti Pearsonovog koeficijenta korelacija, kao i značajnosti koeficijenta multiple korelacije iskazali su statistički značajnu

povezanost – kako između pojedinih motoričkih varijabli, tako i na nivou cijelog uzorka primijenjenih varijabli. Također, na multivarijantnim testovima varijance ostvarene su statistički značajne razlike. Sa testova jednakosti aritmetičkih sredina subuzoraka motoričkih varijabli u njihovim uzorcima (ukoliko bi primijenjeni slučajni uzorak ispitanika bio reprezentativan) moglo bi se zaključiti slijedeće, za: (1) Učenice: vannastavne kretne aktivnosti ne utiču na eksplozivnu snagu; vannastavne kretne aktivnosti utiču na repetitivnu snagu ruku i ramenog pojasa; vannastavne kretne aktivnosti ne utiču na repetitivnu snagu trupa; vannastavne kretne aktivnosti ne utiču na koordinaciju ruku i nogu; vannastavne kretne aktivnosti utiču na gibljivost. (2) Učenike: vannastavne kretne aktivnosti utiču na eksplozivnu snagu; vannastavne kretne aktivnosti utiču na repetitivnu snagu ruku i ramenog pojasa; vannastavne kretne aktivnosti ne utiču na repetitivnu snagu trupa; vannastavne kretne aktivnosti ne utiču na koordinaciju ruku i nogu; vannastavne kretne aktivnosti utiču na gibljivost.

Literatura

- Bala, G. (2003). Metodološki aspekti kinezioloških merenja (sa posebnim osvrtom na merenja motoričkih sposobnosti). Novi Sad: Samostalno autorsko izdanje.
- Bešović, M. (2006). Korelacija učenja i psihomotornih sposobnosti učenica srednje škole. Doktorska disertacija. Istočno Sarajevo: Fakultet fizičke kulture.
- Brkić, M., Kundačina, M. (2003). Statistika u istraživanju odgoja i obrazovanja. Biblioteka "Educa" (knjiga 4), Jela educa, d.o.o. Sarajevo.
- Findak, V., Stela, I. (1988). Izvannastavne i izvanškolske aktivnosti u tjelesnoj i zdravstvenoj kulturi. Školska knjiga, Zagreb.
- Findak, V. (1992). Metodčki organizacijski oblici rada u edukaciji, sportu i sportskoj rekreaciji. Mentorex, Zagreb.
- Findak, V. (1996). Tjelesna i zdravstvena kultura u osnovnoj školi. Školska knjiga, Zagreb.
- Findak, V., I. Prskalo (2004). Kineziološki leksikon za učitelje. Visoka učiteljska škola u Petrinji.
- Grassé, P. P. (1977). The Evolution of Living Organisms. New York: Academic Press.
- Grene, M. (1972). Aristotle and Modern Biology. Journal of the History of Ideas, 33 (3), 395-424.
- Kurelić, N., Momirović, K., Stojanović, M., Šturm, J., Radojević, Đ. i Viskiće-Štalec. N. (1975). Struktura i razvoj morfoloških i motoričkih dimenzija omladine. Beograd: Institut za naučna istraživanja Fakulteta za fizičko vaspitanje.
- Malacko, J. i Popović, D. (1997). Metodologija kineziološko antropoloških istraživanja. Priština: Fakultet za fizičku kulturu.
- Metikoš, D., Gredelj, M., Momirović, K. (1979). Struktura motoričkih sposobnosti. Kineziologija, 9 (12), 25-50.
- Metikoš, D., Mraković, M., Neljak, B. (1996). Primijenjena kineziologija u školstvu. Fakultet za fizičku kulturu Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb.
- Mikić, B. (2000). Psihomotorika. Tuzla: Filozofski fakultet.
- Mraković, M. (1997). Uvod u sistematsku kineziologiju. Zagreb: Fakultet za fizičku kulturu Sveučilišta u Zagrebu.
- Momirović, K., Wolf, B., Popović, D.A. (1999). Uvod u teoriju merenja i interne metrijske karakteristike mernih instrumenata. Fakultet za fizičku kulturu, Priština.
- Mužić, V. (1997). Metodologija pedagoškog istraživanja. Sarajevo: Svjetlost.
- Najšteter, Đ. (1997). Kineziološka didaktika. Sarajevo: Univerzitetska knjiga.
- National Association for Sport and Physical Education. (1995). Moving into the future: National standards for physical education. Reston, VA: American Alliance for Health, Physical Education, Recreation, and Dance.
- Poper K. R. (1998). Open society and its enemies. Pradai, Vilnius: Pradai.
- The World Health Report (2002). Reducing Risks, Promoting Healthy Life. Geneva: World Health Organization.
- Vujević, M. (2000). Uvod u znanstveni rad u području društvenih znanosti. Zagreb: Školska knjiga.

Summary

The aim of this study was to determine whether, how, why and how physical exercise affects the motor skills of students in classrooms. The sample (40) students applied for the five tests assessment coordination, explosive strength, repetitive strength arm and shoulder area, repetitive forces troops and flexibility. t-test determined the existence of significant differences between the results of students who, along with regular physical education classes, involved in extracurricular activities and outcomes Specifically students who are not involved in such activities. Although the small number of samples, it could be concluded that extracurricular activities Specifically positive effect on motor researched anthropological dimensions of space subjects from a population of students in classrooms. ☐

Keywords: physical exercise, motor skills, students in classrooms, t-test

Muhidin Halilović - Univerzitet u Bihaću

UTICAJ ODABRANOG SKUPA MOTORIČKIH SPOSOBNOSTI, MORFOLOŠKIH OSOBINA I KONATIVNIH REGULATIVNIH MEHANIZAMA NA USPJEŠNOST IZVOĐENJA PENALA, U RUKOMETU

Sažetak

Cilj istraživanja je bio utvrđivanje značajnosti i relativne veličine uticaja morfoloških karakteristika tijela, patoloških konativnih regulativnih mehanizama i bazičnih motoričkih sposobnosti na efikasnost izvođenja tehničkog elementa rukometne igre, vođenje lopte u slalomu, kod učenika srednje škole, starosti od 18 do 19 godina. Regresionom analizom je utvrđen stepen povezanosti između eksplanatornih varijabli i rezultatske uspješnosti izvođenja situaciono – motoričkog zadatka kriterija.

Dobijeni rezultati ukazuju na prisustvo značajnih projekcija mjera koje oslikavaju segmente fleksibilnosti ramenog pojasa i preciznosti rukom.

Ključne riječi: rukomet, učenici, regresija

Uvod

Rukomet je karakterističan po tzv. maksimalizmu koji se ogleda u tome što je na svakom dijelu terena i u svakom momentu potrebno da se odgovarajuća kretna struktura realizira sa maksimalnim angažmanom i punim intenzitetom. Shodno toj karakteristici rukometne igre, razumljiv je i veliki broj dosuđenih kaznenih udaraca sa sedam metara. Ideja za ovim istraživanjem proistekla je iz praktične potrebe (nastave Tjelesnog i zdravstvenog odgoja) za otkrivanjem sposobnosti i osobina ličnosti od kojih ovisi efikasnost izvođenja sedmerca.

U ovom istraživanju korišteni su testovi iz morfološkog, motoričkog prostora i prostora

konativnih regulativnih mehanizama suprostavljenih penalu, testu situacione – motorike **Rukometa**.

Empirijski se odavno uočila veza između građe tijela i rezultata kretanja. Poznato je da u izvođenju pojedinih elemenata određene grane sporta imaju više uspjeha osobe određene građe od onih koji takvu građu nemaju. Na tome se zasniva sportska **biotipologija**. Slobodno se može reći da ono što čovjek ispoljava kao svoju motoričku sposobnost u većoj mjeri određuje efekat kretanja, a ono što umije određuje strukturu kretanja. Dosadašnjim istraživanjima utvrđen je nesumnjiv uticaj konativnih faktora na efikasnost izvođenja elemenata situacione - motorike sportskih igara.

Utvrđeno je da indikatori eksplozivne snage a posebno repetitivno statičke snage ostvaruju značajnu povezanost sa konativnim faktorima. Neki oblici snage su u pozitivnoj korelaciji sa neinhibiranim oblicima ponašanja, a koordinacija i ravnoteža je bolja ukoliko je neuroticizam manji. Osobine, u čijoj je osnovi opšta ekscitiranost centralnog nervnog sistema (impulzivnost, agresivnost), imaju pozitivnu povezanost sa psihomotoričkim sposobnostima, dok osobine koje zavise od poremećenih toničnih procesa negativno utiču na motoričku aktivnost.

Cilj istraživanja je bio utvrđivanje značajnosti i relativne veličine uticaja morfoloških karakteristika tijela, patoloških konativnih regulativnih mehanizama i bazičnih motoričkih sposobnosti na efikasnost izvođenja penala, tehničkog elementa rukometne igre kod učenika srednje škole, starosti od 18-19 godina.

Metode rada

Ispitanici

Kompleksnim ispitivanjima obuhvaćen je 271 učenik. Uzorak ispitanika bili su učenici trećeg i četvrtog razreda JU Mješovite srednje škole u Gračanici, starosti od 18 do 19 godina, muškog pola.

Uzorak prediktorskih varijabli

Za procjenu primarnih patoloških konativnih faktora primjenjena je baterija testova 18 PF, koja je konstruisana na temelju faktorske analize verbalnih stimulusa iz Cornell indexa, N4, MMPI i MPI (Momirović, 1979; preuzeto od Horga, Ignjatović, Momirović, Gredelj, 1982). Uzorak testova patoloških konativnih regulativnih mehanizama: anksioznost (A-1), inhibitorna konverzija (I-7), agresivnost (T-15), shizoidnost (L-17). Uzorak morfoloških varijabli tijela odabran je u skladu sa modelom strukture morfološkog statusa, određenom u nizu ranijih istraživanja (Momirović i sur., 1969). Longitudinalna dimenzionalnost skeleta: visina tijela (AVISTJ), raspon ruku (ARASR), dužina ruke (ADUŽR). Transverzalna dimenzionalnost skeleta: bikristalni raspon (ABIKR), biakromialni raspon (ABARAS), dijametar ručnog zgloba (ADIRZ). Volumen i masa tijela: masa tijela (AMASTJ), opseg nadlaktice (AOBN DL), opseg nadkoljenice (AOBN TK). Podkožno masno tkivo: kožni nabor nadlaktice (AOBN DL), kožni nabor stomaka (AKNSTOM), kožni nabor potkoljenice (AKNPTL). Baterija za procjenu osnovnih motoričkih sposobnosti odabrana je od mjernih instrumenata, koji su se u prethodnim istraživanjima (Gredelj, Metikoš, Hošek, Momirović, 1975) – pokazali pouzdanim nositeljima obavijesti. Varijable za procjenu koordinacije: koordinacija sa palicom (MKTKK₃), slalom sa tri medicinke (MKOS₃M), osmica sa saginjanjem (MAGOSS). Varijable za procjenu eksplozivne snage: bacanje medicinke iz ležanja na leđima (MESBML), skok u dalj iz mjesta (MESSD), trčanje 20m (MEST₂₀M₁). Varijable za procjenu brzine frekvencije pokreta: taping nogom (MBFTAN), taping nogama o zid (MBFTAZ), taping rukom (MBFTAR). Varijable za procjenu repetitivne snage: sklekovi na razboju (MRASKR), podizanje trupa iz ležanja (MRSPTL), duboki čučnjevi s opterećenjem (MRLDCT). Varijable za procjenu ravnoteže: stajanje na jednoj nozi uzdužno na klupici s otvorenim očima (MBAU₁O), stajanje na jednoj nozi poprečno na klupici sa zatvorenim očima (MBAU₁Z), stajanje na jednoj nozi uzdužno na klupici za ravnotežu sa zatvorenim očima

(MBAP₁Z). Varijable za procjenu preciznosti: ciljanje dugim štapom (MPCDŠ), ciljanje vertikalnog cilja nogom (MPGV CN), ciljanje horizontalnog cilja rukom (MPGHCR). Varijable za procjenu fleksibilnosti: iskret palicom (MFLISK), zanoženje iz ležanja na grudima (MFLZLG), duboki pretklon na klupici (MFLDPK). Varijable za procjenu brzine: trčanje 20m. (MBR₂₀M), trčanje na 20m iz letećeg starta (MBR₂₀MLS), trčanje 50m iz visokog starta (MBR₅₀MVS).

Uzorak kriterijske varijable

RUKOMET *Izvođenje sedmerca* (ORIS). Uzorak testa rukometne motorike preuzet od Rogulj (1995)

Opis testa:

Način provođenja: Na vratima za rukomet nalaze se oznake u obliku kvadrata u desnom i lijevom gornjem uglu veličine 50 X 50 cm. U desnom i lijevom donjem uglu nalaze se oznake u obliku kvadrata veličine 50 X 50 cm. Sa crte sedmerca (7 metara od gola) učenici izvode 3 bacanja u svaki cilj. Prilikom svakog bacanja oni gađaju redom oznake na vratima, počevši od lijevog gornjeg ugla preko desnog gornjeg ugla te lijevog donjeg do desnog donjeg ugla. Sedmerac se može izvoditi sa padom naprijed. Sva bacanja učenici izvode istom loptom. Za svaki uspješan pogodak učenik dobija 1 bod

Rezultati

Ulaznim sistemom varijabli (Tabela 1.) objašnjeno je .22 % (R Square) zajedničkog varijabiliteta oba suprostavljena prostora. Uticaj cjelokupnog sistema prediktora na kriterij određen je veličinom multiple korelacije koja za ovaj tehnički element iz rukometa iznosi (RO) = .47, što je značajno na nivou (Sig.) = .02.

Na ovisnu varijablu rukometa penal, iz cjelokupnog tretiranog antropološkog prostora neovisnih varijabli, projicirala su se samo dva testa i oba su iz dimenzija bazične motorike. Veći regresijski koeficijent Beta (Tabela 2), dakle statistički značajan uticaj na kriterijsku varijablu nosi test MFLISK – iskret palicom (Beta -.21, Sig. .00). Drugi značajni koeficijent je ostvarila varijabla MPGHCR – gađanje horizontalnog cilja rukom (Beta .15, Sig. .03).

Tabela 1. Regresiona analiza varijable ORIS

Model	R	R Square	Adjusted R Square	Std. Error of the Estimate
1	,465(a)	,217	,080	1,89094

Model		Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
1	Regression	227,395	40	5,685	1,590	,019(a)
	Residual	822,399	230	3,576		
	Total	1049,793	270			

Tabela 2. Regresioni koeficijenti prediktora i kriterija ORIS

Model 1	Unstandardized Coefficients		Standardized Coefficients	t	Sig.
	B	Std. Error	Beta		
(Constant)	-18,526	7,143		-2,593	,010
AVISTJ	,002	,004	,065	,545	,586
ARASR	-,002	,003	-,076	-,688	,492
ADUŽN	,002	,004	,055	,512	,609
ABIKR	,016	,009	,147	1,778	,077
ABARAS	-,007	,007	-,078	-,912	,363
ADIRS	,006	,046	,009	,122	,903
AMASTJ	-,017	,021	-,092	-,804	,422
AOBNDL	-,004	,008	-,056	-,516	,606
AOBNTK	,007	,004	,171	1,633	,104
AKNDL	,013	,031	,044	,423	,673
AKNSTOM	-,013	,021	-,074	-,646	,519
AKNPL	-,007	,034	-,024	-,211	,833
MKOS3M	,019	,049	,026	,394	,694
MKOKOP	,129	,121	,078	1,071	,285
MAGOSS	,080	,107	,057	,748	,455
MESBML	-,006	,008	-,051	-,718	,474
MESSD	,010	,008	,111	1,269	,206

MBR20M	,978	,729	,111	1,342	,181
MBFTAN	,126	,068	,141	1,855	,065
MBFTAZ	,049	,048	,073	1,006	,316
MBFTAR	,009	,033	,021	,291	,771
MRASKR	,020	,023	,068	,876	,382
MRSPTL	,009	,018	,037	,516	,606
MRLDCT	-,011	,018	-,048	-,590	,556
MBAU1Z	-,149	,087	-,116	-,1714	,088
MBAP1Z	,296	,212	,095	1,398	,163
MBAU10	,005	,004	,093	1,379	,169
MPCDŠ	,007	,005	,095	1,487	,138
MPGVCN	,006	,007	,057	,859	,391
MPGHCR	,014	,006	,149	2,246	,026
MFLISK	-,031	,010	-,208	-3,029	,003
MFLZLG	-,014	,015	-,064	-,933	,352
MFLDPK	,006	,018	,023	,322	,748
MBR20M2	,040	,802	,004	,050	,960
MBR20MS	,046	1,061	,004	,043	,966
MBR50S	,288	,401	,074	,718	,473
A1	,014	,015	,064	,948	,344
I7	,028	,025	,074	1,146	,253
T15	,001	,012	,008	,115	,909
L17	-,021	,014	-,098	-1,442	,151

Diskusija

Veza testa, za procjenu motoričke spobnosti fleksibilnosti ramenog pojasa i efikasnosti izvođenja situaciono – motoričkog zadatka je logična, jer se i u jednom i drugom testu kretanje ruke vrši kružnom putanjom. Bolja fleksibilnost ramenog pojasa omogućava pravilnije kružno kretanje ruke i lopte i samim time je omogućeno preciznije gađanje određenog prostora.

Nešto manji koeficijent uticaja na statistički značajnom nivou obezbjeđuje test iz prostora preciznosti gađanja horizontalnog cilja. Oba suprostavljena mjerna instrumenta u svojoj manifestnoj strukturi lokomocije sadrže dovoljno sličnosti za ostvarenje i objašnjivost zajedničkog varijabiliteta. I jedan i drugi test su iz prostora repetitivne preciznosti gađanja cilja (“projektilom”) rukom te im je latentna osnova sa puno sličnosti.

Baterija testova komponirana iz motoričkih, morfoloških i konativnih mjernih instrumenata primjenjena na uzorku učenika srednje škole, definirala je funkcionalnu usmjerenost manifestnih varijabli sistema prema eksternom kriteriju, tj. prema uspjehu u motoričkom zadatku kriterija penal (ORIS). Time je utvrđena specifična diferencijacija datog uzorka varijabli i ispitanika. Na taj način bilo je moguće utvrditi funkcionalno – sistemsku

usmjerenost datog uzorka varijabli u odnosu na to čemu one trebaju primarno služiti.

Nedostatak veza iz drugih tretiranih prostora može se objasniti nivoom usvojenosti tehničkog elementa i osjetljivosti samog testa. Nedostatak veza između konativnih karakteristika i šutiranja penala je objašnjiva jer se ovaj elemenat rukometa izvodi u uslovima koji ne zahtjevaju značajno učešće osobina ličnosti ispitanika. U uslovima prave situacije, gdje je realizator penala sam pred golmanom i publikom, zasigurno bi konativni regulativni mehanizmi imali veći uticaj na kvalitet izvođenja ovog zadatka.

Zaključak

Osnovni cilj ovog istraživanja bio je utvrđivanje povezanosti četiri sistema varijabli različitih prostora antropološkog statusa učenika srednje škole JU MSS iz Gračanice. Prvi prostor su činile varijable morfoloških karakteristika, bazičnih motoričkih sposobnosti i patoloških regulativnih mehanizama, a drugi prostor činila je varijabla situacione - motorike rukometa (penal).

Rezultati regresione analize su ukazali na statistički značajnu multiplu korelaciju koja pokazuje na zajedničku varijabilnost dva suprostavljena prostora.

Na ovisnu varijablu rukometa, penal, iz cjelokupnog tretiranog antropološkog prostora neovisnih varijabli, projicirala su se samo dva testa i oba su iz dimenzija bazične motorike. Veći regresijski koeficijent Beta, dakle statistički značajan uticaj na kriterijsku varijablu nosi test MFLISK – iskret palicom. Drugi značajni koeficijent je ostvarila varijabla MPGHCR – gađanje horizontalnog cilja rukom.

Nedostatak veza iz drugih tretiranih prediktorskih prostora može se objasniti nivoom usvojenosti tehničkog elementa kriterija i nedostatkom stvarne situacije realizacije sedmerca.

LITERATURA

- Horga S., I. Ignjatović, K. Momirović, M. Gredelj (1982). Prilog poznavanja strukture konativnih karakteristika. Psihologija, 15, 3.
- Gredelj, M., D. Metikoš, A. Hošek, K. Momirović (1975). Model hijerarhijske strukture motoričkih sposobnosti. Kineziologija, (5)1 – 2:7 – 82.
- Rogulj, N. (1995). Utjecaj situacijsko-motoričkih pokazatelja na uspješnost učenika u rukometu. Zbornik radova IV. Ljetne škole pedagoga fizičke kulture Republike Hrvatske, Rovinj, 128-129.

Summary

Goal of this research was to establish the significance and relative size of the influence of morphological characteristics, pathological conatative regulatory mechanisms and basic motorical skills, on the efficiency of performing the tecnical element of the handball game, leading of the ball at slalom, by highschool students ages 18 to 19 years.

Regression analysis determined the procent of connection between explanatory variables and success of performing situational – motoric criterion. The obtained results indicate the presence of significant projections of measures that reflect the segmets flexibility and the arm precision.▣

Key words: hand ball, students, regression,

Senka Majetić - Univerzitet u Bihaću

UTICAJ INTERNETA NA STAVOVE STUDENATA PEDAGOŠKOG FAKULTETA PREMA ENGLISKOM JEZIKU

Analiza rezultata dobivenih upitnikom

Dodatne dimenzije lingvističke različitosti predstavljene novom tehnologijom, vezuju se uz kontekst u koji su uključene. Jednako kao i tradicionalni način izražavanja, ovaj medij značajno utiče na jezične sadržaje u aspektu informisanja, obrazovanja, oglašavanja i slično.

Unutar ovih širokih kategorija tematski usmjerene domene nesumnjivo utiču na sadržaje koji se pojavljuju u tradicionalnom govoru i pismu. Očekuje se pojava specijaliziranih sadržaja s različitim namjenama te veliki razvoj primijenjenih varijanti kako različite profesije razvijaju potencijal za individualni pristup. Lingvisti koriste uzorke različite dužine što je uobičajen postupak u primijenjenoj lingvistici.

Lingvisti, profesori stranih jezika i ostali su počeli da povezuju mogućnost korištenja interneta kao medija s karakteristikama posjetitelja (strpljivi, zahtjevni čitatelji itd.) kao način i osnov predstavljanja obrazovnih ciljeva povezanih s predstavljanjem sadržaja na internetu. Ovaj pristup je dugo poznat u nastavi stranih jezika kao CLL (engl. Computer Assisted Language Learning) iako je internet predstavio novu dimenziju.

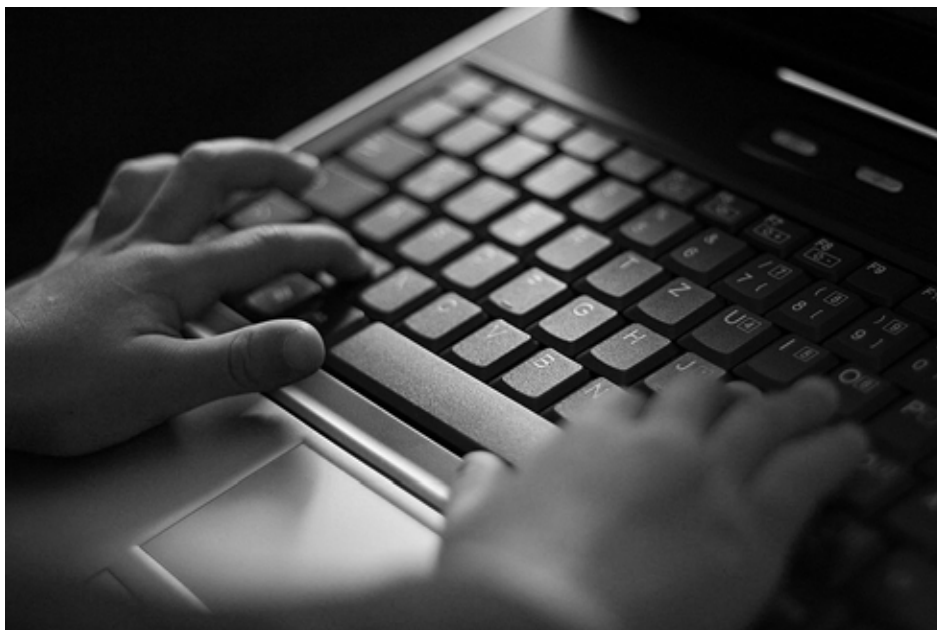
David Eastmant je proučavo učenje engleskoga jezika u relaciji s internetom za British Council i sa sigurnošću je potvrdio, što je nesumnjivo, da je internet promijenio način poučavanja jezika.

Sve razmotrene situacije, e-mail za početak, predstavljaju uobičajen medij koji studentima daje mogućnost autentičnog dopisivanja s izvornim govornicima. Uobičajeno je da se korespondencija o rezultatima određenog istraživanja odvija putem e-maila. Dodatni tekstovi i grafički prikazi mogu biti poslani u privitku.

Upotreba e-maila na ovaj način stavlja tradicionalne metode u sjenu. Asinhrona situacija može stvoriti karakteristike virtualne učionice. Asinhroni kontekst daje studentima mogućnost da čitaju, razumiju i reaguju bez vremenskih ograničenja. Sinhrona interakcija se također može primijeniti. Ipak, nedostatak gdje je više osoba uključeno u interakciju te upotreba kraćih rečenica još uvijek nije potpuno istražena. Neovisno o tome što internet predstavlja odličan medij za brzu interakciju, sadržaji su tek mali dio gramatičkog repertoara jezika.

Još jedna prednost interneta je mogućnost upotrebe online rječnika iako još uvijek nije riješeno pitanje autorskih prava. Na web stranicama se može predstaviti niz tekstova, vježbi, zadataka te obilje različitog atraktivnog materijala za učenje stranog jezika. Kao medij za objavljivanje, internet nudi mogućnost za zajednički i individualni rad. Postoji iznimno mnogo stranica namijenjenih učenju engleskoga jezika koje nude obilje jezičkog materijala, ipak, potreban je oprez. Profesori, Eastment predlaže, moraju dobro poznavati pretraživače i znati procijeniti sadržaj *web stranice*, te povezati *web aktivnosti* s ostalim sadržajima. I još dodaje: "Profesori trebaju naučiti novi jezik", a pri tom ne misli na nove strane jezike nego na "jezik interneta" (Eastment:1999).

Upotreba interneta u učenju stranih jezika može biti u začetku, ali nesumnjivo je da će nastaviti svoje postojanje. Ipak, ovakav pristup stavlja pred profesore izazov. Teškoće koje se mogu javiti u ovom mediju u velikoj mjeri se mogu povezati s učenjem stranih jezika. Također, trebaju pronaći način da se nose s ovakvim situacijama. Tolerancija prema greškama u tipkanju, interpunkciji i upotrebi velikog slova nije novost budući da postoji fleksibilnost u *chat komunikaciji* na maternjem jeziku. Ipak, osobama koje uče strani jezik nedostaje intuitivni smisao za granicu između standardnog i nestandardnog ili osjećaj kako različite mogu biti *chat grupe*, što može

rezultirati u pogrešnim konstrukcijama, upotrebi idioma i sličnih oblika.

U ovom radu se analizira utjecaj interneta na stavove studenata Pedagoškog fakulteta prema engleskom jeziku kao kolegiju na fakultetu kroz sljedeća pitanja:

- a. da li je dominantnost engleskog jezika na internetu osvijestila studente o nužnosti takvog kolegija tokom cijeloga studija, i
- b. pomažu li studentima postojeći oblici i sadržaji nastave engleskog jezika u upotrebi interneta.

Kompjutor u nastavi engleskog jezika na Pedagoškom fakultetu

Danas se gotovo i ne može zamisliti ljudska djelatnost u kojoj nije prisutan kompjutor, bilo da se koristi kao osnovno ili kao pomoćno sredstvo za rad. Kako je jedna od osnovnih ljudskih težnji pratiti trendove i razvoj uopšte, nikoga neće začuditi činjenica da je kompjutor postao i dijelom nastavnog procesa jer nauke, posebno informatičke i komunikacijske tehnologije te moderni trendovi vezani za podučavanje uopšte pa tako i podučavanje stranih jezika, jednostavno nameću uvođenje novina u nastavu. Kompjutor je u nastavni proces uveden sedamdesetih godina prošlog vijeka kada se i rodila bojazan da će kompjutor ubrzo potpuno zamijeniti nastavnika. Međutim, to se nije dogodilo niti će se dogoditi. Nastavnik je ostao iznimno važan faktor u nastavnom procesu, no njegova se uloga mijenja i on sve više postaje saradnik i partner u procesu učenja, a sve manje apsolutni izvor znanja i kruti predstavnik škole kao institucije.

Another fear that teachers have is that computers will replace them. [...] Language learning is, however, a very human experience and human teachers will always be needed in the classroom (Millard, 1996:54).

Upotreba kompjutora u nastavi osvježava uobičajeni (najčešće i očekivani) tok nastavnog časa, a u praksi se pokazalo da se bilo koja aktivnost koja uključuje rad na kompjutoru prihvaća s oduševljenjem i da takva pojačana motivacija, uglavnom daje i bolje rezultate. Spektar korištenja kompjutora u nastavi stranog jezika vrlo je širok. Tehnički je najizvedivije i najjednostavnije korištenje CD-ROM-a kao zamjene za klasičnu audiokasetu, za što je potreban samo jedan kompjutor i par zvučnika. Malo je zahtjevnije u nastavi koristiti DVD ili internet jer su za to potrebni određeni tehnički preduslovi koje nije uvijek moguće ostvariti (spomenimo samo dva: informatičke su učionice uglavnom zauzete tokom dana pa termin morate dogovoriti najmanje mjesec dana unapred, broj kompjutora u raspoloživoj informatičkoj učionici nedovoljan je za individualni rad jer su grupe za jezike veće). Za razliku od klasične informatičke učionice gdje je međusobna komunikacija i saradnja onemogućena postavljanjem radnih stolova u redove ili u polukrug (licem okrenutim prema zidu), moderna bi internet učionica u idealnim uvjetima ili imala onoliko radnih stolova (tj. kompjutora) koliko je korisnika ili bi se dovoljan broj kompjutora postavio tako da omogućava komunikacijsku interakciju svih sudionika nastavnog procesa.

Internet u nastavi engleskoga jezika na Pedagoškome fakultetu

Gotovo svi studenti svakodnevno koriste kompjutore, oni ih jednostavno vole, vole raditi uz pomoć kompjutera i vole sve što je za njih vezano. Iako internet u slobodno vrijeme, uglavnom koriste za zabavu, a manjim dijelom i za prikupljanje podataka koji su im potrebni za seminarske radove, referate, vježbe ili zadaće, iskustvo je pokazalo da ga s veseljem povremeno koriste u nastavi engleskoga jezika, bilo da se radi o ponavljanju i uvježbavanju određenih gramatičkih struktura, usvajanju novog ili ponavljanju/dopuni već poznatog vokabulara ili on-line obradi određenih tema. Iako je šezdesetih godina prošlog vijeka razvijen isključivo u vojne svrhe, internet je već početkom sedamdesetih postao simbol novog načina komunikacije, poslovanja i protoka informacija te je s vremenom počeo sve više uticati na sva područja ljudske djelatnosti pa tako i na nastavu stranih jezika. Internet je vrlo zanimljiv dinamičan medij koji (još uvijek) ima neslućene mogućnosti primjene u svim područjima pa tako i u nastavi. Prije nego neku aktivnost pripremimo i praktično je provedemo u nastavi, moramo postaviti nekoliko pitanja:

- Koji je cilj ove aktivnosti?
- Šta će studenti dobiti ovom aktivnošću ako se ona provede korištenjem neke od klasičnih metoda/medija/pomagala, a što ako je provedemo pomoću interneta?
- Koliko će se dugo i kako provoditi ta aktivnost (dio nastavnog časa, cijeli nastavni čas, jedna cjelina, cijeli semestar)?

Nikako nije preporučljivo uvoditi internet u nastavni proces samo zato što to studenti i/ili nastavnik želi. Ako sam nastavnik nije siguran šta želi postići određenom aktivnošću ili ako se ne pripremi dovoljno dobro da može kontrolisati odvijanje svake pojedinačne faze planirane aktivnosti, može se dogoditi da konačni rezultati ne urode plodom. Izuzetno je važno da nastavnik sam odradi sve predviđene aktivnosti i predvidi moguće probleme objektivne naravi, kako bi se one mogle izbjeći u radu sa studentima. Nakon što smo dali konkretne odgovore na prethodna pitanja, možemo pristupiti kreiranju aktivnosti vezane za internet. Foster (1996) navodi tri jednako važna osnovna koraka:

- Pripremiti studente za aktivnost – definisati problem, dati ključne riječi, pružiti potrebnu tehničku i programsku podršku, odrediti na koji će se način zapisati rezultati (ispis, bilješke, elektronska pošta)

- Izvesti aktivnost on-line
- Obraditi rezultate odnosno dati povratnu informaciju studentima.

Utjecaj interneta na stavove studenata Pedagoškoga fakulteta prema engleskome jeziku kao kolegiju – analiza rezultata dobivenih upitnikom

Iako govornici određenih jezika tvrde da su ti jezici ugroženi pa inicijative za njihovu obranu dolaze čak s državne razine¹, engleski je jezik uslijed globalizacije i razvoja novih komunikacijskih tehnologija, prije svega interneta², nesumnjivo (p) ostao *lingua franca* današnjice. Stoga sam željela ispitati stav studenata prema engleskom jeziku i utvrditi smatraju li oni da je takav kolegij nužan tokom cijeloga studija te pomažu li im postojeći oblici i sadržaji nastave engleskoga jezika u upotrebi interneta.

Opis upitnika

Upitnik se sastoji od dva dijela. Prvi obuhvaća osnovna pitanja koja se odnose na spol, godinu studija i podatak koliko godina student uči engleski jezik. Osim toga, student ocjenom od 1 do 5 (1 nedovoljan, 2 dovoljan, 3 dobar, 4 vrlo dobar, 5 izvrstan) treba ocijeniti svoje znanje engleskoga jezika.

U drugom je dijelu dano 10 tvrdnji uz koje je ponuđena skala od 1 do 5 (1 - uopće se ne slažem, 2 - uglavnom se ne slažem, 3 - niti se slažem niti se ne slažem, 4 - uglavnom se slažem, 5 - slažem se potpuno). Student treba pročitati navedene tvrdnje i označiti u kojoj se mjeri s njima slaže, tj. zaokružiti ocjenu na skali od 1 do 5. Također je dana mogućnost da student dodatno obrazloži svoje mišljenje.

1 "The dominant usage of English on the Internet is a new form of colonisation. If we do nothing, it will be too late [...] we will be colonised." J. Toubon, francuski ministar pravosuđa, 1997 (Tattersall:2003).

"Dominantna upotreba engleskog jezika na internetu je novi oblik kolonizacije. Ako nešto ne učinimo biti će prekasno [...] mi ćemo biti kolonizirani" J. Toubon, francuski ministar pravosuđa, 1997 (Tattersall:2003).

2 U poređenju s francuskim jezikom na internetu, bilježi se tendencija opadanja. Ukupan broj stranica na engleskom jeziku je sa 75% u julu 1998. pao na 51% u decembru 2002., dok je u isto vrijeme broj internet stranica na francuskom jeziku porastao s 2,81% na 4,66% (Tattersall:2003).

Ispitanici

Upitnikom je obuhvaćeno 84 ispitanika, od toga 73 žena i 11 muškaraca. 41 ispitanik student je četvrte, dok su 43 ispitanika studenti treće godine, koji u prosjeku uče engleski jezik 9,73 godine (i to u rasponu od 3 do 12 godina), a svoje su znanje engleskoga jezika ocijenili prosječnom ocjenom 3,62.

Analiza upitnika

Nakon prikupljanja rezultata upitnika provedena je kvalitativna analiza svih deset tvrdnji.

Analiza je pokazala sljedeće:

Tvrdnja 1.: Znanje engleskog jezika pomaže mi u upotrebi interneta.

Ocjena	Broj studenata	Postotak
Uopšte se ne slažem	0	0
Uglavnom se ne slažem	0	0
Niti se slažem niti se ne slažem	3	3,6
Uglavnom se slažem	26	31
Slažem se potpuno	55	65,4
Prosjek: 4,6	84	100

Tabela 1.1. Stav studenata prema tvrdnji koliko im znanje engleskoga jezika pomaže u upotrebi interneta.

Tvrdnja 2.: Primjećujem da uporabom interneta proširujem svoje znanje engleskoga jezika.

Ocjena	Broj studenata	Postotak
Uopće se ne slažem	1	1,2
Uglavnom se ne slažem	2	2,4
Niti se slažem niti se ne slažem	15	17,9
Uglavnom se slažem	49	58,3
Slažem se potpuno	17	20,2
Prosjek: 3,9	84	100

Tabela 1.2. Stav studenata prema tvrdnji da upotrebom interneta proširuju svoje znanje engleskoga jezika.

Tvrdnja 3.: Zadovoljan/a sam sadržajima i temama koje obrađujemo na Engleskome jeziku.

Ocjena	Broj studenata	Postotak
Uopće se ne slažem	1	1,2
Uglavnom se ne slažem	1	1,2
Niti se slažem niti se ne slažem	19	22,6
Uglavnom se slažem	48	57,1
Slažem se potpuno	15	17,9
Prosjek: 3,9	84	100

Tabela 1.3. Mišljenje studenata o sadržajima i temama koje obrađuju na engleskome jeziku.

Tvrdnja 4.: Ono što učimo na nastavi Engleskoga jezika smatram korisnim u struci.

Ocjena	Broj studenata	Postotak
Uopće se ne slažem	2	2,4
Uglavnom se ne slažem	0	0
Niti se slažem niti se ne slažem	10	11,9
Uglavnom se slažem	38	45,2
Slažem se potpuno	34	40,5
Prosjek: 4,2	84	100

Tabela 1.4. Procjena studenata o korisnosti sadržaja koji se obrađuju na Engleskome jeziku te razina primjene u struci.

Tvrđnja 5.: Postojeći oblici i sadržaji nastave Engleskoga jezika pomažu mi u upotrebi interneta.

Ocjena	Broj studenata	Postotak
Uopće se ne slažem	6	7,1
Uglavnom se ne slažem	10	11,9
Niti se slažem niti se ne slažem	40	47,6
Uglavnom se slažem	24	28,6
Slažem se potpuno	4	4,8
Prosjek: 3,1	84	100

Tabela 1.5. Gledište studenata koliko im postojeći oblici i sadržaji nastave Engleskoga jezika pomažu u upotrebi interneta.

Tvrđnja 6.: Oblici i sadržaji nastave engleskog jezika trebaju biti posvećeni više općem, a manje stručnom jeziku.

Ocjena	Broj studenata	Postotak
Uopće se ne slažem	10	11,9
Uglavnom se ne slažem	13	15,5
Niti se slažem niti se ne slažem	34	40,5
Uglavnom se slažem	16	19
Slažem se potpuno	11	13,1
Prosjek: 3,1	84	100

Tabela 1.6. Percepcija studenata o odnosu zastupljenosti općeg i stručnog jezika.

Tvrđnja 7.: Smatram da nastava Engleskoga jezika na mome fakultetu uopće nije potrebna.

Ocjena	Broj studenata	Postotak
Uopće se ne slažem	58	69,1
Uglavnom se ne slažem	18	21,4
Niti se slažem niti se ne slažem	8	9,5
Uglavnom se slažem	0	0
Slažem se potpuno	0	0
Prosjek: 1,4	84	100

Tabela 1.7. Odnos studenata prema Engleskome jeziku kao kolegiju na fakultetu.

Tvrđnja 8.: Smatram da su 3 časa sedmično Engleskoga jezika dovoljna.

Ocjena	Broj studenata	Postotak
Uopće se ne slažem	4	4,6
Uglavnom se ne slažem	11	13,1
Niti se slažem niti se ne slažem	16	19,1
Uglavnom se slažem	20	23,9
Slažem se potpuno	33	39,3
Prosjek: 3,8	84	100

Tabela 1.8. Mišljenje studenata o broju časova Engleskoga jezika.

Tvrđnja 9.: Smatram da treba povećati broj časova Engleskoga jezika.

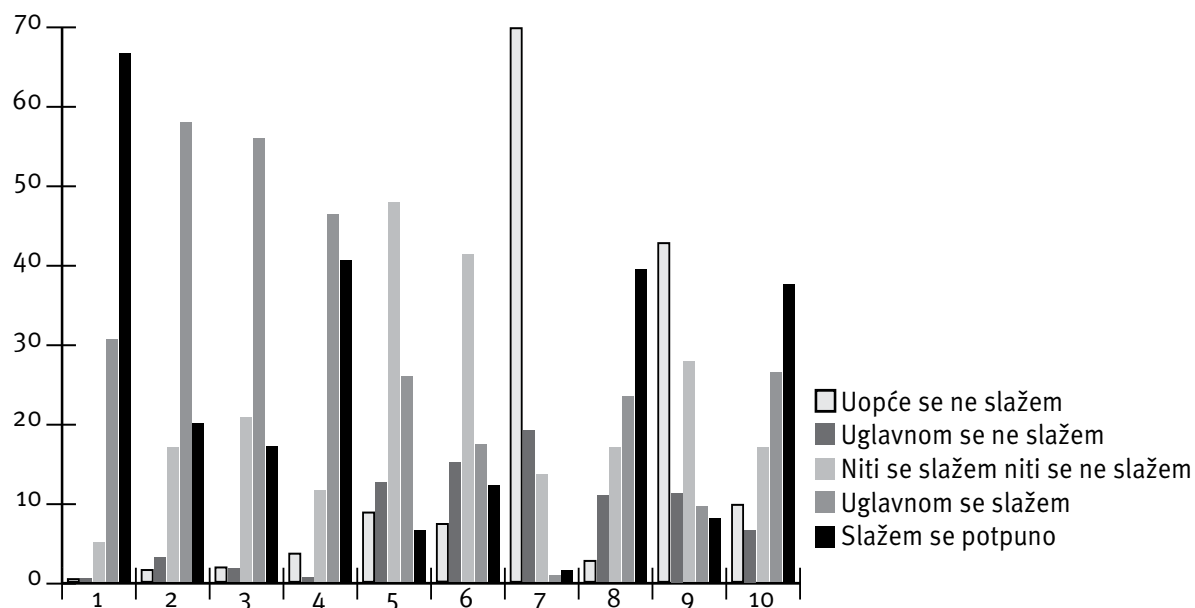
Ocjena	Broj studenata	Postotak
Uopće se ne slažem	36	42,9
Uglavnom se ne slažem	13	15,5
Niti se slažem niti se ne slažem	21	25
Uglavnom se slažem	8	9,5
Slažem se potpuno	6	7,1
Prosjek: 2,2	84	100

Tabela 1.9. Odnos Engleskoga jezika i ostalih kolegija.

Tvrđnja 10.: Smatram da predmet Engleski jezik trebamo imati tokom cijelog studija.

Ocjena	Broj studenata	Postotak
Uopšte se ne slažem	9	10,7
Uglavnom se ne slažem	6	7,1
Niti se slažem niti se ne slažem	15	17,9
Uglavnom se slažem	22	26,2
Slažem se potpuno	32	38,1
Prosjek: 3,7	84	100

Tabela 1.10. Stav studenata o važnosti Engleskoga jezika tokom studija.

Dijagram 1.1. Ukupni rezultati upitnika.

Iz dijagrama koji prikazuje ukupne procentualne rezultate svih deset tvrdnji vidljivo je da su mišljenja studenata vezana za svaku pojedinu tvrdnju prilično neujednačena. Više od 50% studenata dijeli isto mišljenje, jedino u dvije tvrdnje, i to *slažem se potpuno* - Tvrđnja 1. Znanje engleskoga jezika pomaže mi u upotrebi interneta, te *uopšte se ne slažem* - Tvrđnja 7. Smatram da nastava engleskog jezika na mome fakultetu uopšte nije potrebna. Osim toga, između 40 i 50% studenata dijeli mišljenje u još dvije tvrdnje *uglavnom se slažem* (2. Primjećujem da upotrebom interneta proširujem svoje znanje engleskoga jezika. i 3. Zadovoljan/a sam sadržajima i temama koje obrađujemo na engleskom jeziku.), dok je za sve ostale tvrdnje postotak studenata manji od 40%.

66 odnosno 78,5% studenata smatra da im znanje engleskoga pomaže u upotrebi interneta, odnosno da upotrebom interneta proširuju svoje znanje engleskog jezika. 64,3% ispitanika smatra da sveukupna dominantnost engleskog jezika (pa tako i na internetu) uslovljava postojanje takvog kolegija

tokom cijelog studija, što potvrđuju komentarima, objašnjenjima ili stavom poput:

"Definitivno!", "Engleski treba biti tokom cijelog studija barem izborni predmet.", "Engleski jezik danas je izuzetno važan i bez njega je teško komunicirati s Europom (kojoj težimo) i svijetom.", "Puno nam je važniji od bilo kojeg drugog stranog jezika". Većina studenata (75%) zadovoljna je onim šta rade na nastavi engleskog jezika, ali tek 33,4% smatra da im postojeći oblici i sadržaji pomažu u upotrebi interneta. Isto tako 32,1% ispitanih studenata smatra da treba raditi više opšti, a manje stručni jezik, dok veliki dio od 40,5% onih koji se niti slažu niti ne slažu s tvrdnjom smatra da bi odnos između stručnog i opštog jezika trebao biti podjednak.

Literatura

- Eastment, David. 1999. *The Internet and ELT*. Oxford : Summertown Publishing.
- Foster, Derek. 1996. *Community and identity in the electronic village*. New York and London : Routledge.
- Gains, J. 1998. *Electronic mail – a new style of communication or just a new medium*. English for specific purposes. 18 (1).
- Little, David, and Helmut Brabberts. 1996. *A guide to language learning with the Internet*. London : Centre for Language and Communication Studies.
- Millard, William B. 1996. *Surveying contemporary English usage*. New York and London : Routledge.
- Porter, David. 1996. *Internet culture*. New York and London : Routledge.
- Warschauer, Mark, and Deborah Healey. 1998. *Computers and language learning: an overview*. Language Teaching 31 (2).

Summary

The rise of computer-mediated communication and the Internet more than anything else has reshaped the uses of computers for language learning. With the Internet, the computer in society and the classroom – has been transformed from a tool for information processing into a communication device. For the first time, learners of a language can now communicate inexpensively and quickly with other learners or speakers of the target language all over the world. The aims of CLL is to create technical, organizational and didactic requirements for students of the universities to work together across national boundaries in order to learn more about one another's culture. Conventional CALL was difficult enough for many teachers. The Web, for all his advantages, can be even harrowing. What do you do when the site around which you have planned your session suddenly disappears? How can you keep your students learning during an IRC [Internet Relay Chat] session? And what is the best way of handling a student who covertly calls up to the other site? All ELT sites are not worthwhile, and the learner, whether in class or studying alone, would be better advised to concentrate on conventional ELT materials. ☐

Ermin Kuka - Univerzitet u Sarajevu

KONCEPT OBRAZOVNOG MENADŽMENTA U BOSNI I HERCEGOVINI

Rezime

Koncept obrazovnog menadžmenta podrazumijeva simbiozu (jedinstvo) dva iznimno važna faktora znanstvene i praktične zbilje, a to su obrazovanje i menadžment. Obrazovanje jeste jedan dinamičan proces koji ima svoju dugu povijest dok menadžment predstavlja relativno novu naučnu i empirijsku činjenicu, iako se prvi korijeni i tragovi menadžmenta nalaze na prostorima Bliskoga i Dalekog Istoka, Mezopotamije, Egipta, Kine, Rima i srednjovjekovnih mediteranskih gradova. Cilj ovog rada jeste spoznavanje činjenica koje govore o mogućem egzistiranju koncepta obrazovnog menadžmenta u Bosni i Hercegovini. Svrha rada jeste afirmiranje koncepta obrazovnog menadžmenta u Bosni i Hercegovini, a rezultati istraživanja će biti jedan od načina takve afirmacije.

Ključne riječi: menadžment, obrazovanje, obrazovni menadžment.

Keywords: management, education, educational mana

Pojam obrazovnog menadžmenta

Menadžment, u najkraćem, podrazumijeva upravljanje stvarima pomoću ljudi (ljudskih resursa kao najvažnijeg kapitala kojim određena organizacija ili institucija raspolaže). S druge strane, obrazovanje je "strukturiran i institucionaliziran segment društva koje ima za cilj prosvijećenost svih građana" (Kuka 2010: 27). Povezivanje menadžmenta s obrazovanjem je relativno nova pojava i sasvim sigurno će se tome posvećivati sve veća pažnja u budućnosti.

Obrazovanje, kao društvena (potrebna) djelatnost, jeste jedan dinamičan proces. To znači da se, usljed stalnih promjena i inovacija, kako društvenih, tako i tehničko-tehnoloških, kontinuirano nadograđuje novim znanstvenim dostignućima koja se inkorporiraju u obrazovni proces i koja je potrebno transferirati na nove generacije mladih ljudi. Današnji oblici i načini obrazovanja veoma mnogo se razlikuju od nekadašnjih (tradicionalnih), jer stalne promjene zahtjevaju stalno prilagođavanje sistema obrazovanja tim promjenama. Jedna od takvih promjena jeste i neophodnost uvođenja menadžmenta kao nove paradigme u obrazovni proces.

S obzirom da je obrazovanje veoma značajna društvena djelatnost, odnosno skup dinamičnih aktivnosti koje je potrebno planirati, organizirati, voditi i kontrolirati, s ciljem podizanja razine njegove efikasnosti i efektivnosti, neophodno je u ovoj djelatnosti omogućiti primjenu znanstvenih i provjerenih načina, metoda, tehnika i instrumenata upravljanja (menadžmenta). Na ovim postulatima i temeljima pojavio se i egzistira u praksi koncept tzv. obrazovnog menadžmenta.

Poznati teoretičar obrazovnog menadžmenta i vođenja, Toni Buš (Tony Bush) uspostavio je klasifikaciju od šest modela menadžmenta u organizacijama odgoja i obrazovanja, i to: "formalni, kolegijalni, politički, subjektivni, dvoznačni i kulturološki" (Bush 2003: 33). Navedeni modeli, ustvari, predstavljaju različite konceptijske pristupe, a niti jedan model nije orijentiran samo na jedan tip obrazovne djelatnosti i prakse, već se međusobno nadopunjuju.

Koncept obrazovnog menadžmenta ne predstavlja jednostavnu sumu znanja i otkrića iz različitih naučnih disciplina. To je, prije svega, koncept kojim se izvode opće istine i zaključci na temelju međuodnosa činjenica iz različitih znanstvenih disciplina. Prema Muji Slatini (2002: 116) koncept obrazovnog menadžmenta podrazumijeva "ukup-

nost procesa (planiranja, pripremanja, odlučivanja, komuniciranja, utjecaja i povezivanja) koji se javljaju na svim organizacijskim razinama obrazovanja".

Obrazovni menadžment ima zadatak koordinirati materijalne i ljudske resurse te omogućiti ambijent za kreativan i smišljen rad, samoinicijativu, slobodu i zalaganje u radu. Ovim konceptom se povezuju nepovezani faktori (individualni i institucionalni) u jedan cjelovit obrazovni sistem, a sve s ciljem postizanja uspješnog rada svake pojedine obrazovne ustanove. Sagledavajući navedene činjenice, realnim se postavlja pitanje da li u Bosni i Hercegovini egzistira i funkcioniše koncept obrazovnog menadžmenta kao praktična dimenzija ukupnog stanja u obrazovanju i društvu?

Obrazovni menadžment u Bosni i Hercegovini

Govoriti o obrazovnom menadžmentu u Bosni i Hercegovini znači ući u jedan mali i skućeni prostor obrazovne i društvene stvarnosti (obrazovnog sistema) gdje je potrebno spoznati najmanje i najsitnije detalje kako bi se naišlo na tragove toga koncepta. To znači dubinsko i detaljno istraživanje i analiziranje svake pojedine komponente ukupnoga obrazovnog sistema u Bosni i Hercegovini kako bi se prepoznali elementi i karakteristike pojava sumiranih u pojmu obrazovnog menadžmenta. U

Bosni i Hercegovini postoji "neka vrsta samoniklog, spontano nastalog obrazovnog menadžmenta" (Slatina 2002: 117). Znači da je koncept obrazovnog menadžmenta prisutan samo u pojedinim školama i fakultetima formalnog sistema obrazovanja u Bosni i Hercegovini, te u okviru djelatnosti pojedinih organizacija i institucija koje se bave pružanjem usluga neformalnog obrazovanja (programi i sadržaji iz oblasti obrazovnog menadžmenta). Toni Buš (Tony Bush) smatra da je obrazovni menadžment "posebno orijentiran na utvrđivanje svrhe i cilja djelovanja" (Bush 2002: 33). Mali broj direktora školskih ustanova i dekana visokoškolskih ustanova u Bosni i Hercegovini djeluje i radi prema principima i načelima koje nudi menadžment. Ta nekolicina direktora i dekana su relativno mlađe životne dobi koji su, prateći ukupna društvena kretanja u Bosni i Hercegovini i u širem globalnom kontekstu, shvatili ulogu i značaj menadžmenta u svom radu i u obrazovnom procesu.

S druge strane, većina starijih direktora škola i dekana fakulteta je ostala vezana za tradicionalne (ustaljene) načine upravljanja obrazovnim ustanovama (tzv. autokratsko upravljanje i vođenje), a koji su već odavno prevaziđeni u razvijenim državama. A važna uloga direktora i dekana kao menadžera se ogleda u "njegovoj spremnosti i sposobnosti redovitog unošenja neophodnih promjena, ne narušavajući organizaciju i funkcioniranje rada škole. Krupna briga menadžera jeste osigurati ravnotežu između promjene koja se unosi u sistem i njegova funkcioniranja" (Slatina 2002: 122).

Nešto više, za razliku od direktora i dekana,

obrazovni menadžment je prisutan u djelovanju nastavnika (predavača i edukatora) uposlenih u obrazovnim ustanovama i organizacijama u Bosni i Hercegovini. Tu se opet radi o relativno malom broju nastavnih kadrova koji su, padom ranijeg autarkičnog socijalističkog sistema, imali veće mogućnosti informiranja i spoznavanja modernih svjetskih tokova i inovacija u oblasti obrazovanja. Uvođenjem Power Point (PPT) prezentacija u nastavni proces, interaktivnog obrazovanja te modulariziranja nastavnih planova i programa, takvi nastavnici i predavači su spontano uvodili i obrazovni menadžment u obrazovni sistem u Bosni i Hercegovini iako u početnim fazama takvog pristupa radu i djelovanju nisu bili svjesni tog procesa. Vremenom, tradicionalni načini prenosa znanja su se počeli mijenjati i to kroz uvođenje novih pristupa, metoda, tehnika i načina rada u oblasti obrazovanja i odgoja. Taj proces u Bosni i Hercegovini je prvo započeo na visokoškolskim ustanovama da bi već u današnje vrijeme obuhvatio i srednjoškolsku, ali i osnovnu razinu obrazovanja i odgoja.

Poseban pomak je napravljen uvođenjem tzv. modularne metodologije rada (učenje i obrazovanje podjelom nastavnih planova i programa na više modula). Time je napravljen značajan iskorak u ukupnom procesu modernizacije nastavnih planova i programa te ukupnog procesa obrazovanja i odgoja. Miomir Despotović (2004: 27-28) smatra da modularizacija, u prvom redu, omogućava:

- veću fleksibilnost u planiranju i organiziranju obrazovanja,
- veću ekonomsku efikasnost obrazovanja,
- bolju prilagođenost potrebama tržišta rada i konkretnih radnih sredina i poslova,
- bolju vertikalnu i horizontalnu prohodnost u obrazovanju,
- adekvatniji način premošćavanja jaza između školskih (akademskih) kvalifikacija i iskustvom stečenih kompetencija i znanja,
- veću prilagođenost individualnim potrebama i mogućnostima učenja,
- stvarni izbor osobnog tempa i puta učenja te stjecanja kvalifikacija i profesionalnih kompetencija,
- kontinuirano obrazovanje i mogućnost diskontinuiranoga stjecanja kvalifikacija i radne osposobljenosti.

Izvrješće EU VET Programa (Projekt Evropske unije Stručno obrazovanje i obuka) insistira na reformi sistema stručnog obrazovanja i obuke u Bosni i Hercegovini preko svojih EU VET Programa (EU stručno obrazovanje i obuka), a ono uključuje razvoj

modularne metodologije u nastavnim planovima i programima obuke, te prekvalifikacije odraslih. Moduli o poduzetništvu su sastavljeni i unešeni u nove modernizirane nastavne planove i programe.

Centralno mjesto unutar koncepta obrazovnog menadžmenta ima znanje, a menadžment znanja je, kao poseban pojavni oblik menadžmenta, postao bitan dio znanosti i prakse menadžmenta mnogih organizacija i institucija. S tim u vezi, konceptom obrazovnog menadžmenta se više pozornosti posvećuje ulaganju u znanje i stjecanje znanja čime će se utjecati na ukupni razvoj bosanskohercegovačkog društva. Upravo pojam i praksa razvoja je vezana uz "stjecanje novih znanja, vještina i sposobnosti koje omogućavaju pojedincu preuzimanje složenijih, novih poslova i pozicija i pripremaju ga za budućnost i zahtjeve koji tek dolaze" (Bahtijarević-Šiber 1999: 722). A u konačnoj instanci, obrazovni menadžment je vještina koja, pored umijeća planiranja, organiziranja i vođenja, pozornost poklanja i rezultatima obrazovnih procesa (menadžerska funkcija kontrole) u smislu ukupnih međuljudskih odnosa.

Potreba i cilj bosanskohercegovačkog društva u budućem periodu treba biti "daljnji postratni razvoj i napredak u sferi obrazovanja stvaranjem jakog, jedinstvenog i stabilnoga obrazovnog sistema na cijeloj teritoriji Bosne i Hercegovine" (Kuka 2010: 27). To se ne odnosi samo na sistem formalnog obrazovanja, već i na uspostavljanje sistema neformalnog obrazovanja na razini države. Jer, tržišni izazovi, s jedne, i konkurencija, s druge strane, zahtijevaju od menadžmenta i svih ostalih djelatnika nove ideje i nova znanja, a koje je u pravilu moguće steći samo kroz organizirano i permanentno obrazovanje i usavršavanje. Stoga, da bi se obrazovni menadžment u Bosni i Hercegovini u potpunosti realizirao i implementirao, potrebno je da ima ekonomsku, pravnu, političku, socijalnu i ukupnu podršku bosanskohercegovačkog društva.

Zaključak

Afirmiranje obrazovnog menadžmenta u ukupnome obrazovnom sistemu Bosne i Hercegovine je veoma kompleksan proces koji će u budućnosti tražiti dosta truda, rada i zalaganja, pa i pojedinačnog odricanja s ciljem općega društvenog prosperiteta. Obrazovni menadžment u Bosni i Hercegovini tek treba postati svjesna, planirana i ciljana društvena i naučna aktivnost koja će integrirati ukupna znanja i sposobnosti u cilju planiranja, organiziranja, vođenja i kontroliranja ukupnoga obrazovnog procesa u Bosni i Hercegovini. S tim u vezi, obrazovni sistem u Bosni i Hercegovini treba prihvatiti principe i načela djelovanja i funkcioniranja koja mu nudi menadžment kao nova naučna i empirijska činjenica. To znači da obrazovnom menadžmentu u Bosni i Hercegovini treba dati veliku pravnu, političku, ekonomsku i svaku drugu podršku u njegovome daljnjem implementiranju, prakticiranju i afirmiranju. Dokle god ne bude takve podrške, država će biti na posljednjim mjestima svih ljestvica po konkurentnosti u svijetu, pa tako i najvažnijem segmentu - obrazovanju.

Sumarry

Affirmation of educational management in the overall educational system of Bosnia and Herzegovina is a complex process that will in future require a lot of hard work, effort and commitment, and even individual sacrifices in order to general social prosperity. Educational management in Bosnia and Herzegovina has yet to become conscious, planned and targeted social and scientific activities that will integrate the overall knowledge and skills for planning, organizing, managing and controlling the overall educational process in Bosnia and Herzegovina. In this regard, the education system in Bosnia and Herzegovina should adopt the principles and principles of action and operation that offers the management as a new scientific and empirical facts. This means that educational management in Bosnia and Herzegovina should be given to major legal, political, economic and any other support to its further implementation, practice and affirmation. □

Literatura:

- Bahtijarević-Šiber, F. (1999) Menadžment ljudskih potencijala, Golden marketing, Zagreb.
- Bush, T. (2003) Theories of educational Leadership and Management, SAGE Publication, London.
- Despotović, M. (2004) "Planiranje i programiranje obrazovanja odraslih", "Obrazovanje odraslih", broj 1/2004, VOL IV, 17-36.
- Kuka, E. (2010) Imperativ prosperiteta, KNS-Udruženje za kulturu Novo Sarajevo, Sarajevo.
- Slatina, M. (2002) "Pojam obrazovnog menadžmenta i menadžerske uloge i kompetencije školskog direktora", "Obrazovanje odraslih", broj 1/2002, 111-129.

Dragana Kovačević - Opća gimnazija Katoličkog školskog centra Tuzla

Alma Šehanović- Gimnazija Meša Selimović Tuzla

METOD ODREĐIVANJA MINIMUMA FUNKCIJE BEZ UPOTREBE DIFERENCIJALNOG RAČUNA

Sažetak

U ovom članku opisana su dva metoda za određivanje minimuma funkcije bez upotrebe derivacije. Naveden je Fibonaccijev metod i metod zlatnog reza kao njegov specijalan slučaj. Pokazani su primjeri datih metoda i *Mathematica* modul za metod zlatnog reza.

Ključne riječi: Fibonaccijev metod, metod zlatnog reza, *Mathematica* modul.

Summary

In this article we describe two methods of finding the minimum of function without derivatives. Fibonacci method and his special case, golden section method have been used. We have shown some examples of those methods as well as Mathematica module for Golden section method

Key words: Fibonacci method, Golden section method, *Mathematica* module.

Uvod

Živimo u vremenu kada se često čuje riječ optimizacija. Sam problem optimizacije svodi se na određivanje minimuma ili maksimuma neke određene veličine, tj. matematičkim rječnikom kazano neke unaprijed zadane funkcije. Za funkciju $f: R^n \rightarrow R$, cilj je naći tačku x_0 kao tačku minimuma funkcije f , tj. takvu da je

$$\min_{\{x \in R^n\}} f(x) = f(x_0).$$

Iako je pomenuto da su optimizacijski problemi, problemi i minimuma i maksimuma, uočavamo da je problem traženja maksimuma funkcije analogan problemu traženja minimuma funkcije. Naime, traženje maksimuma funkcije f je ekvivalentno traženju minimuma funkcije $-f$:

$$\max_{\{x \in R^n\}} f(x) = \min_{\{x \in R^n\}} [-f(x)]$$

Zato se često u literaturi umjesto termina optimizacija ravnopravno koristi termin minimizacija funkcija.

U ovom radu pokazani su postupci određivanja minimuma funkcije jedne promjenljive bez upotrebe diferencijalnoga računa, i to Fibonaccijev metod te metod zlatnog reza, kao njegov specijalni slučaj.

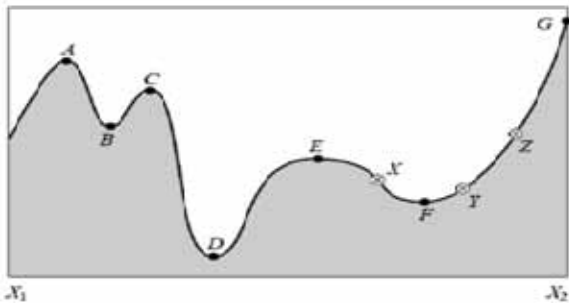
Lokalni i globalni minimumi (maksimumi)

Funkcije definisane na nekom intervalu u općem slučaju mogu imati više od jednog minimuma (maksimuma), s tim da samo jedan od njih nazivamo globalnim minimumom (maksimumom), dok su svi ostali lokalni minimumi (maksimumi).

Definicija 1: Neka je $f: D \rightarrow R$, $D \subset R^n$ proizvoljna funkcija. Kažemo da je $x_0 \in D$ **tačka lokalnoga minimuma funkcije** f na skupu D , ako postoji okolina $O(x_0)$ tačke x_0 , tako da je $f(x) \geq f(x_0)$, za sve $x \in O(x_0) \cap D$. Tačku x_0 zovemo **tačka globalnoga minimuma funkcije** f ako je $f(x) \geq f(x_0)$ za sve $x \in D$.

Slična definicija vrijedi ukoliko je u pitanju maksimum funkcije.

Posmatrajmo sljedeću sliku:

Tačke A , C i E su lokalni maksimumi dok je tačka G globalni maksimum. Tačke B i F su lokalni minimumi, a tačka D je globalni minimum na posmatranome intervalu $[x_1, x_2]$. Tačke X , Y i Z nisu ekstremi funkcije. Postupak kojim se određuje globalni minimum ili maksimum u principu je veoma zahtjevan. Stoga se u praksi češće pristupa traženju lokalnih ekstrema. U ovom radu upravo i jeste zadatak iznalaženje lokalnog minimuma, na nekom zadanom intervalu. Da bismo bili sigurni da minimum postoji i da je jedinstven, prvi zahtjev koji se nameće funkciji je njena unimodalnost.

Definicija 2: Za funkciju $f: [a, b] \rightarrow \mathbb{R}$ kažemo da je **unimodalna** na intervalu $[a, b]$ ako f postiže minimum u nekoj tački $x_0 \in [a, b]$ i ako za svake dvije tačke $x_1 < x_2$ vrijede svojstva:

ako je $x_1 < x_2 \leq x_0$, tada je $f(x_1) > f(x_2)$ tj. funkcija je strogo opadajuća lijevo od x_0 ,

ako je $x_0 \leq x_1 < x_2$, tada je $f(x_1) < f(x_2)$ tj. funkcija je strogo rastuća desno od x_0 .

Jednostavno rečeno, unimodalna funkcija je ona funkcija koja na zadanom intervalu ima samo jedan minimum. Drugi zahtjev koji se postavlja funkcijama jeste njihova neprekidnost. U nastavku rada posmatraju se isključivo neprekidne unimodalne funkcije na zadanome intervalu $[a, b]$.

Ponekad je interval u kojem se traži minimum funkcije dosta veliki pa čak i sam skup realnih brojeva \mathbb{R} . Jedino što znamo o funkciji je da je unimodalna na tom intervalu. Recimo da tražimo minimum funkcije sa slike u intervalu $[E_X, X_2]$ gdje je E_X apscisa tačke E . Vidimo, na osnovu grafika, da je funkcija unimodalna i da je u pitanju tačka F . Međutim, uočavamo da je traženje minimuma moguće i na nekom manjem podintervalu.

Ovaj postupak smanjivanja intervala u kojem se nalazi minimum, u cilju što bržeg nalaženja tačke minimuma, opisan je u postupku kojeg nazivamo zagrađivanje.

Zagrađivanje

Prije nego i započnemo sa bilo kakvom procedurom traženja optimuma, preporučuje se zagrađivanje tačke minimuma (ili maksimuma) s nekim intervalom. U suprotnom ne možemo biti sigurni da postoji bilo koje rješenje zadanoga optimizacijskog problema. Tačka minimuma (ili maksimuma) je zagrađena s tri tačke (a, b, c) ako je $a < c < b$ i $f(c)$ je manje (veće) od $f(a)$ i $f(b)$. Ako ovaj uslov važi i funkcija $f(x)$ je neprekidna na (a, b) , tada $f(x)$ ima minimum (maksimum) za neko x , $a < x < b$.

Procedura je veoma jednostavna. Polazimo od neke proizvoljne vrijednosti x_0 i računamo vrijednost funkcije u tačkama x_1 i x_2 , ali tako da važi $f(x_i) > f(x_{i+1})$, $i = 0, 1, 2$. Zapamtimo ovu trojku. Postupak nastavljamo dalje, ali tako da svaka nova vrijednost predstavlja treći član u novoj trojci s tim da izbacujemo najstariju vrijednost. Korake ponavljamo sve dok ne stignemo do tačke u kojoj funkcija raste po prvi put. Tačka minimuma se sada nalazi u intervalu (x_{n-2}, x_n) . Međutim, ako želimo „brže doći do rješenja“ možemo za interval u kojem se nalazi minimum uzeti interval $[x_{n-1}, x_n]$. Šta treba biti širina koraka $h_i = x_{i+1} - x_i$? Nije dobra ideja da imamo konstantnu širinu koraka jer bi tada procedura dugo trajala. Bolja ideja je da se svaki put ta širina povećava u cilju nalaženja minimuma u što kraćem roku, pa čak iako je širina dobijenoga intervala u kojem leži minimum jako velika.

U slučaju maksimuma možemo se koristiti istim postupkom i to tako da umjesto $f(x)$ stavimo $-f(x)$.

Primjer 1. Posmatrajmo jednostavnu funkciju $f(x) = x^2 - 5x + 4$ za koju znamo da ima minimum u tački $x_0 = 2.5$.

Rješenje: Pođimo npr. od tačke -4 i uzimajmo redom tačke $-3, -1, 2, 4$. Izračunajmo tražene vrijednosti i

odredimo date trojke

$$f(-4)=40, \quad f(-3)=28, \quad f(-1)=10,$$

pa je polazna trojka $(-4, -3, -1)$.

Dalje,

$$f(-3)=28, \quad f(-1)=10, \quad f(2)=-2,$$

pa je iduća trojka $(-3, -1, 2)$.

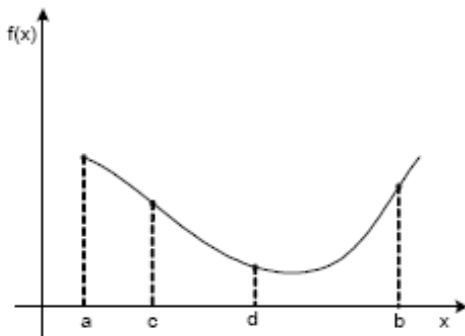
Na kraju je

$$f(-1)=10, \quad f(2)=-2, \quad f(4)=0,$$

i vidimo da vrijednost funkcije raste pa je tražena trojka $(-1, 2, 4)$, odnosno interval u kojem leži traženi minimum je $(2, 4)$.

Sada kada poznajemo interval u kojem se nalazi minimum funkcije, sama funkcija je unimodalna i neprekidna na tom intervalu pa možemo početi sa postupkom određivanja tog minimuma. Potrebno je poznavati vrijednost funkcije u najmanje dvije tačke unutar polaznoga intervala da bi se minimum mogao locirati u nekom podintervalu.

Posmatrajmo sliku:

Ako se izračuna vrijednost funkcije u tački c , tada minimum može biti lijevo ili desno od nje. Da bismo odredili na kojoj se strani nalazi, potrebno je izračunati vrijednost funkcije u još jednoj tački, npr. u tački d . Ako je $a < c < d < b$, onda za $f(c) > f(d)$ minimum leži u intervalu (c, b) . Ako je pak $f(c) < f(d)$, onda minimum leži u intervalu (a, d) . Primjenom iteracija navedenoga postupka minimum se može odrediti sa željenom tačnošću. Očito je da će efikasnost navedenoga postupka zavistiti o izboru tačaka unutar posmatranoga intervala. U praksi postoji nekoliko metoda koje ostvaruju opisani postupak i koje se razlikuju po tome kako su

izabrane unutrašnje tačke posmatranoga intervala. Navedimo metod zlatnoga rez i Fibonaccijev metod.

Metod zlatnog reza

Ako je $f(x)$ unimodalna funkcija na $[a, b]$ tada je moguće zamijeniti taj interval s podintervalom $[a_1, b_1]$ na kojem $f(x)$ dostiže svoj minimum. Jedan pristup je da se izaberu dvije unutrašnje tačke $c < d$ koje ostvaruju relaciju $a < c < d < b$. Uslov da je funkcija unimodalna obezbjeđuje da su vrijednosti $f(c)$ i $f(d)$ manje od $\max\{f(a), f(b)\}$. Razmatrajmo dva slučaja.

Ako je $f(c) \leq f(d)$ minimum se nalazi na podintervalu $[a, d]$ pa mijenjamo b s d i nastavljamo pretragu na novom intervalu $[a, d]$. Ako je $f(d) < f(c)$ minimum se nalazi na podintervalu $[c, b]$ pa mijenjamo a s c i nastavljamo pretraživanje na $[c, b]$.

Unutrašnje tačke c i d su izabrane tako da su rezultirajući intervali $[a, c]$ i $[d, b]$ simetrični, tj. $b - d = c - a$, gdje je

$$c = a + (1-r)(b-a) = a + (1-r)b,$$

$$d = b - (1-r)(b-a) = (1-r)a + b,$$

i $\frac{1}{2} < r < 1$. (da očuvamo poredak $c < d$)

Želimo da vrijednost od r ostane konstantna na svakom podintervalu. Jedna od starih unutrašnjih tačaka bit će iskorištena kao unutrašnja tačka novog podintervala, dok druga unutrašnja tačka će postati krajnja tačka novog podintervala. Zato se u svakoj narednoj iteraciji određuje samo jedna nova tačka i pravi samo jedna procjena vrijednosti funkcije.

Ako je $f(c) \leq f(d)$ i ako trebamo napraviti samo jednu procjenu funkcije, tada moramo imati

$$\frac{d-a}{b-a} = \frac{c-a}{d-a},$$

$$\frac{r(b-a)}{b-a} = \frac{(1-r)(b-a)}{r(b-a)},$$

$$\frac{r}{1} = \frac{(1-r)}{r} \Rightarrow r^2 + r - 1 = 0 \Rightarrow r = \frac{-1 \pm \sqrt{5}}{2}.$$

Kako je $\frac{1}{2} < r < 1$, uzimamo da je $r = \frac{-1 + \sqrt{5}}{2}$.
Primijetimo da broj r djeli interval $[a, b]$ u omjeru zlatnog presjeka i otuda potiče ime navedenoga metoda. Analogno, ako je $f(d) < f(c)$ tada

ponovo dobijemo da je $r = \frac{-1 + \sqrt{5}}{2}$.

Navedimo sada algoritam zlatnog reza.

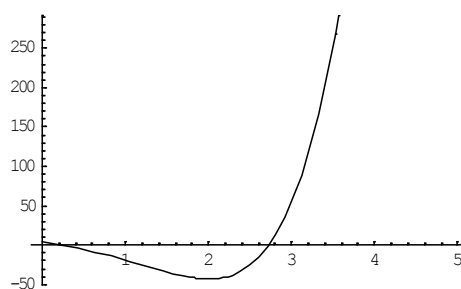
1. Postaviti parametar tolerancije (izabrati prag tačnosti rješenja ε).
2. Naći interval $[a, b]$ koji sadrži traženi minimum.
3. Ako je $|a - b| < \varepsilon$ stani, rješenje je $\frac{a+b}{2}$.
4. Izračunati $f(a)$ i $f(b)$.
5. Konstruisati dvije tačke $c = a + \frac{3 - \sqrt{5}}{2}(b - a)$
i $d = a + \frac{\sqrt{5} - 1}{2}(b - a)$
6. Izračunati $f(c)$ i $f(d)$.
7. Ako je $f(c) > f(d)$ minimum se nalazi u $[c, b]$, sada stavi $a = c$ i vrati se na korak 3.

Primijetimo da trenutno d postaje c u idućem koraku i time smanjujemo jedno izračunavanje $f(x)$

8. Ako je $f(c) \leq f(d)$ tada je minimum u $[a, d]$, sada stavi $d = b$ i vrati se na korak 3. Primijetimo da sada u idućem koraku trenutno c postaje d i smanjujemo jedno izračunavanje veličine $f(x)$.

Primjer 2. Odrediti minimum funkcije $f(x) = x^5 - 5x^3 - 20x + 5$ na intervalu $(0, 5)$, sa tačnošću $\varepsilon = 5 \cdot 10^{-4}$.

Rješenje: Nacrtajmo grafik funkcije:

Vidimo da je minimum ove funkcije u tački $x = 2$.

U sljedećoj tabeli možemo pratiti implementaciju navedenog algoritma.

Iteracija	a	b	c	d	$f(c)$	$f(d)$	$ a - b $
1	0,000000	5,000000	1,909830	3,090170	-42,618473	77,435206	5,000000
2	0,000000	3,090170	1,180340	1,909830	-24,538004	-42,618474	3,090170
3	1,180340	3,090170	1,909830	2,360680	-42,618474	-34,677934	1,909830
4	1,180340	2,360680	1,631190	1,909830	-37,776564	-42,618475	1,180340
5	1,631190	2,360680	1,909830	2,082040	-42,618476	-42,643692	0,729490
6	1,909830	2,360680	2,082039	2,188471	-42,643695	-40,976771	0,450850
7	1,909830	2,188471	2,016261	2,082040	-42,986627	-42,643693	0,278641
8	1,909830	2,082040	1,975608	2,016262	-42,970757	-42,986627	0,172210
9	1,975608	2,082040	2,016261	2,041387	-42,986627	-42,911847	0,106432
10	1,975608	2,041387	2,000733	2,016262	-42,999973	-42,986627	0,065779
11	1,975608	2,016262	1,991136	2,000734	-42,996096	-42,999973	0,040654
12	1,991136	2,016262	2,000733	2,006665	-42,999973	-42,997769	0,025126
13	1,991136	2,006665	1,997068	2,000733	-42,999571	-42,999973	0,015529
14	1,997068	2,006665	2,000734	2,002999	-42,999973	-42,999549	0,009597
15	1,997068	2,002999	1,999333	2,000734	-42,999978	-42,999973	0,005931
16	1,999333	2,002999	2,000733	2,001599	-42,999973	-42,999872	0,003666
17	1,999333	2,001599	2,000199	2,000733	-42,999998	-42,999973	0,002266
18	1,999333	2,000733	1,999868	2,000198	-42,999999	-42,999998	0,001400
19	1,999333	2,000198	1,999663	1,999868	-42,999994	-42,999999	0,000865
20	1,999663	2,000200	1,999868	1,999995	-42,999999	-43,000000	0,000537
21	1,999868	2,000200	1,999995	2,000073	-43,000000	-43,000000	0,000332

Dakle, vidimo da primjenom gore navedenoga algoritma nakon 21 iteracije imamo da je „širina“ intervala manja od tražene greške pa je rješenje dato sa

$$x = \frac{a+b}{2} = \frac{1,999868 + 2,000200}{2} = 2,000034.$$

Odnosno, rješenje je $x_0 = 2$, kao što smo i dobili crtanjem date funkcije. Ovdje imamo slučaj da su se vrijednosti $f(c)$ i $f(d)$ u 21. iteraciji poklopile i da je zadovoljen uslov greške. Međutim, da uslov greške nije bio zadovoljen, a da su se vrijednosti funkcije poklopile, trebalo bi ponoviti postupak radeći s većim brojem decimalnih mjesta.

Moguće je navedeni problem rješavati pomoću *Mathematica* modula za određivanje tačke x_0 u kojoj se postiže minimum zadane funkcije f , a koji glasi:

```
ZlatniRez[f_, a1_, b1_, eps_] := Module
[{c, i, y, z, x, a, b},
  a=a1; b=b1;
  c=N[(3-Sqrt[5])/2];
  y=a+c (b-a);
  z=a+b-y;
  If[f[y] < f[z], a=a, a=y];
  If[f[y] > f[z], b=z, b=b];
  i=1;
  Print["Iteracija a b x f[x]
greska"];

```

Dobijamo sljedeće:

Iteracija	a	b	x		Greška
1	0.25	0.536475	0.427051	-0.182373	0.286475
2	0.25	0.427051	0.359424	-0.257	0.177051
3	0.25	0.359424	0.317627	-0.281322	0.109424
4	0.25	0.317627	0.291796	-0.288405	0.0676275
5	0.25	0.291796	0.275831	-0.289836	0.0417961
6	0.265965	0.291796	0.265965	-0.289616	0.025831
7	0.265965	0.281929	0.281929	-0.289552	0.0159647
8	0.265965	0.275831	0.272063	-0.289851	0.00986671
9	0.269733	0.275831	0.269733	-0.289799	0.00609796
10	0.272063	0.275831	0.273502	-0.28986	0.00376875
11	0.272063	0.274392	0.274392	-0.289856	0.00232922
12	0.272952	0.274392	0.272952	-0.289859	0.00143953
13	0.272952	0.273842	0.273842	-0.289859	0.000889681

```
While[b-a>eps,
  If[f[y] < f[z], z=y; f[z]=f[y]; y=a
+c (b-a); x=y, y=z; f[y]=f[z]; z=a+b-
z; x=z];
  If[f[y] < f[z], a=a, a=y];
  If[f[y] > f[z], b=z, b=b];
  greska=b-a;
  Print[i, " a, " b, " x, "
", f[x], " greska]; i++]

```

Primjer 3. Zadana je funkcija

$f(x) = 1.6x^3 + 3x^2 - 2x$. Odrediti minimum funkcije za $x \geq 0$.

Rješenje: Vidimo da interval u kojemu se traži minimum funkcije nije u potpunosti definisan stoga ćemo prvo odrediti taj interval metodom zgrađivanja.

x	f(x)
0	0,000000
0,1	-0,1684
0,25	-0,2875
1	2,6

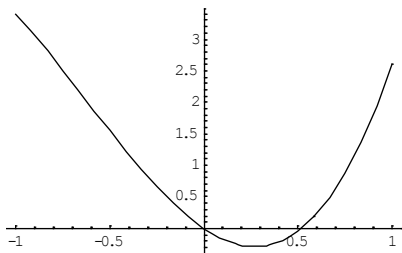
Vidimo da funkcija ima minimum u intervalu (0.25,1) .

Primijenimo navedeni modul tako što ćemo staviti $a = 0.25$, $b = 1$ s greškom $\varepsilon = 10^{-3}$.

```
In[2] := f[t_] := 1.6*t^3+3*t^2-2*t;
  a=0.25; b=1; eps=10^(-3);
  ZlatniRez[f, a, b, eps];

```

Nakon 13 iteracija imamo da je traženo rješenje $x_0 = 0.273842$. Proveru možemo napraviti pomoću grafika navedene funkcije.

Metod zlatnog reza je specijalan slučaj Fibonaccijevog metoda pa opišimo ga ukratko.

Fibonaccijev metod

Jedina pretpostavka za navedeni metod je unimodalnost funkcije na intervalu na kojemu se traži njen minimum. Osim toga funkcija mora biti definisana svuda, ali ne i neprekidna. Još jedna prednost navedenoga metoda sastoji se u zahtjevu da u jednoj iteraciji postoji samo jedno izračunavanje vrijednosti funkcije. Ovo je zato što se tačke ponašaju po obrascu. Svaki idući interval je manji i ne moramo poznavati širinu konačnoga intervala, ali jedini uslov koji se nameće prije izvršenja navedene metode jeste poznavanje ukupnog broja izračunavanja n . Taj broj možemo odrediti ukoliko unaprijed odredimo grešku.

Metoda je ime dobila po tome što se u redukciji intervala pojavljuje Fibonaccijev niz brojeva. Podsjetimo se da navedeni niz brojeva zadovoljava rekurzivnu relaciju

$$F_{n+2} = F_{n+1} + F_n,$$

gdje su $F_0 = 1$ i $F_1 = 1$.

Prvih nekoliko brojeva navedenog niza su: 1, 1, 2, 3, 5, 8, 13, 21, 34...

n	F_n	F_{n+2}	$\frac{F_n}{F_{n+2}}$	n	F_n	F_{n+2}	$\frac{F_n}{F_{n+2}}$
1	1	3	0,3333333	10	89	233	0,3819742
2	2	5	0,4000000	11	144	377	0,3819628
3	3	8	0,3750000	12	233	610	0,3819672
4	5	13	0,3846154	13	377	987	0,3819655
5	8	21	0,3809524	14	610	1597	0,3819666
6	13	34	0,3823529	15	987	2584	0,3819659
7	21	55	0,3818182	16	1597	4181	0,3819660
8	34	89	0,3820225	17	2584	6765	0,3819660
9	55	144	0,3819444	18	4181	10946	0,3819660

Metod se bazira na sljedećem algoritmu:

1. Odrediti interval $[a_0, b_0]$, $a_0 < b_0$ koji sadrži tačku x_0 i odrediti grešku $\varepsilon > 0$.
2. Odrediti najmanji prirodni broj n koji zadovoljava uslov

$$F_{n+1} \leq \frac{1}{\varepsilon} (b_0 - a_0) \leq F_{n+2}$$

3. Izračunati testne tačke

$$x_1 = a_0 + \frac{F_n}{F_{n+2}} (b_0 - a_0)$$

Odrediti $f(x_1), f(x_2)$ pa napraviti novi interval (a_1, b_1) na sljedeći način:

Ako je $f(x_1) \leq f(x_2)$, tada eliminišemo sve $x > x_2$ a $x_2 = b$.

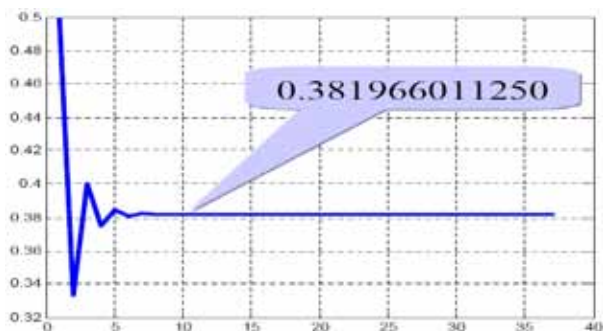
Ako je $f(x_1) > f(x_2)$, tada eliminišemo sve $x < x_1$ i $a = x_1$.

Ako $f(x_1) = f(x_2)$ tada biramo novi par tačaka.

4. Izračunati k -tu iteraciju ponavljajući korak 3, sve dok ne postane $k = n$. Rješenje je $x_0 = \frac{x_L + x_D}{2}$, gdje su $x_L = a$ i $x_D = b$ za a i b koji se javljaju u k -toj iteraciji.

Nedostatak ovog metoda leži u tome da treba izabrati takav (dovoljno velik) n , koji je ujedno i broj iteracija, koji garantuje da tačka minimuma leži unutar željenog intervala. Da bismo to izbjegli

posmatrajmo odnose $\frac{F_n}{F_{n+2}}$.

Vidimo da se za $n = 5$, navedeni brojevi podudaraju

u pet decimala, tj. $\frac{F_n}{F_{n+2}} \approx 0,381966009$, odnosno

$\frac{F_n}{F_{n+2}} \approx \frac{3-\sqrt{5}}{2}$. Dakle u navedenom algoritmu

možemo staviti $\frac{F_n}{F_{n+2}} = \frac{3-\sqrt{5}}{2}$.

Do iste vrijednosti smo došli i u metodu zlatnog reza. Zato i kažemo da je metod zlatnog reza specijalan slučaj Fibonaccijeva metoda. \square

Literatura

- R. P. Brent, Algorithms for Minimization without derivatives, Dover Publications, New York, 1973.
- I. Gavran, Postupci direktnog traženja za određivanje minimuma funkcije više varijabli, Fakultet elektrotehnike i računarstva, Sveučilište u Zagrebu, Zagreb, 2005.
- G. Milovanović, P. S. Stanimirović, Simbolička implementacija nelinearne optimizacije, Odjel za matematiku, Prirodno-matematičkog fakulteta u Nišu, Niš, 2002.
- M. Nakajima, Note on One-Dimensional Optimization, UIUC, 2006.
- H. Press, B. P. Flannery, S. A. Teukolsky, W. T. Vetterling, Numerical Recipes, Cambridge University Press, Cambridge, 1989.
- S. S. Rao, Engineering optimization: theory and practice, New Age International Publishers, 1999.
- R. Scitovski, Metode optimizacije, Odjel za matematiku, Sveučilište u Osijeku, Osijek, 2004.

Zrinka Ćoralić - Univerzitet u Bihaću

Adna Smajlović - Univerzitet u Bihaću

UČENJE STRANOG JEZIKA U MODERNOM DRUŠTVU: NOVE TEHNOLOGIJE U RAZVOJU I KRITICI

Ključne riječi:

nativizam, kognitivizam, interakcionizam, autentičnost, autonomija učenika, računar

Sažetak

Obrazovne institucije su već duže vrijeme pod velikim pritiskom. Potrebno ih je reformirati, ali kako? Smatra se, da su nove tehnologije glavni uzrok današnje obrazovne krize, ali ujedno i sredstvo za njihovo rješavanje. One posjeduju moderni i globalni pristup informacijama, kao i nove mogućnosti prerađivanja i spremanja istih. Karakteristika današnjeg modernog društva je izobilje informacija koje nastaju razmjenom u globalnoj mreži i koje su svakom dostupne. Ovakav, nesmetan, pristup informacijama zahtijeva novu definiciju tj. kvalifikaciju korisnika. Sposobnost i kooperacija igraju važnu ulogu, znanje više nije individualno ono postaje globalno i zajedničko. Prema tome, škola se treba prilagoditi potrebama današnjeg modernog društva. Da li su nove tehnologije u nastavi alat ili igračka tj. koje prednosti i nedostatke one pokazuju u nastavi stranih jezika pitanje je na koje se ovim člankom pokušava dati odgovor.

Teorije usvajanja jezika

U leksikonu jezikoslovlja (Glück 2000: 8997) usvajanje jezika definira se kao natpojam za usvajanje maternjeg jezika, drugog jezika, stranog jezika i terapeutsko usvajanje prvog jezika. Klann-Delius (1999: 53) usvajanje jezika tumači kao "something that happens to you. Learning language is something like undergoing puberty." Kao najvažnije teorije usvajanja jezika navode se: nativizam, kognitivizam i interakcionizam.

- a. Prema nativizmu čovjek posjeduje urođene sposobnosti usvajanja jezika, dakle nativisti idu od pretpostavke da djeca posjeduju urođeni jezični mehanizam. Chomsky govori o univerzalnoj gramatici iz koje se razvija pojedinačna gramatika djeteta. On navodi svoja dva modela pomoću kojih se usvaja jezik: LAD-model i P&P-model. (Klann-Delius 1999: 50) Prema LAD-modelu svako novorođenče od početka mora savladati sistematičnost gramatike kako bi bilo u stanju usvojiti znanje bilo kojeg drugog jezika na svijetu. Nedostatak ovog modela ogleđa se u tome, što on ne dokazuje sistematični redoslijed u razvoju usvajanja jezika, te ne garantira da će dijete usvojiti pravilnu gramatiku. Njegov drugi model bazira se na pojmu univerzalne gramatike. Prema Chomskom univerzalna gramatika sastoji se iz apstraktnih i općih principa koji vrijede za sve jezike. Pri usvajanju jezika dijete traži i bira input-podatke koji odgovaraju njegovom jeziku i na taj način određuje svoj parametar. Deficit oba modela ogleđa se u nepotpunom i nerazjašnjenom procesu usvajanja jezika.
- b. Kognitivizam povezuje usvajanje jezika s kognitivnim razvojem djeteta. Ovu teoriju usvajanja jezika utemeljio je švicarski biolog i psiholog Jean Piaget. On smatra da usvajanje jezika kao ni druge kognitivne sposobnosti nisu urođene, nego se stiču. Ovom se konstatacijom suprotstavlja teoriji Chomskog. Prema Piagetu dijete jezik usvaja pomoću interakcije s majkom uz pomoć deixis-znakova, gestike, mimike i motherese¹. Sastavni dio njegove teorije su stadiji u razvoju djeteta koji se odvijaju sukcesivno i dijele na četiri stupnja i to: senzomotorički stupanj, traje od rođenja do 2. godine; preoperativni stupanj, traje od 2. do 7. godine; stupanj operativne inteligencije, traje od

7. do 12. godine i stupanj formalno-operativne inteligencije, traje od 12. do 14./15. godine (Klann-Delius 1999: 98-103).

- c. U interakcionizmu veliku i važnu ulogu igra niz nauka i to: biologija, medicina, razvojna psihologija i psiholingvistika. Ova se teorija bavi jezičnim inputom, društvenom sredinom i ponašanjem sudionika u komunikaciji. Glavni predstavnik ove teorije je Jerome Bruner, koji se u svojim istraživanjima oslanja na John L. Austina i njegovu teoriju govornog akta (speech act theory). Bruner ne odbacuje teoriju Chomskog o urođenim sposobnostima prilikom usvajanja jezika, ali smatra, da se urođene sposobnosti aktiviraju djelovanjem vanjskih uticaja u komunikaciji. Pa prema tome Brunerova teorija usvajanja jezika (1990: 73) uvijek se odnosi na usvajanje kompetencija govornog akta i usvajanje jezičnih kompetencija.

Učenje u modernom društvu

Današnje društvo se smatra modernim društvom u kojem su informacija i komunikacija centralni pojmovi. Glavno obilježje takvog društva je neograničeni pristup informacijama. Pristup informacijama se ne ogleda samo u organizaciji novih tehnologija, nego ovisi i od sposobnosti i znanja svakog pojedinca. Znanje se dijeli na proceduralno i kontekstualno. Proceduralno znanje je znanje o tome kako nešto napraviti, dok se kontekstualno znanje ne odnosi više na samu sposobnost nego na znanje, zašto, kada i gdje primijeniti određene sposobnosti. Obje vrste znanja su komponente koje otvaraju neograničeni pristup dostupnim informacijama. Učenje u modernom društvu nije više "act, process, or art of imparting knowledge and skill" (Rüschhoff 1999: 34), nego interaktivni, dinamični proces u kojem nastaju i bivaju dostupne uvijek nove informacije. Tako učenici svoje znanje proširuju na temelju individualnih konstrukcija znanja u kojima zajedno djeluju već postojeća iskustva i nove informacije. Zbog toga nauka danas istražuje kako integrirati škole u moderno društvo.

Nove tehnologije u nastavi stranih jezika

Primjenom novih tehnologija nastava stranih jezika dobija novu definiciju. Ne radi se više o jednostranom posredovanju znanja i frontalnoj nastavi nego o interaktivnom procesu koji se obilježava kao autonomija učenika, koja se smatra

temeljom moderne nastave stranih jezika. Sadržaji su spremljeni u digitalne kodove i mogu se prenijeti i skinuti na globalnu mrežu, a nove tehnologije su interaktivne i njihova primjena ne podliježe ni vremenskom ni prostornom ograničenju.

Bernd Rüschhoff i Dieter Wolff u svom zajedničkom djelu "*Fremdsprachenlernen in der Wissensgesellschaft*" razvijaju model učenja stranog jezika u današnjem modernom društvu. Ovaj model teži sljedećim ciljevima: sposobnosti komuniciranja, svijesti učenja jezika i svijesti o jeziku. Realizacija ovih ciljeva ovisi o različitim aktivnostima u učionici. Tako se na primjer sposobnost komuniciranja više ne ograničava na udžbenik, jer se samo jedan dio učenika može identificirati sa situacijama navedenim u različitim oblicima teksta. Zbog toga se uvijek trebaju birati aktualni sadržaji koji će zainteresirati veći broj učenika. Samo na taj način učenik će postati aktivni učesnik u komunikaciji, diskusiji i sl.²

Osnovni moduli nastave stranih jezika su: autentičnost nastavnog materijala, autentični oblici interakcije, usvajanje znanja i učenje u otvorenoj multimedijalnoj sredini. Na osnovu ovih modula razvile su se komponente moderne nastave stranih jezika i to: proces, situacija, autentičnost, društveno znanje i autonomija učenika.

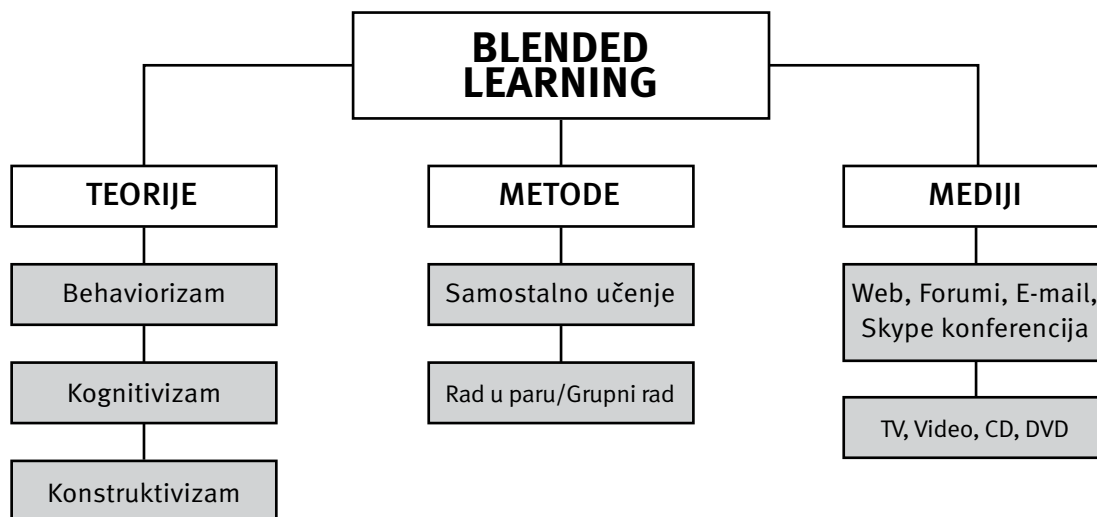
- a. Proces je prva komponenta moderne nastave stranih jezika, a odnosi se na razvoj svijesti o jeziku. Ovakva vrsta nastave polazi od toga, da se tipovi zadataka odnose na stvarnu komunikacijsku situaciju u kojoj se i primijenjuju.
- b. Situaciju u modernoj nastavi stranih jezika treba tako stvoriti da čini stvarni tj. prirodni oblik komunikacije. Ponuđeni tekstovi u udžbenicima služiti će samo kao uvod, a obradu teme ionako treba prilagoditi aktualnim društvenim događajima. Ovakav oblik nastave garantira autentičnu interakciju i vodi ka stvarnoj sposobnosti komuniciranja.
- c. Autentičnost je pojam pod kojim se podrazumijeva autentična interakcija u nastavi stranih jezika korištenjem autentičnog materijala. Taj materijal se razlikuje od klasičnih didaktičkih materijala po tome što nema tipičnu udžbeničku jezičnu i sadržajnu progresiju. Autentični tekst na stranom jeziku uvijek je poruka, a istovremeno i skup jezičnih oblika. Učenik iz autentičnog teksta vadi informacije, mišljenja, činjenice, argumente i sl. i ujedno prepoznaje oblike teksta na stranom jeziku, a posebno stil jezika koji uči.

- d. Društveno znanje je četvrta komponenta moderne nastave stranih jezika. Učenje stranog jezika pokazalo se u manjim grupama učenika s jednakim predznanjem kao efikasno. Iz ovog proizlazi činjenica da je učenje u manjim grupama osnovni socijalni oblik moderne nastave stranih jezika, jer suradnja u manjim grupama predstavlja osnovu za budući zajednički društveni život. Ovu činjenicu potkrepljuje i Neil Mercer u svom djelu *"The Guided Construction of Knowledge"* kada piše: "The history of ideas show that discovery, learning and creative problem-solving are rarely, if ever, truly individual affairs. All creative thinkers, even those singled out for individual acclaim in the histories of the world, have worked with others and with the ideas of others as well as their own."³
- e. Autonomija učenika i autentičnost najvažnije su komponente moderne nastave stranih jezika. Autonomija učenika je pedagoški pojam, iako se danas sve više koristi i kao didaktički, a posebno je prisutan u modernoj nastavi stranih jezika. Prema Holecsovoj definiciji autonomija učenika predstavlja sposobnost učenika da samostalno kreira učenje, tj. učenik sam definira sadržaje i ciljeve. Svaki od njih bira svoju tehniku učenja,

te vrednuje svoj proces i rezultat učenja.

Kombinirano učenje⁴

"Blended Learning" definira se kao idealna kombinacija tradicionalnih i novih organizacijskih oblika, metoda i medija. Face-to-face komunikacija, seminari, konferencije i simpoziji povezuju se s drugim oblicima tj. medijima kao što su: Intranet, Internet, audio i video, flajeri i knjige. Ovakav oblik učenja teži oblikovanju moderne nastave stranih jezika i to kombinacijom tradicionalne škole, učenja na daljinu i novih tehnologija. Koncept "blended learninga" ne odbija dosadašnje metode poučavanja i učenja, nego ima za cilj spajanje starih i provjerenih metoda s novim metodama. Wiepcke (2006), jedan od utemeljitelja metode kombiniranog učenja, smatra ovakav oblik učenja reakcijom na E-Learning metodu kojom se pokušala jasno napraviti granica između behaviorističkih, kognitivističkih i konstruktivističkih paradigmi učenja. Uspješnost modernog nastavnog procesa se vidi upravo pomoću "blended learninga". Sljedeći grafički prikaz pokazuje raznolikost mogućih kombinacija "blended learninga".

Prednosti kombiniranog učenja su: samostalan odabir medija i modula pri obradi i utvrđivanju pojedinih stupnjeva usvajanja stranog jezika, te raznolikost programa i platformi učenja koji omogućuju individualni tempo i stil učenja.

Cilj "blended learninga" ogleda se u ostvarivanju individualnih ciljeva svakog učenika. No, činjenica je, da još uvijek nastavnici preferiraju frontalni oblik nastave u kojoj su učenici pasivni sudionici

nastavnog procesa. Smatra se, da primjenom novih tehnologija u nastavi stranih jezika, upotrebom različitih nastavnih materijala, te kombinacijom nastavnih metoda može se kreirati nastavni proces koji će biti prilagođen sposobnostima svakog pojedinačnog učenika.

Računar u nastavi stranih jezika – alat ili igračka?

Računar već neko vrijeme zauzima važnu ulogu u nastavi. Ovdje se prije svega misli na Internet koji je postao važan elemenat u kreiranju nastave stranih jezika, a koji je i mnoge didaktičare i metodičare potaknuo na nova koncipiranja nastave i njenog procesa.⁵ Ovom se mediju poklanja sve više pažnje u stručnim časopisima i literaturi. Internet u nastavi stranih jezika predstavlja izrazito dobar izvor za traženje i pronalaženje informacija u autentičnim oblicima o društvenom životu i kulturi zemlje čiji se jezik uči. Tu se prije svega misli na nastavu njemačkog jezika, jer većina njemačkih časopisa i dnevnih novina nude svoja izdanja u elektronskom obliku. Na taj način su učenicima uvijek dostupne aktualne informacije, npr. o državnom uređenju, parlamentu, političkim strankama, muzejima, univerzitetima i sl. te zemlje čiji se jezik uči. Mnogi didaktičari vide bitne prednosti u primjeni novih tehnologija u modernoj nastavi stranih jezika. One se ogledaju u tome što računar može veliki broj podataka brzo da pretraži, sortira i izradi. Korisniku je omogućena izrada i izmjena svakog dokumenta direktno na ekranu, te pomoću računara ima mogućnost prijenosa informacije na globalnu mrežu. Tako bi se osnovne karakteristike korištenja računara u modernoj nastavi stranih jezika mogle definirati na sljedeći način: Sposobnost komuniciranja smatra se najvažnijim ciljem u modernoj nastavi stranih jezika koja se usvaja pomoću socioloških oblika razgovora u paru ili grupi. Ona sadržava usmeno razumijevanje, razumijevanje pročitanoog teksta, pisanje, vođenje dijaloga i monologa.

Medijska ili methodska kompetencija važna je karakteristika koja učenika priprema za uspješno sudjelovanje u interakciji s izvornim govornicima. Motivacija učenika postiže se tako što su pomoću

novih tehnologija u modernoj nastavi stranih jezika dostupna nova vizualna i auditivna nastavna sredstva.

Zaključak

Današnje društvo u kojem važnu ulogu igraju komunikacija, te dostupnost i razmjena informacija, definira (Rüschhoff 1999: 32) se kao moderno društvo. Internet je postao dio naše svakodnevnice. Nove tehnologije u nastavi stranih jezika smatraju se glavnim uzrokom obrazovne krize, ali i sredstvom za rješavanje iste. Prednosti korištenja novih tehnologija u modernoj nastavi stranih jezika su: individualno učenje pomoću kojeg učenik sam određuje razinu i tempo usvajanja stranog jezika;

različiti animacijski efekti poput grafike, boje, slike, tona ili filma koji djeluju motivirajuće; autentični i uvijek aktualni nastavni sadržaj koji privlače pažnju učenika i potiču ga na komunikaciju. Eventualnim nedostatkom korištenja računara u modernoj nastavi stranih jezika moglo bi se smatrati to, što se učenik upotrebom nekog softwarea nalazi u virtualnom svijetu i biva izoliran od stvarnog svijeta.

Summary

Unsere heutige Gesellschaft, in der wir leben, wird als die Wissensgesellschaft bezeichnet. Information und Kommunikation spielen dabei die Hauptrolle, denn das Internet gehört zu unserem Alltag.

Der Zugang zum Wissen ist ein Hauptmerkmal dieser Wissensgesellschaft, der mit dem Einsatz neuer Technologien und ihrer Fähigkeit, Informationen und Wissen zu organisieren und zu verwalten, ermöglicht. Die Schule muss sich auf die Bedürfnisse der Wissensgesellschaft einstellen. Das "Lernen lernen" soll zusammen mit den kognitiv-konstruktivistischen Prozessen der Wissensverarbeitung als auch mit dem sozialen Lernen im Mittelpunkt stehen. Die neuen Technologien mit ihren modernen und global wirkenden Wissenszugängen und neue Möglichkeiten zur Verarbeitung und Aufbereitung von Wissen durch den Menschen werden als Auslöser der heutigen Bildungskrise und zugleich auch als Mittel zu deren Lösung gesehen.▣

Schlüsselwörter:

Nativismus, Kognitivismus, Interaktionismus, Authentizität, Lernerautonomie, Computer

Literatura:

- Breindl, Eva (1997). DaF goes Internet! Neue Entwicklungen in Deutsch als Fremdsprache. In: Deutsche Sprache 4/1997. S. 289-342.
- Bruner, Jerome (1990). Acts of Meaning. London: MA.
- Glück, Helmut (2000). Metzler Lexikon Sprache. Digitale Bibliothek Band 34. Berlin: Directmedia.
- Klann-Delius, Gisela (1999). Spracherwerb. Stuttgart: Metzler Verlag.
- Marx, Nicole/Langner, Michael (2005). Einleitung zum Themenheft: Die neuen Medien im Fremdsprachenunterricht. Zeitschrift für Interkulturellen Fremdsprachenunterricht.
- Mercer, Neil (1995). The Guided Construction of Knowledge. Clevedon: Multilingual.
- Reeder, Kenneth / Heift, Trude / Roche, Jörg / Tabyanian, Shahbaz / Schlickau, Stephan / Götz, Peter (2001). E/Valuating New Media in Language Development. Technische Universität Darmstadt.
- Rüschoff, Bernd (1999). Wissenskonstruktion als Grundlage fremdsprachlichen Lernens. In: Fremdsprachen Lehren und Lernen. 28. Jahrgang. S. 32-44.
- Rüschoff, Bernd / Wolff, Dieter (1999). Fremdsprachenlernen in der Wissensgesellschaft: Zum Einsatz der Neuen Technologien in Schule und Unterricht. Ismaning: Max Hueber Verlag.
- Weber, Peter (2005). E-Learning – die missverstandene Lernkultur. In: Zeitschrift für Pädagogik 51.1, S. 45-60.

1 Motherese je engleski izraz za dječiji govor. Karakteristike ovog govora su: jednostavna sintaksa, ograničen vokabular, skraćene rečenice, duže pauze u govoru, ponavljanja, upotreba onomatopoeitike. (Klann-Delius 1999: 143-144; Glück 2000: 582).

2 Rüschoff (1999: 38) "As teachers we should be prepared to use a variety of techniques to help our students learn and acquire (language). Sometimes this involves teaching (...) rules; sometimes it means allowing to discover the rules for themselves."

3 Sekundarno citirano prema: Rüschoff / Wolff, 1999: 63.

4 Kombinirano učenje (eng. blended learning, njem. integriertes Lernen)

5 Tako je na primjer metodičar Jörg Roche sa univerziteta Ludwig-Maximilian München sa svojim bivšim studentima kreirao DUO online platformu za učenje njemačkog jezika.

Indira Smajlović - Univerzitet u Tuzli

SPECIFIČNO BOSANSKI/BOŠNJAČKI FRAZIKON U KONTEKSTU KOGNITIVNIH TEORIJA S OSVRTOM NA UPOTREBNU OSNOVU

Ključne riječi: frazem, frazemska sastavnica, konceptualna metafora, konceptualna metonimija, temeljni model konceptualne integracije, ulazni prostori, generički prostor, blend.

Sažetak

U ovom smo radu pokušali izložiti značajan korpus specifičnoga bosanskog/ bošnjačkog fraziona, sa frazemskim sastavnicama orijentalizmima ili drugim izrazima koji imaju integrirano neko orijentalno obilježje ili predstavljaju dosljedno zadržanu upotrebu suglasnika h, kao lingvističke datosti. Također, u promatrani korpus inkorporirane su i frazemske jedinice sa topo/etno/antroponimijskim sastavnicama topikalnoga terena. Uporedo postoji nastojanje produciranja najvažnijih postavki teorija konceptualne metafore i metonimije i konceptualne integracije, a potom njihovi temeljni modeli su primijenjeni u analizi odabranoga korpusa fraziona. Time smo željeli proučiti i podobnije objasniti logiku interpretacije takvih iskaza, ali i dokazati primjerenost takvoga pristupa sličnim pitanjima.

Frazem kao polileksična, autosemantična jedinica tvori čvrstu, postojanu vezu među članovima koji se ne mogu zamjenjivati ili ispuštati. U frazemu *haram para* ne možemo izvršiti pretvorbu leksema *haram* leksemima *zla/ loša/ zabranjena/ Bogu nedraga*, kao ni leksemu *para* leksemom *zarada/ novčanica* jer novonastali spojevi ne bi bili nosioci početne markiranosti, konvencionaliziranosti i suprakomponencijalnosti značenja. Ipak ćemo tvrdnju o leksičkoj i strukturnoj stabilnosti i

fosiliziranosti uzeti sa rezervom jer određene frazemske jedinice trpe izmjene u svojoj semantičkoj i sintaktičkoj fiksiranosti, i postaju varijabilne, idiomatične, npr.

Dao Bog, kćeri, da te beg uzme, cigani se vrzmaju oko kuće/subaša oko kuće oblijeće/ ali nije prilika.

Beg ja, beg ti - ko će vodu nositi/ ko će na vodu

Frazemske jedinice često ne trpe ispuštanje sastavnica, npr. *novi dan - nova nafaka* ili *ide tabanovića fijakerom*, jer ispuštanje dovodi do udaljenja od značenjske preobraženosti ili nepotpunosti izraza, ali postoje i iznimke *agi agino, begu begovo, Bogu Božije, kralju kraljevo*, pa smo u prilici da odgonetnemo značenje frazema i u skraćenom izrazu *agi agino, begu begovo*. "Tvrđi se, naime, da sastav frazeme nije tako čvrst, budući podložan mijenjanju, koje se manifestira kao zamjena određenih leksema. To ipak ne mijenja suštinu: iako ima frazema sa više različitih leksema na mjestu jedne komponente: biti/hodati kao muha bez glave, to ne osporava ustaljenost njihova sastava... Također, i ako razvoj jezika reaktualizira neke lekseme u sastavu frazeme, to ne implicira da sastav frazeme nije ustaljen nego da je frazema inovirana upotrebom i dugo zanemarene lekseme. Status dotad korištene lekseme neumitno se mijenja, budući da se uz nju, u upotrebi, pojavljuje još jedna leksema. Koja će od njih prevladati u upotrebi teško je reći. Naime, proces istiskivanja jedne lekseme drugom obično je vrlo spor i dugotrajan proces, zbog čega i jeste moguće supostojanje više leksema na jednom mjestu." (Halilović, Tanović, Šehović 2009:182)

Frazeološku jedinicu ćemo definirati konvencionalnim izrazom, sastavnicom najmanje dviju riječi koje se pohranjuju i reproduciraju kao cjelina, a njezina frekvencija upotrebe, fiksiranost strukture i značenja, variraju u različitim vrstama diskursa i registrima. Leksemi kao konstituenti frazeološke jedinice ponekad u potpunosti gube svoje denotativno značenje ili bivaju inferiorni semantičkoj dezaktualizaciji toga značenja.

1.0. Teorije konceptualne metafore i metonimije i konceptualne integracije u primjerima specifično bošnjačkoga / bosanskoga fraziona

Sa relevantnim obilježjima kreativnosti, ekspresivnosti, reproduciranja, cjelovitosti, slikovitosti, konotativnosti odnosno kontekstualnosti i idiomatičnosti, frazem ćemo u ovome radu razmatrati u širem smislu, u manifestaciji inherentnoekspresivne leksike ustaljenih leksičkih sklopova, idioma, kolokacije, poslovice, izreke i sentencije, standardnoga i razgovornog korpusa. Navedenom orijentacijom pristupamo primjerima specifično bošnjačkoga/bosanskoga fraziona, uvjetujući time frazemsku sastavnicu unutar markirane frazemske jedinice kao višeleksemne cjeline, nužno u domeni specifičnoga obilježja bosanskoga jezika - orijentalizama i izrazitije upotrebe suglasnika h, koji čine bitne elemente pri konceptualizaciji standarda, odnosno matičnog kontesкта bosanskoga jezika.

Procesom profiliranja matrice stranoga, njemački filozof Bollnow (1982:94) polazi od sljedećih konceptualnih baza:

- strano je ono što je nepoznato i neobično ali koje motiviše našu znatiželju;
- strano je ono što još ne poznajemo ali što ima pretenzije za naš spoznajni okvir;
- strano je ono što je inferiorno imagološkome kontekstu, to je imagološki, simbolički ili zrcalni drugi, koji daje doprinos učvršćenju vlastitoga identiteta;
- strano je ono što nas ugrožava i sa čime se treba razračunati (u kontekstu prethodne je stavke).

S obzirom da orijentalizme ne možemo producirati ni u jednom navedenom kontekstu oni postaju jedna od značajnijih osobina za bosanski jezik i njegovu historijsku utemeljenost. Te riječi u bosanskome jeziku redovno dobijaju svoje glasovno-morfološko ruho, odomaćuju se, glasovno-oblički adaptiraju slavenskoj strukturi kao bazi, značenjski adoptirajući izmjene, i *namah* se prepoznaju. Zato

one gube etiketu stranoga ili tuđeg jer čine domaći jezik osobenim i lahko prepoznatljivim.

Iz okrilja širokoga sustava frazeološkoga leksikona bosanskoga jezika, u korpusu internacionalnog ili interregionalnog, postupkom frakcione destilacije izdvajamo frazeme sa sastavnicom koja izrazom odgovara orijentalizmu ili njegovoj svojevrsnoj prilagodbi, izrazu koji ima integrirano neko orijentalno obilježje ili dosljedno zadržanu upotrebu suglasnika h kao lingvističke datosti (gdje mu je ili nije po etimologiji mjesto), kao neposrednog orijentalnog uticaja. U kontekstu tipično bosanskih frazema razmotrićemo i onimijske frazeme sa topo/etno/antroponimijskim sastavnicama sa topikalnoga terena. Odabrani frazemi u limesima općeg fraziona odgovaraju poslovicama, izrekama i poredbenim frazemima, relativne leksičke i strukturne stabilnosti sa bitnim oblikom suprakomponencijalnog značenja (idiomatičnost, slikovitost, figurativnost, desemantiziranost, značenjska preobraženost, semantička slivenost i nedjeljivost, demotiviranost). Većina njih obavlja ulogu prečice - doprinosi rapidnom konstituiranju i razumijevanju govora i teksta, kao metakomunikativni signali definiraju prirodu razgovora, oplodotvoruju stilske etikete (humor, ironija sarkazam) i funkcioniraju kao mehanizmi izricanja kognitivnih stavova, iznenađenja, slaganja, neslaganja. U svrhu provjere poznatosti i frekvencije ovako definiranim korpusom urađena je anketa sa integriranim 100. jedinica, i ponuđena studentima Filozofskoga fakulteta u Tuzli, Odsjeka za bosanski jezik i književnost.

1.1. Tragom dvodomenskog i jednodomenskog kognitivnog pristupa

Oplodotvorivši drugačiju perspektivu u prilazu lingvističkim eksponatima u odnosu na tradicionalni korpus u kontekstu teorije književnosti, kognitivni mehanizam naklonjen teoriji prototipa i perifernih članova, omogućava misli pretvoriti u izričaje rapidnijim konstruiranjem sporazumnog konteksta, odvojena od konteksta pjesničkih metafora. Ovim se paradigmatiskim (metaforičkim) i sintagmatiskim (metonimijskim) odnosima producira teorija konceptualne metafore i metonimije kao teorija izričaja kojima se svakodnevno komunicira skoro nesvjesno sa izrazitom frekvencijom među govornim mehanizmom. Začetnik teorije konceptualne metafore je George Lakoff, a ova je jezička pojava sistemski obrađena u knjigama *Metaphors We Live By* G. Lakoffa i Marka Johnsona iz 1980. i

Woman, Fire and Dangerous Things G. Lakoffa iz 1987. Lakoffova teorija konceptualne metafore podrazumijeva dvodomenski pristup i povezanost domena prema načelu A je B. Svaka metafora sastoji se od domene izvora (*engl. source domain*) i domene cilja (*engl. target domain*) između kojih postoje brojne motivacijske poveznice. Takva postavka definira metaforu paradigmatskim odnosom jer spaja dvije domene, te se pomoću nje može izreći nepoznato uz pomoć poznatoga, nepoznato A je (poput/kao) poznato B, kao u primjeru *Bori se kao ala sa beričetom* (apstraktno postaje konkretno). Metafora je proces kategorizacije, konceptualna pojavnost u kojoj dolazi do jednosmjernog skupa preslikavanja (*engl. mapping*), iz jednostavnije izvorne na ciljnu domenu, pri čemu je iznimno važno načelo njihova odnosa, odnosno prirode metafore kao načelo nepromjenjivosti (*engl. invariance principle*), koji *de facto* sprovodi predodžbeno-shematični ustroj ciljne domene, uslovljavajući moguća preslikavanja *de finito*, ograničenima. "Metafore su zapravo preslikavanja preko konceptualne domene, asimetrična i djelomična, između entiteta izvorne domene i subjekata u ciljnu domenu. Preslikavanja nisu proizvoljna, utemeljena su na svakodnevnom iskustvu i znanju, individualnim odnosima s okolinom." (Geeraerts, 2006:232) Dakle, konceptualna metafora služi kao svojevrsni *supplementum* u situacijama kada želimo komunicirati o apstraktnim, iskustveno udaljenijim činjenicama, što činimo recepturom da neke neodređene činjenice povežemo s određenim pojmom, bliskom svakodnevnom iskustvu. Konceptualnu metaforu nikad ne izgovaramo, ona stoji u pozadini drugih metaforičkih iskaza i nužna je za njihovu interpretaciju, a upravo ti svakodnevni izrazi koji su rašireni među govornicima, a utemeljeni su na konceptualnim metaforama jesu tzv. konvencionalne metafore.

Razlikujemo sljedeće konceptualne metafore:

- Najniže u hijerarhijskom slijedu složenosti su tzv. **orijentacijske metafore**, kao način gledanja događaja, aktivnosti, emocija, ideja itd., kao entiteta i stvari. One, dakle, proizilaze iz prostornih odnosa (npr. gore-dolje, ispred-iza, centar-periferija, bliže-dalje) i iz vlastitih iskustava s fizičkim objektima (naročito vlastitoga tijela). (Lakoff, Johnsen 2003:15)
 - DOBRO JE GORE - LOŠE JE DOLJE:
 - Pasti na kahar.
 - Pasti u sukruk.
 - Pasti u bedak.
 - RACIO JE GORE - EMOCIJE SU DOLJE:
 - Obehutio se.
 - Pao u zeman.
 - Digao se/ ustao iz bedaka.
 - Drugi tip metafora su **ontološke metafore**. Pomoću njih nematerijalne stvari objašnjavamo kao materijalne, odnosno apstraktno kao konkretno, npr.
 - Haram ti bilo materino mlijeko. (briga, skrb, ljubav, požrtvovanost)
 - Od bešike do motike. (od rođenja do smrti)
 - Bolja je prazna torba nego šejtan u njoj. (šejtan je nešto konkretno)
 - Ako šejtan nije razbio bešiku, razbiće kabur.
 - Insan se veže za riječi, hajvan za rogove. (riječi su materija)
 - U starom selu teško je nov adet uspostaviti. (adet/običaj kao nešto materijalno) Hitar previše sreću preskače. (sreća je nešto konkretno)
 - Niko ti nafaku ne mož(r)e uzeti ni za dlaku.
- Slijedeći su slučajevi, odnosno recepture kojima se koncipiraju ontološke metafore:
- KVANTIFIKACIJOM:
 - Komšijino jaje ima dva žumanca.
 - Hiljadu kijameta. (hiljadu nesreća/pogrda)
 - Srce puno sevdaha.
 - PREPOZNAVANJEM:
 - Haram para.
 - Tamni vilajet.
 - PREMA NAČELU UZROČNOSTI:
 - Jako sirće škodi i samoj posudi.
 - Na mostu dobio, na ćupriji izgubio.
 - Novi dan - nova nafaka.
 - POSTAVLJANJEM CILJEVA:
 - Ruho i miraz mogu ti dati, sreću potraži sama.
 - Treći su tip **metafore omeđenog prostora**, koncipirane načelom in-out, odnosno definiraju teritorij stavljanjem granica oko njega, što je čin kvantifikacije. Određene manje ili više apstraktne entitete zamišljamo kao omeđene prostore čiji elementi mogu zauzimati intralokativna i ekstralokativna stanja.
 - Dođi, dragi, u akšam.
 - Otići sa teferiča. (veselja, slavlja)
 - Dunjaluk je zatvor za vjernika, a džennet za nevjernika.
 - Napustiti akšamluk. (večernji razgovor, druženje u sumrak)

Ovaj tip metafora definira i um/mozak kao stroj, koji počiva na principu *on-off* kojim oplodotvara mentalna iskustva i psihološka stanja kao unutarnji mehanizam, izvor energije, pogonsko stanje, razinu učinkovitosti i proizvodnje kapaciteta.

- **MOZAK JE STROJ:**
Zahrđala sam. Mozak mi je zahrđao. (stroj može korozirati)
Prohlupala sam. (mozak je krhak)
A meni se okrenu bururet u glavi. (u stroju nastaje pometnja, poremećaj)
- Najvećim stupnjem složenosti i najvećom frekvencijom odlikuju se **strukturne metafore** koje u domenama izvora i cilja imaju najviše elemenata, odnosno sadrže najviše elemenata koji se preslikavanju s jedne domene na drugu. (Lakoff, Johnsen 2003:62)

Najčešće proizilaze iz slijedećih odnosa:

- **TEORIJE SU ZGRADE:**
Srušio se kao Kallayeva politika.
- **LJUDI SU BILJKE:**
Probeharala je.
- **VRIJEME JE NOVAC:**
Ode u Stambol za kašiku riže.
Vrijednome hefta ima sedam dana, a lijenome sedam sutra.
- **RASPRAVA JE RAT:**
Federacija je argumentima pobijedila Republiku Srpsku.
- **VRUĆINA JE BIJES:**
Vatra mu udari u damare.
- **LJUBAV JE BOLEST/LUDILO/MAGIJA:**
Ljubav je sihirbaz, babo.
Umirem od sevdaha.
Srce mi je ozeblo.
- **ZNAČAJNO JE VELIKO:**
Cijena zanata veća je od zlata.

1.2. KONCEPTUALNA METONIMIJA

Uz metaforu, i metonimija je jezička pojava koja je izrazito zastupljena u svakodnevnoj komunikaciji. Osnovna razlika između metafore i metonimije je u broju konceptualnih domena koje sudjeluju u procesu: kod metafore imamo dvije domene (domenu izvora i cilja), a kod metonimije samo jednu. Opća formula

za konceptualnu metaforu glasi **A je B**, a kod metonimije pak **A za B**. Dakle, metonimija je sintagmatski odnos u kojemu dio scenarija, ideje ili predmeta može zamijeniti cjelinu. Tako npr. *kadija* može zamijeniti *zakon* ili *pravosuđe*, etnik *Turčin* može značiti *brat po vjeri*, ali također i *neprijatelj* ili *krvnik*, s obzirom na multireligijsku, etničku i kulturološku komponentu u Bosni i Hercegovini. Preslikavanje se može odvijati i u suprotnom smjeru.

Ističući međusobnu suprotavljenost metafore, kao figure zasnovane na sličnosti (similarity), i metonimije, kao figure zasnovane na bliskosti (contiguity), Jakobson ih je opisao kao suprotne ishode unutarnjih transformacija same jezične strukture, koja se u govoru istovremeno razvija na paradigmatškoj i sintagmatškoj osi, odnosno osi selekcije i osi kombinacije. Metafora je rezultat pomjeranja značenja riječi na sintagmatškoj osi: jedna riječ potisnula je drugu na osnovu bliskosti njihova značenja... razlika između metafore i metonimije ukazuje na neke temeljne procese u jeziku, i oni se mogu prepoznati ne samo na stilskoj razini individualnog izraza već i na dubljoj razini jezika, na kojoj te figure predstavljaju univerzalne izražajne obrasce jezičkog sistema. Upravo zato što se radi o univerzalnim strukturnim obrascima, metafora i metonimija se javljaju kao dva osnovna načela po kojima se organizira jezička slika svijeta... na osnovu bliskosti predmeta, odnosno metaforičkim ili metonimijskim struktuiranjem svog svijeta. (Lešić 2005: 277). Metonimijski odnosi uspostavljaju se na tri moguća načina:

- **DIO ZA CJELINU**
Deverli *glava / glave*.
Glava *glavi*, plečka harambaši, a fukara može i rebara.
Blago onome ko svakom ačiku može pogledati u *oči*.
Budali je svaki dan *Bajram*.
Nije *Švabo* na Husinu.
Skinuti koprenu s *očiju*. (za razumijevanje, prepoznavanje)
Skinuti zar sa *očiju/lica*. (pokazati žens-tvenost u somatskom kontekstu)
Svako dobio svoje *hise*.
- **CJELINA ZA DIO**
Beg ja, beg ti - ko će vodu nositi?
Begovac je *begovac* ako neće imati ni novac,

a *magarac* je *magarac* kad će imat i zlatan pokrovac. (misli se na određene osobine: ugladenost i otmjenost u begovatu naspram neprimjerenosti i prostote “magarca”)

Cijela Tuzla jednu kozu muzla.

Gdje si bio kad je *Sarajevo* gorjelo?

Čaršija sve zna.

Šta će reći *čaršija*?

Pravi si *tokmak*.

Pravi si *duduk*.

Ne istresaj pred čaršiju tuđi prljav veš, tumačimo dostruko: **čaršija** - metonimijska redukcija (sužavanje) ili cjelina za dio, i **prljav veš** - metonimijska ekspanzija (širenje) ili dio za cjelinu (loše osobine, postupci, navike).

- DIO ZA DIO

Vrti se ko *Linđo* po mahali. (bilo koji “suhi” keks - ovaj je prototipičan)

Mnoštvo se metonimijskih odnosa ostvaruje prema modelu socijalnog stereotipa, kao rezultat kognitivne kategorizacije stvarnosti, psihološko-predodžbenog aspekta, na osnovi prototipičnih modela ili njihove metaforičke/metonimijske projekcije, npr:

Puši ko *Turčin*.

Udara ko *turska sablja*.

Brat *Turčin*.

Gori si od *Turčina*.

Nije *turska sila*.

Pusto *tursko*.

Buni se ko *Grk* u hapsu.

Čifutska *posla*.

Čifutska *sreća*.

Poturica *gori od Turčina*.

Metonimijski odnosi koji se javljaju kao najčešći metonimijski podtipovi su:

- MJESTO ZA INSTITUCIJU

Bosna je potpisala *Dejtonski sporazum*.

Republika *Srpska* je protiv *Federacije*.

- INSTITUCIJA ZA LJUDE

Vlada je utvrdila...

- MJESTO ZA DOGAĐAJ

Nezaboravimo *Srebrenicu*.

Markale su *krvava prošlost*.

Tuzlanska kolona je predstavljala *uvod za nadolazeću katastrofu*.

Sarajevski tunel je mnogima *spasio život*.

Sarajevski atentat.

- DATUM ZA DOGAĐAJ

Svi još *pamtimo 25. maj*.

Da se ne ponovi 11. juni.

Sarajevo 1984.

1.3. Teorija konceptualne integracije

Začetak kognitivne lingvistike koncem sedamdesetih ili ranih osamdesetih godina, podrazumijeva radove Ronald Langackera koji daje okvire kognitivnoj gramatici, Georg Lakoffa koji izučava metafore, kategorije i podtipove, Fillmore doprinosi obrisima semantike dok Fauconier ističe značaj tzv. mentalnih prostora (engl. *mental spaces*). “Teorija konceptualne integracije (engl. *Conceptual Integration Theory*) jedna je od središnjih teorija u okviru kognitivne lingvistike, a doživjela je procvat tijekom posljednjih desetak godina prvenstveno u radovima G. Fauconniera i M. Turnera (Fauconnier-Turner 1996, 1998, 1999, 2002; Turner-Fauconnier 1995, 2000) kao nastavak istraživanja u okviru Fauconnierove (Fauconnier, 1985, 1994) teorije mentalnih prostora (engl. *Mental Space Theory*). I teorija mentalnih prostora i teorija konceptualne integracije pojavile su se u prvom redu kao logičan slijed, ali ujedno i kao nadopuna Lakoffove (Lakoff, Johnson 1980, Lakoff 1987) dvodomenske teorije konceptualne metafore i metonimije (engl. *Conceptual Metaphor Theory*) koja je primarno usredotočena na mentalne prikaze izvanjezične stvarnosti. Pored toga, teorija konceptualne metafore i metonimije bavi se uglavnom konvencionalnim metaforičkim izričajima, koji su ravnomjerno raspodijeljeni među pripadnicima određene kulture i motivirani zajedničkom konceptualnom metaforom, a ona ne može preciznije rasvijetliti niti složenost i dinamiku kognitivnih procesa koji su zastupljeni tijekom misaonih operacija. Iako je teorija konceptualne integracije u mnogočemu kompatibilna s teorijom konceptualne metafore, ona je svojim metodološkim aparatom i postavkama nadopunjuje jer osim konceptualne metafore i metonimije obuhvaća i objašnjava konceptualnu vrijednost jednoga šireg spektra kako jezičnih, tako i izvanjezičnih fenomena kao što su analogija, protučinjenični iskazi, frazemi itd...” (Belaj, Tanacković Faletar 2006:2)

Teorija konceptualne integracije sastoji se u postavljanju mreža mentalnih prostora koji se svojom koncepcijom nastoje uklopiti u nove mentalne prostore. Tako je konceptualna integracija sistemski angažirana u stalnoj izgradnji značenja pri svakodnevnom komuniciranju i primjenjiva je ne samo pod okriljem lingvistike već i drugih aspekata ljudskog života, ulazeći u

različite domene npr. matematika, antropologija, politologija, dizajn, religija i dr., i predstavlja nužan uslov za kognitivno modernog čovjeka singulariteta umjetnosti i kreiranja. Mentalni prostori su mali konceptualni paketi, konstituirani za potrebe lokalnog razumijevanja i djelovanja. To su kognitivni modeli parcijalne, jednostavne i omeđene strukture. Međusobno su povezani i mogu se mijenjati s obzirom na kontekst i razvoj misli, govora i diskursa, nastojeći razraditi mrežu veza u radnoj memoriji i zadržati isto u dugoročnom pamćenju. Prema Turneru i Fauconnieru, mentalni prostor općenito, dohvata podatke iz više od jedne konceptualne domene, tako da stvara vlastitu strukturu. Na temelju ovakvih postavki, teorija konceptualne integracije je rezultat miješanja i preslikavanja, a njezino tumačenje-značenje je filtrat četiriju mentalnih prostora, dvaju izvornih i dvaju središnjih prostora: ulaz 1, ulaz 2, generativni prostor i pomiješani filtrat odnosno projekcijski prostor. Ulazni prostori se projiciraju na spoj, u

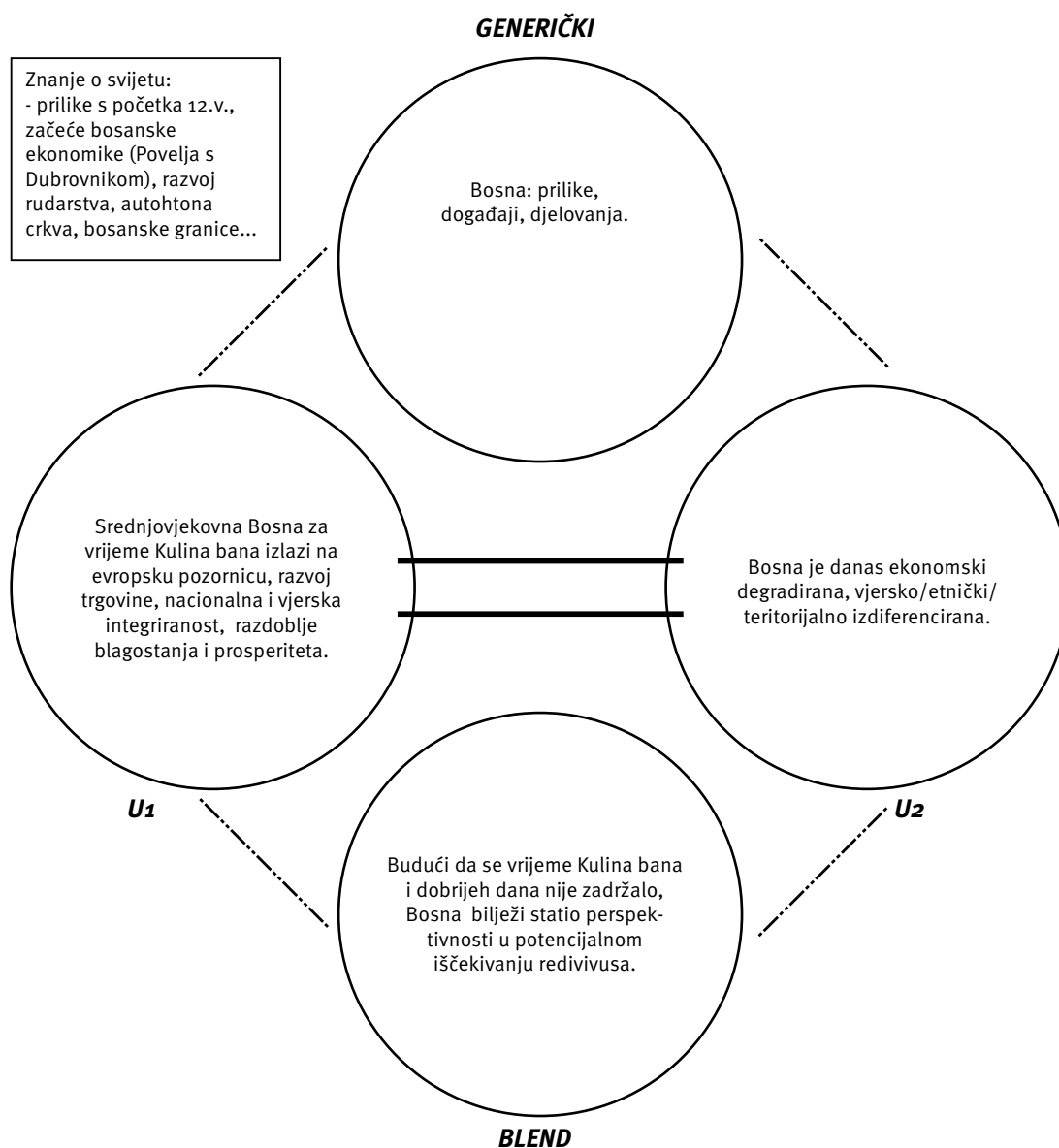
kome se vrši integracija dijela strukture od ulaznog prostora ka složenijim događajima i time isti postaje dinamičan, dok generativni prostor koji sadrži osnovnu strukturu ulaznih prostora, predstavlja svojevrsnu licencu projekcije.

1.3.1. Analizom tijeka konceptualne integracije i grafičkoga prikaza na dvama iskazima

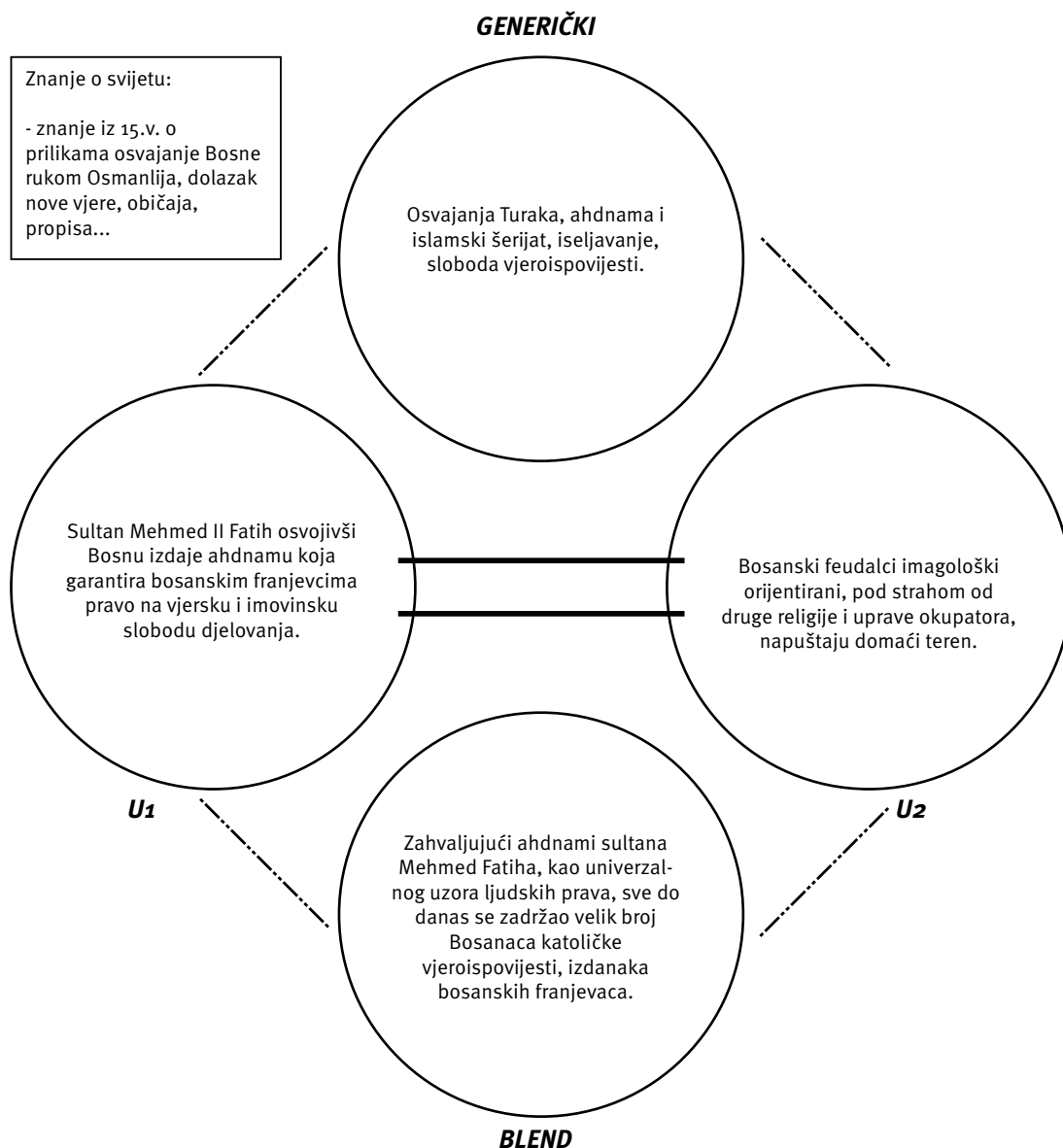
Temeljni model tijeka konceptualne integracije grafički ćemo prikazati na sljedećim iskazima:

1. Da je vrijeme Kulina bana i dobrieh dana zadržano do danas, Bosna bi bila više prosperitetna.
2. Da je sultan Mehmed II Fatih izdao ahdnamu nešto ranije, zadržao bi više bosanskih franjevaca.

Analizom primjera broj 1.

Analizom primjera broj 2.

2. Statistički rezultati ankete

Iz okrilja širokoga sustava frazeološkoga leksikona bosanskoga jezika, u korpusu internacionalnog ili interregionalnog, postupkom frakcione destilacije smo izdvojili frazeme sa sastavnicom koja izrazom odgovara orijentalizmu ili njegovoj svojevrsnoj prilagodbi, izrazu koji ima integrirano neko orijentalno obilježje ili dosljedno zadržanu upotrebu suglasnika h kao lingvističke datosti (gdje mu je ili nije po etimologiji mjesto), kao neposrednog orijentalnog uticaja. U kontekstu tipično bosanskih frazema razmatrali smo i onimijske frazeme sa topo/etno/antroponimijskim sastavnicama sa topikalnoga terena. Odabrani frazemi u limesima općeg fraziona odgovaraju poslovicama, izrekama i poredbenim frazemima, relativne leksičke i strukturne stabilnosti sa bitnim oblikom

suprakomponencijalnog značenja. U svrhu provjere poznatosti i frekvencije, ovako definiran korpus sa integriranim 100. jedinica, ponuđen je kao anketa studentima (100) Filozofskoga fakulteta Odsjeka za bosanski jezik i književnost, prve i treće godine studijskoga programa. Ispitanici su trebali označiti potencijalni odgovor jezičke upotrebe *znam/govorim*, *znam/ ne govorim*, *nikad čuo*, za navedene frazemske primjere. S obzirom na obrazovnu razliku, uzevši sa rezervom, mogli smo konstatovati veći stupanj (oko 30% više) poznatosti i upotrebe frazemske jedinice kod studenata više studijske godine. Svi su ispitanici (100) sa područja BiH, od navedenog većina (87) iz Tuzlanskoga kantona, dok je ostalih (11) iz Brčko Distrikta i (2) iz Republike Srpske. Studenti su dali 3635 odgovora nikad čuo, što predstavlja 39,3% ukupnog fonda odgovora navedene domene. Smatramo da je takva pojavnost navedene domene. Smatramo da je takva pojavnost svojevrsna posljedica velike frekventnosti arhaizama

(markirani u sljedećim primjerima) u ponuđenome korpusu frazema. Većina (86%) ispitanika bosnistike nisu nikad čuli za sljedeće frazeme:

- Vatra mu udari u damare.
- Bardak ide na vodu dok se ne razbije.
- Ruho i miraz mogu ti dati, sreću potraži sama.
- Bori se kao ala sa berićetom.
- Bježi fajdo da nije zijana.
- Dobar i budala na istoj deredži.
- Hećim liječi, a Bog zdravlje daje.
- Kadar je stići i uteći.
- Pred kijamet svakakav alamet.
- Hoda na baglame.

Ispitanici su dali 2816 odgovora *znam/govorim*, što čini 28% odgovora iz navedene domene, dok je 3349,

Sljedeće frazemske jedinice su zabilježile najveći stepen poznatosti i primjene:

odnosno 33,5% odgovora *znam/ ne govorim*. 52% ispitanika odredilo je potencijali odgovor *znam/ ne govorim* za sljedeće frazemske jedinice:

- Jedini kao Mujo u majke.
- Pošto je Musa jarca prodo.
- Bujrum Musa kupusa. Amidža mogu ja i mesa.
- Halali, Huso, materi.
- Voljeti nekog k(a)o Bajro mater.
- Agi agino, begu begovo, Bogu Božije, kralju kraljevo.
- Dao Bog, kćeri, da te beg uzme, *ali nije prilika*.
- Deverli *glava / glave*.
- Ne istresaj pred čaršiju tuđi prljav veš
- Niko ti nafaku ne mož(r)e uzeti ni za dlaku.

frazemska jedinica	jezična upotreba	stanje
Kud svi Turci tu i mali Mujo.	znam/govorim	63
	znam/ne govorim	29
	nikad čuo	8
Mujo kuje konja po mjesecu.	znam/govorim	10
	znam/ne govorim	63
	nikad čuo	27
Beg ja, beg ti - ko će vodu nositi?	znam/govorim	34
	znam/ne govorim	56
	nikad čuo	10
Nije beg cicija. - Da nije ne bi bio beg.	znam/govorim	52
	znam/ne govorim	38
	nikad čuo	10
Kadija te tuži, kadija ti sudi.	znam/govorim	22
	znam/ne govorim	45
	nikad čuo	33
Gdje si bio kad je Sarajevo gorjelo?	znam/govorim	10
	znam/ne govorim	66
	nikad čuo	24
Od Kulina bana i dobrih dana.	znam/govorim	63
	znam/ne govorim	37
	nikad čuo	0
Od Kulina bana do današnjih dana.	znam/govorim	43
	znam/ne govorim	49
	nikad čuo	8
Nije Švabo na Husinu.	znam/govorim	31
	znam/ne govorim	66
	nikad čuo	12
Budali je svaki dan Bajram.	znam/govorim	10
	znam/ne govorim	54
	nikad čuo	36
Novi dan - nova nafaka.	znam/govorim	63
	znam/ne govorim	37
	nikad čuo	0
Na mostu dobio, na ćupriji izgubio.	znam/govorim	33
	znam/ne govorim	66
	nikad čuo	11
Ni jedan ćeif nije skup.	znam/govorim	43
	znam/ne govorim	31
	nikad čuo	26

Ni selam ni merhaba.	znam/govorim	5
	znam/ne govorim	47
	nikad čuo	48
Bez zdravlja nema rahatluaka.	znam/govorim	5
	znam/ne govorim	36
	nikad čuo	59
Digao se/ ustao iz bedaka.	znam/govorim	3
	znam/ne govorim	36
	nikad čuo	61
Razvući kao teraviju.	znam/govorim	11
	znam/ne govorim	46
	nikad čuo	43
Ne ispravi krivu Drinu.	znam/govorim	32
	znam/ne govorim	56
	nikad čuo	12
Obehutio se.	znam/govorim	10
	znam/ne govorim	57
	nikad čuo	33

Dakle, ukupnost poznatosti i frekvencije korpusa frazemskih jedinica sa sastavnicama orijentalnih obilježja ili drugih karakteristika tipično bosanskoga jezika, možemo definirati sa 61,6% jezičke upotrebe, što se manifestira kao prilično aktuelan leksički sloj.

Summary

In this article we have tried to expose the significant body of specific Bosnian/Bosniak set phrase with some oriental components or components which consistently retained using consonants h, as the linguistic givens. Also observed in the incorporated and phrases with topo / ethnic / anthroponyms courts. Parallel efforts are producing most of the theory on conceptual metaphor and metonymy and conceptual integration, and then their basic models are applied in the analysis of selected corpus phrases. Thus, we would like to study and suited to explain the logic of the interpretation of such statements, but also demonstrate the appropriateness of such an approach similar issues. Examples of conceptual metaphor and metonymy as the basic model of conceptual integration, proved to be adequate funds in our analysis. In order to verify the familiarity and frequency of predefined frazemskih Corpus units, the survey conducted at the Department of Bosnian language and literature, Philosophy, University of Tuzla, we conclude that this corpus of 61.6% in the area of language use, which manifests itself as a fairly acute lexical layer. ▣

Literatura

- Bollnow, Otto Fridrich: Studien zur Hermeneutik; Zur Philosophie der Geisteswissenschaften, München 1982.
- Branimir Belaj, Goran Tanacković Faletar: Protučinjenične uvjetne rečenice, mentalni prostori i metonimija u kontekstu teorije konceptualne integracije, Filozofski fakultet Osijek 2006.
- Geeraerts, Dirk: Cognitive linguistics: basic readings (Cognitive linguistics research; 34), Bibliographic information published by the Deutsche Nationalbibliothek, Berlin 2006.
- Halilović, Tanović, Šehović: Govor grada Sarajeva, Slavistički komitet, Sarajevo 2009.
- Lakoff, Johnsen (2003) Metaphors we live by, London: The university of Chicago press.

SEMANTIČKE SPECIFIČNOSTI FRAZEMA

Ključne riječi: značenje, frazem, poruka, znanje o svijetu

Key words: meaning, phrase, message, knowledge of the world

Sažetak

Frazemi kao značenjske jedinice u cjelini se reproduciraju u govornom aktu i poput svakog pojedinačnog leksema vrše specifičnu funkciju u rečenici. Specifičnost frazema je u činjenici da informacijska vrijednost nije jednaka pojedinačnom zbroju denotacijskih ili konotacijskih obilježja frazeoloških sastavnica, već da frazem kao kodirana skupina riječi ostvaruje svojevrsnu funkciju jezičkog makro-znaka. Potpunije razumijevanje frazema ostvaruje se u proširenom dijelu Ogden-Richardsonovog značenjskog triptiha (leksem-smisao-denotatum) u dijelu koji imenujemo znanjem o svijetu. Pozadinsko znanje o frazemu ujedno obogaćuje informaciju, a s obzirom na socijalnu (ili fatičku) funkciju jezika frazemi izrazito pokazuju mogućnosti očuvanja zajedništva u okviru neke socijalne grupe (funkcionalni stilovi) uz napomenu da je najveći broj frazema upravo onih koji su podjednako zastupljeni na različitim socijalnim razinama.

Semantic specifics of phrases

Summary

Phrases as units of meaning are entirely reproduced in speech and they perform a specific function in sentence as any other lexeme. The specificity of

phrases is in the fact that the informational value is not equal to individual number of denotative or connotative characteristics of phraseological constituents, but the phrase as encoded set of words is realizing a specific function of linguistic macro-sign. More detailed meaning of phrases is realized in extended part of Ogden Richard's meaningful triptych (lexeme-meaning-denotatum), the part which we call the knowledge of the world. Background knowledge of phrases is enriching the information, but also, relating to social (or factual) function of language, phrases indicate significant possibilities in maintenance of the unity within some social group (functional styles) with the reference that most of the phrases are exactly those which are equally represented in different social levels.

I Uvod

Frazemima imenujemo specifične kodirane grupe riječi koje nalazimo u svim prirodnim jezičkim sistemima, a koje su specifične upravo iz tog razloga što takva kodirana (zaleđena) grupa riječi ne prenosi informaciju koju razumijevamo kao pojedinačni zbroj semantičkih obilježja sastavnica, već se informacija ili njen dio prenosi sveukupnim konotacijskim obilježjem frazema čime se akcent stavlja na komunikativni efekt koji frazedom postizemo. Iz tog razloga frazem možemo imenovati svojevrsnim makro-znakom, obilježenom u prvom redu ekspresivnošću, slikovitošću i konotativnošću koje doprinose sadržajnijem i potpunijem prijenosu informacije, onome što se u okvirima praške lingvističke škole imenovalo komunikacijskim dinamizmom. Izbjegavanje šuma u komunikaciji obilježenom upotrebom frazema uvjetovano je ovladavanjem istim kodom, odnosno frazem svoj komunikacijski efekt ostvaruje tek ako učesnici komunikacije imaju specifičnu razinu onoga što

se u semantici imenuje pozadinskim znanjem, tj. znanjem o svijetu. Upravo ova dodatna obogaćenost komunikacijskih jedinica širim značenjskim opsegom pokazuje se direktno proporcionalnom kvaliteti informacije, na osnovu čega se može pretpostaviti da pogrešna upotreba frazema može biti uvjetovana djelimičnim ili potpunim nepoznavanjem (prototipnog) značenja frazema.

II O značenju

Značenje proizlazi iz strukturne i pragmatičke determiniranosti znakova. Strukturna determiniranost podrazumijeva da se znak mora razlikovati od drugog znaka da bi ostvario svoje značenje, a pragmatička se temelji na postojanju konvencije ili koda koji nam omogućavaju upotrebu znakova. Značenje nije imanentno znaku, već je funkcionalno razlikovno, kako na sintagmatskoj, tako i na paradigmskoj razini. U okvirima Saussureovih pet temeljnih dihotomija znakom imenujemo (dihotomnu) vezu između plana izraza i plana sadržaja. Kompleksnost znakova koje ljudi koriste u komunikaciji ogleda se u njihovoj artikuliranosti, tj. u njihovoj mogućnosti diobe na manje sastavne dijelove što nije moguće učiniti u slučaju neartikuliranih znakova. Značenje jezičkog znaka nije imanentno njemu samome, već je utemeljeno na međusobnim distinktivnim obilježjima jezičkih znakova što implicira problem tzv. inherentne neuhvatljivosti značenja, tj. činjenice da nas samo definiranje značenja postavlja pred beskrajnu strukturalističku mrežu označitelja u kojoj se uvijek odgovor na pitanje šta je sui generis značenje jezičkog znaka prenosi na drugog označitelja. Jasnije sagledavanje tih polarizacija moguće je ukazivanjem na refleksivnost jezika, tj. na mogućnost jezika da referira na svoje elemente, ilustrativno kazano: funkcionalno „pauzirane“ dijelove sistema. To je, zapravo, svojevrsna dihotomija use – mention koju prepoznaje John Lyons: ‘The word Socrates has eight letters’ in which the word Socrates is used not, as normally, to refer to a particular person, but, in a certain sense, to refer to itself. (John Lyons, *Semantics*, Vol I, 1977: 5).

Sličnu ulogu prepoznamo u slučaju noumena kao svojevrsnih (ideoloških) oslonaca u spomenutoj semantičkoj mreži, čiji se počasni status prepoznaje zbog njihovoga posebnoga ortografskog označavanja (Riječ, Istina, Misao, Ljubav, Put, Spasenje, Sudbina), ili u govoru po posebnim prozodijским obilježjima, tj. naglašavanjem ovih leksema u iskazu. Argumenti kojima se naglašava otklon

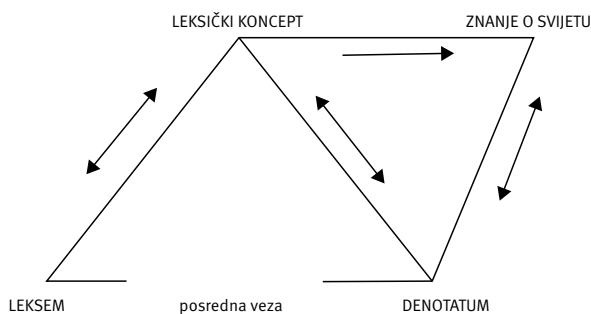
od često isticane fluidnosti značenja najjasnije su predočeni u okvirima strukturalne semantike u oblasti semantičkih polja. Naime, značenja leksema određenoga jezika uvjetovana su relacijama koje taj leksem pokazuje sa drugim leksemima u sistemu, a problem prevođenja po načelu „riječ za riječ“ potvrđuje postojanje semantičke strukture svakog jezika koja je ravnopravna sa fonološkom, morfološkom i sintaktičkom razinom.

Uz Trier-Weisgerberovu teoriju semantičkih polja, pored ostalih teorija, svoje posebno mjesto zaslužuje Porzigova teorija, koja se za razliku od Triera (koji prednost daje paradigmskim odnosima) temelji na sintagmatskim odnosima među leksemima. Ova teorija je utemeljena na temeljnim značenjskim odnosima unutar dvočlanih sintagmi (kolokacija) koje se najčešće sastoje od imenice i glagola ili imenice i pridjeva (‘blond’:‘hair’, ‘bark’:‘dog’ i sl.) Najprije se uočava da se leksemi uveliko razlikuju s obzirom na mogući broj ostvarivih kombinacija ovog tipa. Primjeri koje nalazimo u Lyons (1971) naglašavaju frekventnost pridjeva kao što su ‘good’ ili ‘bad’ koji se mogu naći u velikom broju kombinacija, dok su neki drugi leksemi puno ograničeniji: ‘blond’ isključivo uz ‘hair’ ili ‘bark’ uz ‘dog’ i sl. upravo iz tog razloga što se ovi pridjevi/glagoli ne mogu semantički ni opisati bez uključivanja imenica sa kojima su u odnosu specifične valentnosti. U Porzigovom modelu kolokacije pokazuju mogućnosti dodatnog leksikaliziranja, tj. detaljnijeg sažimanja unutar jednog leksema koji je član kolokacije. Slučaj sa leksemima ‘kick’ i ‘punch’ takav je da se prilikom prevođenja ovi primjeri moraju razložiti na dvočlane sintagme ‘udariti nogom’ i ‘udariti rukom’. Smisao leksema ‘šaka’ sažet je u leksem ‘punch’, a smisao leksema ‘noga’ u leksem ‘kick’. Važno je naglasiti da je osnovni razlog ovoj pojavi upravo česta upotreba ovih leksema koja dovodi do toga da se ta veza posebno ojača, tj. postaje isključiva i počinje se podrazumijevati prenoseći se na jedan leksem koji je nosilac cjelokupnoga značenja. Proces suprotan ovome jeste uopćavanje leksema što je uvjetovano činjenicom da se značenje određenog leksema proširuje usljed mogućnosti veze tog leksema sa drugim leksemima na sintagmatskoj razini. Primjer glagola ‘ride’ oslikava nam mogućnosti povećanja broja mogućih kolokacija u kojima se javlja uzevši u obzir da se ovaj glagol u današnjem engleskom jeziku proširuje na druga značenja osim prvobitnoga koje se dovodilo isključivo u vezu sa konjem.

Značenje definirano Ogden-Richardsonim trokutom podrazumijeva vezu između znaka (sign) significatum (koncept ili mentalna predodžba) i denotata (predmet ili proces u vanjskom svijetu).

Ovakva veza je direktna na relaciji znak -mentalna predodžba i mentalna predodžba - denotat, a posredna je na relaciji znak -denotat. Preciznije određenje značenja predstavljeno u Žic-Fuchs (1991) implicira da spomenuti trokut ne omogućava pobliže određenje značenja nekog leksema, u prvom redu zato što takav odnos može generirati neke komponente značenja, ali ne zahvaća naročito duboko u znanje o svijetu, odnosno ne ukazuje na dodatna značenjska obilježja koja nam omogućavaju da lekseme pravilno i pravodobno upotrijebimo. To je razlog zbog kojega Ogden-Richardsonov trokut biva obogaćen isticanjem svojevrsnoga pozadinskog znanja, kao što to pokazuje sljedeća shema:

Znanje o svijetu promatramo kao skup povezanih podataka koje govornik posjeduje o nekoj

pojavnosti uzevši u obzir da je čovjekovo poimanje svijeta povezano sa prototipnim ili stereotipnim načelima. Elementi prototipne ili stereotipne naravi imaju perceptivnu, kulturnu, iskustvenu, socijalnu i sl. podlogu što znači da je znanje strukturirano oko najtipičnijih elemenata u vezi sa predmetom našega zanimanja.

III Frazemi

Govoriti podrazumijeva izbor specifičnih jezičkih jedinica i njihovo slaganje u jedinice višeg stupnja složenosti. Odabir jezičkih jedinica ne podrazumijeva potpuno slobodan postupak (osim u rijetkom slučaju pravog neologizma – Jakobson/Halle, Temelji jezika, 1988: 56) jer se izbor temelji na korištenju (već prisutnog) jezičnoga blaga neke zajednice. Razlikovna obilježja komunikativnih jedinica prisutna su na svakom jezičkom nivou, a slaganje jezičkih sastavnica podrazumijeva upravo njihovu konkurenciju (nadmetanje) i konkatenciju (mogućnost ulančavanja). Iz tog su razloga posebno zanimljive kodirane skupine riječi koje nalazimo u svakom jeziku, a koje najčešće imenujemo frazama ili frazemima. Frazem kao leksička cjelina u prvom redu pokazuje specifičnost da ta cjelina nije jednaka ukupnom zbroju dijelova koji je čine. Nadalje,

frazemi se pokazuju zanimljivim i zbog činjenice da se skupine riječi funkcionalno ponašaju kao jedna cjelina. Razumijevanje frazema nužno je uvjetovano poznavanjem odnosa riječi sastavnica i sintaktičkih pravila slaganja tih riječi. Riječi koje grupišemo u veće cjeline omogućavaju nam da ih koristimo i u drugim kontekstima, uz relativnu slobodu. Sloboda kombiniranja raste kako se penjemo ka višem jezičkom nivou, što znači da je pri kombiniranju razlikovnih jedinica u foneme naša sloboda jednaka nuli; sloboda kombiniranja fonema u riječi ograničena je mogućnostima tvorbe riječi nekoga jezika, dok je mogućnost kombiniranja riječi u rečenicu obilježena mnogo manjom stegom negoli je to slučaj sa prethodnim nivoima. Najveću slobodu ostvarujemo pri slaganju rečenica u iskaze (Halle, Morris 1956: 57).

Ako frazem imenujemo svojevrsnim jezičkim makro-znakom, onda je očigledno da takvu makro-jedinicu možemo u njejoj cjelovitosti kombinirati sa drugim pojedinačnim leksičkim jedinicama u iskazu ili, nešto rjeđe, sa drugim frazemima. U istoj ravni kao što semovi i klasemi ulaze u sastav pojedinačnih semantičkih jedinica, frazem kao složeni jezički znak podrazumijeva povezanost njegovih sastavnih dijelova, pojedinačnih leksema, uz podsjećanje da ti dijelovi postaju dio jedne cjelovitije informacije na kojoj je, zapravo, težište.

U primjerima kojima ćemo se baviti moći će se uočiti da je za potpunije razumijevanje značenja frazema potrebno imati ranije spomenuto pozadinsko znanje o svijetu. Iz tog razloga može se naglasiti da frazemi imaju implicitna značenja koja su utemeljena na prilično širokom konotacijskom spletu, najčešće šire socijalne prirode, što frazem oslikava sebi svojstvenim pečatom socijalne grupe kojoj govornik pripada. Frazemi odražavaju i svojevrsni intertekstualni dijalog sa različitim oblastima umjetničkog, kulturnog, civilizacijskog i drugog djelovanja čovjeka kao društvenog bića. Razumijevanje i funkcionalnost frazema potpunije se ostvaruje u vezi sa:

- konotativnim mogućnostima ljudske komunikacije
- težnjom da prenesemo sadržajnu informaciju
- ulogom konceptualne metafore i metonimije
- tradicijskim zaleđem
- spoznajom o specifičnostima određenih socijalnih grupa neke jezičke zajednice (funkcionalni stilovi) i diskurzivnim razlikama među njima
- ulogom i važnošću neke individue koja postaje uzor za neku pojavu/osobinu
- stilsko-kontrastivnim obilježjima govora i dr.

Denotacija podrazumijeva vezu između leksema i cijele klase entiteta na koje se leksem odnosi, za razliku od konotacije koja predstavlja svojevrstan periferni značenjski sloj. Kazivanje o imenovanoj stvari sa perifernog značenjskog aspekta u sebi zasigurno ima određene subjektivne elemente, a jedna od pretpostavki ovog rada jeste da se takvim oblicima komunikacije informacija dodatno obogaćuje i razumijevanje poruke postaje potpunije, uz uslov da govornik i sagovornik/ci vladaju istim komunikativnim kodom koji omogućava razumijevanje tog pogleda na informaciju iz neke druge perspektive. Većina frazema, ustaljenih veza među riječima, čuva vezu sa tradicijom, načinom života, običajima, hranom, odjećom i nizom sličnih obilježja života u zajednici, a poznavanje tih obilježja postaje jedan od važnih uvjeta za potpunije razumijevanje poruke i naglašavanja socijalne bliskosti.

U nekim primjerima slikovitu ulogu ima pojedinac ili više njih koji su poznati većem broju govornika na osnovu njihovih osobina ili učešća u nekom događaju po kojem su zapamćeni. Posebno zanimljivi su primjeri koje možemo (za potrebe ovog rada) imenovati stilsko-kontrastivnim, a koji su prepoznatljivi po zastupljenosti ironije i niza srodnih jezičkih figura u kojima se prepoznaje postupak kazivanja suprotnog od onoga što se zaista želi reći kako bi se na taj način ostvario, najčešće, šaljivi ili podrugljivi efekt. Isticanje primjera suprotnog od ciljanog u specifičnoj govornoj situaciji potvrđuje osobinu ljudskog jezika da implicitno može kazivati o onome što se i ne javlja konkretno u govornom činu, upravo s obzirom na obilježje sustavnosti jezika kao cjeline. Osim naglašene ironije, svoje mjesto i funkciju u frazeološkoj strukturi imaju (konceptualne) metafore i metonimije.

Napomena: odabrani primjeri većim dijelom su preuzeti iz knjige *Govor grada Sarajeva* (str. 261 – 307) i takvi primjeri su pod navodnicima. Ostali su označeni italic pismom.

IV Primjeri

“čuvati ko/kao Abu-Zemze” Frazem ima značenje čuvati kao nešto veoma dragocjeno. Ovaj frazem pokazuje izrazitu povezanost sa religijskim diskursom. Njegova informacijska vrijednost temelji se na (zajedničkoj) spoznaji o važnosti, ljepoti i čudesnom fenomenu pustinjskog izvora Abu-Zemze koji ujedno implicira i kontrastivni naboj pustinja/voda uz emotivni uticaj na sagovornika.

“raditi kao Alija Sirotanović” Iako značenje ovog frazema može zbog specifičnosti prezimena asocijativno upućivati na osobu slaboga imovinskog stanja, potpunije značenje koje možemo iščitati kada ovaj frazem „otkopčamo“ u direktnoj je vezi sa istoimenim rudarom koji je slavu stekao izuzetno vrijednim radom i svojom poznatom lopatom kojom je rijetko ko, osim njega, mogao raditi. Primjer ovog frazema pokazuje nam ulogu pojedinca koji postaje model-uzor za zajednicu u cjelini, što znači da jednim dijelom implicira i ideološku funkciju jezika (socijalizam).

“nije ti babo staklar” Ovaj frazem ima značenje nisi proziran – zaklanjaš mi vidik. U upotrebi je najčešće uz izraženiji emotivni naboj uz donekle eufemističan prijekor.

“voljeti nekoga k'o Bajro mater” Frazem je široko rasprostranjen i primjer je, u ovom radu tako nazvane, stilsko-kontrastivne uloge jezika. Riječ je o tome da se spomenuti Bajro navodi kao primjer osobe koja, zapravo, nije voljela vlastitu majku, ali se u govoru kazuje stanje suprotno tom činjeničnom, dakle ironično. Frazem ima svoju primjenu u govornim situacijama gdje se naglašava nepovjerenje ili licemjerstvo neke osobe koja je predmet kazivanja.

“kakvi bakrači” Navedeni frazem može se javiti u proširenom obliku kada glasi: kakvi lonci, kakvi bakrači. Primjer je govornih postupaka kojima se nastoji naglo prekinuti komunikacija uz izraženi emotivni naboj. Taj postupak se ostvaruje činjenicom da spomenuti bakrači nemaju nikakve veze sa predmetom govorenja (leksem nema anaforička ili kataforička obilježja) i time se ostvaruje efekt iznenađenja što dovodi do pauze u komunikaciji. Može se razumjeti i kao kritika.

“napuhan k'o balon” Uloga poređenja u ovom frazemu u prvom redu ima funkciju vizuelnog povezivanja lica ljutite ili uobražene osobe sa balonom, pa odatle i njegovo značenje biti uobražen. Komunikativni efekt ujedno je vezan i uz šaljivo/podrugljivo oslikavanje ciljane osobe (sagovornika ili treću osobu koja je predmet govora).

“napuniti baterije” Značenje ovog frazema je odmoriti se. U njegovoj osnovi jeste konceptualna metafora LJUDI SU MAŠINE. Ovo objašnjenje ujedno je i truizam da jezik ide ukorak sa tehnološkim razvojem čovječanstva, u tzv. digitalnoj eri.

“popiti batine” Navedeni frazem u značenju biti istučen zanimljiv je zbog svojevrstnog oksimoronskog spoja apstraktne imenice i tekućine, čime se postiže

određen stupanj čuđenja. Frazem je prisutan najčešće u govoru tinejdžera i adolescenata.

“biti pun bisera” Značenje ovog frazema je biti sklon izlaganju neprijatnim, smiješnim situacijama; pričati nesuvisle, smiješne stvari. U odnosu na paremiju biseri pred svinjama u kojoj se potcrtava odsustvo svijesti o vrednovanju nekog predmeta, pojave ili osobine, i ovdje uočavamo kontrastivan efekt, ali koji se temelji na izvrtanju sistema vrijednosti činjenicom da u ovom slučaju biseri ukazuju na nešto što nema vrijednost.

“dobro do bola” Primjer ovog izuzetno zastupljenog frazema još jednom uključuje oksimoronski spoj frazeoloških sastavnica. Tim efektom ostvaruje se intenzifikatorska funkcija frazema sadržana u semantičkoj strukturi leksema bol čime se implicira jačina dobrote (kvalitete) o kojoj je riječ.

“puna šaka brade” Značenje frazema izražava se paralingvističkim komunikativnim elementom (gestom) koja se može razumjeti na najmanje dva načina: prvi podrazumijeva naviku (obično starijih) brkatih/ bradatih ljudi da svojim prstima miluju vlastitu bradu, bilo da se radi o trenucima odmora (najčešće zanatlije) ili o kinemičkom obilježju komunikacije (pokret kao pomagalo u prijenosu informacije), isticanje društvenog položaja i sl. Ovaj pokret/frazem može se povezati i sa završetkom uspješno obavljenog posla – što direktno ukazuje na vezu sa završetkom muslimanskog vjerskog obreda (molitve) gdje je prisutno potiranje cijeloga lica dlanovima.

“sjesti kao budali šamar” Također je riječ o frazemu u kojem se svršenim glagolom akcent stavlja na posljedicu, odnosno izvršenje kazne, a ne na njegova denotacijska semantička obilježja. Poređenje kao jezička figura još jednom ima ulogu slikovitog prikaza kazne, iako se ovaj frazem ne koristi uvijek kao prijekor ili kritika, već se može naći, češće, u govornim situacijama kada se posebno želi istaći sklad i svojevrsan normalan poredak stvari.

“roditi se u čamcu” Frazem ima značenje ne zatvarati vrata za sobom i redovno se javlja u funkciji prijekora. Eufemističke nijanse kojima je obojen u većem broju slučajeva ujedno podrazumijevaju obilježja komičnog.

“nisu (nekome) sve daske (ovce) na broju” Konceptualna metafora LJUDI SU ZGRADE u slučaju odsustva dasaka (ili ovaca, u drugom slučaju) naglašava nesklad i nedovršenost čime se implicira nedostatak neke osobine, najčešće inteligencije. Frazem se koristi upravo kao otvorena kritika uz

jasno izraženu pogrdnost. Kada je riječ o ovcima, u značenju nismo na istom nivou je frazem nismo zajedno ovce čuvali.

“lupati ko maksim po diviziji” Značenje ovog frazema je pričati besmislice, a porijeklo vodi od Hirama Maxima, izumitelja prvog automatskog mitraljeza koji se pokazao donekle učinkovitim, ali prilično nepreciznim oružjem u otvorenim borbama. Konceptualna metonimija IZUMITELJ ZA IZUM oslikana je činjenicom da su jedno vrijeme svi mitraljezi nosili ime maksim, a frazem se koristi u govornim situacijama u kojima se naglašava nasumično lupanje po istini – glupostima, neistinama i kvazičinjenicama.

“nemati dlake na jeziku” Frazem ima značenje jasno, otvoreno govoriti. Sadržajna vrijednost posebno je oslikana, još jednom, na vizualnom nivou, implicirajući neprekinutu i jasnu poruku koju govornik šalje, bez zastajkivanja, pauza, ili oštećenih dijelova informacije, u odnosu na – ilustracije radi – neke oblike afazije ili doslovnog prisustva stranog tijela u ustima.

“ispravljati krivu Drinu” Ovaj frazem ima značenje pokušati naći rješenje u složenoj situaciji. Ukazuje na nemoguć, uzaludan i besmislen pokušaj neke promjene, odnosno ispravljanja ranije načinjene greške. Može imati i kritički prizvuk, ako je riječ o naglašavanju nepoželjnih osobina su/govornika (nedostaci u odgoju, obrazovanju i sl.).

“dati dušu za nešto” Biti veoma uspješan u nečemu značenje je ovog frazema kojim impliciramo izuzetnu predanost poslu. Religijsko-mitološka diskurzivna obilježja prepoznatljiva su u vezi sa kazivanjima o prodaji duše đavolu kako bi se ostvarila ovozemaljska korist.

“namazan svim bojama” Kategorija boja jedna je od temeljnih kategorija u oblasti kognitivne lingvistike, kojom se referira na prototipne i periferne značenjske odrednice. Frazem implicira značenje biti lukav, dakle – biti u mogućnosti da se snađe u različitim situacijama.

“tako mi grah pao” Razumijevanje i upotreba ovog frazema u izravnoj je vezi sa narodnim običajima proricanja budućnosti korištenjem pomagala različitog tipa i porijekla. Grah je zasigurno jedan od prototipičnijih medija za tu svrhu – sam čin proricanja podrazumijeva „iščitavanje simboličkog značenja“ iz haotičnog poretka zrnelja (donekle kao kockanje). Značenje frazema je pomiriti se sa sudbinom i prihvatiti posljedice ne/vršnja radnje takve kakve jesu.

“glup ko točak” Jedan od slikovitijih frazema u čijoj osnovi je konceptualna metafora UM JE STROJ. Frazem ima isključivo pejorativno značenje uz svojevrsna intenzifikatorska obilježja prepoznatljiva u oslikavanju radnje u ponavljanju. Glupoća kao nosilac pejorativnosti sadržana je u činjenici da je riječ o odsustvu svjesnosti o ponavljanju vršenja pogrešne radnje.

“izaći iz vlastite kože” Značenje ovog frazema je učiniti nešto nemoguće, odnosno razbjesniti se. Najčešće se javlja u slučajevima kada se želi naglasiti afektivno stanje su/govornika, tj. emotivna reakcija na negativne posljedice nekog djelovanja. Iz tog razloga je uočljivo i značenje pomiri se sa vlastitom sudbinom u slučaju kada frazem glasi ne može se izaći iz vlastite kože čime se implicira nemogućnost promjene neke akcije ili njene posljedice.

“praviti od muhe medvjeda” Konceptualna metafora NEVAŽNO JE MALENO/VAŽNO JE VELIKO osnova je ovog frazema. Kontrastna veza muhe i medvjeda ujedno ima za cilj pojačanje svjesnosti sugovornika o razlikama u, npr. želji i mogućnosti za vršenje neke radnje. Iz tog razloga je značenje frazema (nemoj) pretjerivati, razmisli još jednom.

“ko muha bez glave” Još jedan frazem u čijoj je osnovi usporedba osobina čovjeka i životinje. Značenje mu je nasumično tražiti rješenje, bez razrađenog plana djelovanja. Dekapitacija muhe ujedno je postupak kojim se slikovito pojačava zamršenost puta do rješenja. U vezi s ovim frazedom je i pogoditi jednim udarcem dvije muhe što implicira izuzetan uspjeh, odnosno kvalitet neke akcije.

“nemati obraza” Ovaj frazem jedan je od sličnih u kojima se fokus postavlja na vizualnu percepciju su/govornikovih kinemičkih (paralingvističkih) ili konkretnijih fizioloških obilježja tokom komunikacije. Crvenilo kao jedna od prototipnih boja ima značenje odavanja stida zbog neke akcije, a manifestira se upravo na obrazima. Iz tog razloga je značenje ovog frazema biti bez stida. Frazem možemo čuti i u situacijama kada se referira na goste, u primjeru došli ste s obrazom što znači ispoštovali ste tradiciju (običaj da gosti donose poklone domaćinu).

“iz neba u rebra” U ovom frazemu očigledna je konceptualna metafora EMOCIJE SU FIZIČKA SILA, a prepoznajemo je u aludiranju na brzinu i energičnost udara munje, što ujedno implicira značenje direktno nešto reći, bez okolišanja (biti iskren). Frazem postavlja sugovornika (primatelja) u prvi plan, što znači da je akcent na posljedici neke radnje.

“proći sito i rešeto” U vezi sa značenjem ovog frazema proći sve i svašta sličan frazem je i provući se kroz iglene uši. I ovdje imamo strukturu koja se temelji na odnosu veliko/maleno, što znači da se tim kontrastnim nabojem implicira sažetost i nemogućnost ostvarenja neke radnje – koja se ipak nekim čudom ostvaruje. Frazem često ima značenje komplimenta.

“spustiti se na zemlju” Strukturna osnova ovog frazema, kao i frazema živjeti u oblacima, je opozicija apstraktno/realno. Značenje ne zanositi se maštarijama, biti realan najčešće iščitavamo kao kritiku.

“imati sve u malom prstu” Još jedan frazem koji ima značenje komplimenta, ovdje konkretno biti veliki stručnjak u nečemu. Ovaj primjer pokazuje da se informacijska vrijednost potpunije ostvaruje isticanjem opozicija veliko/maleno, odnosno riječ je o konceptualnoj metonimiji DIO ZA CJELINU. Ovu figuru govora imenujemo i sinegdohom.

“bosti se šugav s rogatima” Informacijska vrijednost ovoga frazema sadržana je u naglašavanju (nespojivih) klasnih (socijalnih) razlika, s obzirom na ustaljeno značenje nedostojan o nečemu (s nekim) govoriti. Semantička obilježja glagola bosti pokazuju se i u primjeru frazema bosti se ko rogovi u vreći čime se ilustrira sukob i veoma izražena nemogućnost reda i sklada.

“tjerati mak na konac” Značenje ovoga frazema je (namjeravati) raditi nešto nemoguće ili besmisleno budući da je akcent na nemogućnosti ostvarenja radnje. Frazem je frekventan u slučajevima kada ima značenje kritike, tj. kada znači cjepidlačiti ili pretjerivati.

V Zaključak

Jezički znakovi su obilježeni atrikuliranošću koja nas ujedno postavlja pred pitanje o prirodi veze označitelja i označenog. Strukturalistički određenim značenjem naglašava se inherentna neuhvatljivost značenja uvjetovana beskrajnim lancem označitelja gdje se uvijek naglašava minus prisustvo jezičkog znaka – znak je zapravo ono što nije. Jezik, nadalje, ima sposobnost da referira na svoje sastavnice, tako što ih, uvjetno kazano “funkcionalno pauzira” i time nam omogućava njihovo sagledavanje “sui generis”.

Znanje o svijetu kao dopuna Ogden-Richardsovom trokutu ističe ulogu perceptivne, kulturne, iskustvene, socijalne i sl. podloga značenju. Porzigova teorija semantičkih polja omogućava

nam potpunije razumijevanje sintagmatskih odnosa među leksemima, s posebnim osvrtom na dvočlane sintagme (kolokacije). Ono što naročito vrijedi prepoznati činjenica je da frekventnost upotrebe određenih kolokacija vremenom dovodi do sažimanja značenja jer veza među leksemima postaje isključiva i počinje se podrazumijevati. U toj ravni vrijedi prepoznati obilježje frazema koje možemo imenovati značenjskom sadržajnošću uzevši u obzir da frazemi kao kodirane grupe riječi svoje potpuno značenje dobijaju u prvom redu u proširenom dijelu Ogden-Richardsonovog triptiha (leksem-koncept-denotatum), dakle u dijelu tzv. pozadinskog znanja, tj. znanja o svijetu.

Priroda tog sažimanja informacijskog naboja, u širem smislu te riječi, je socijalne prirode: obuhvata primjere različitog tipa, počevši od kulturnih, običajnih, vjerskih, zatim primjera u kojima se osobine ili posljedice radnje nekog poznatog izvršioca uzimaju za uzor. Upravo u toj ravni imamo niz primjera koji su strukturalno utemeljeni na konceptualnoj metonimiji, a u vezi sa izrazitim konotacijskim bogatstvom frazema nezaobilazna je, kako nam primjeri u ovom radu pokazuju, i konceptualna metafora.

Iako o razlikama u funkcionalnim stilovima možemo govoriti kada naglašavamo razlike u pisanom ili usmenom korištenju jezika, s obzirom na činjenicu da neke podjele funkcionalnih stilova posebno izdvajaju govorni stil u odnosu na ostale, pisane, oblike, u toj ravni uočavamo da postoje frazemi, najčešće oni sa pejorativnim značenjem, koje češće susrećemo u žargonu, pa sve do onih frazema za čije je razumijevanje potrebno znanje neke druge prirode (frazem društvo mrtvih pjesnika, primjera radi), ali da najveći broj frazema pokazuje slobodu da se „seli“ iz jedne u drugu socijalnu klasu. Još jednom vrijedi istaći da priroda našeg govora ovisi o tome s kim, o čemu i kako govorimo. To je, zapravo, punktuativno obilježje jezika kao prirodnoga signalnog sistema. Od posebnog interesa zasigurno je svojevrsna fatička funkcija frazema – ova funkcija kod Lyonsa imenuje se socijalnom – kojom se dodatno osnažuju veze među članovima neke zajednice.

Značajan broj frazema strukturalno je utemeljen na (ovdje nazvanoj) stilsko-kontrastivnoj ulozi jezika u čijoj je osnovi ili opozicija veliko/maleno, značajno/beznačajno i sl., ili na drugoj strani ironični efekt koji se uspostavlja suprotnim kazivanjem od onoga što zaista mislimo reći. Frazemi u kojima prepoznajemo oksimoronski spoj posebno su zanimljivi s obzirom na specifičnost metoda pauziranja komunikativnog procesa, naglog prekida zbog efekta čuđenja

nesvakidašnjem spoju (ili odabiru) riječi kakvu prepoznamo u frazemu kakvi lonci, kakvi bakračići.

Literatura

- Grupa autora: Govor grada Sarajeva i razgovorni bosanski jezik, Bosnistika, Sarajevo, 2009.
- Grupa autora: Phraseology, An International Handbook of Contemporary Research, Vol I
- Glovacki-Bernardi, Zrinjka: Uvod u lingvistiku, Školska knjiga, Zagreb, 2001.
- Ivić, Milka: Pravci u lingvistici, Državna založba Slovenije, Ljubljana, 1978.
- Jakobson/Halle: Temelji jezika, Globus, Zagreb, 1988.
- Johansen/Larsen: Uvod u semiotiku, Signum, Zagreb, 2000.
- Lyons, John: Semantics, Vol I, Cambridge University Press, 1977.
- Žic-Fuchs, Milena: Znanje o jeziku i znanje o svijetu, SOL, Zagreb, 1991.

ODREĐENI I NEODREĐENI ČLAN U GRAMATIČKOM SISTEMU BOSANSKOG JEZIKA

Sažetak

U ovom radu daje se opis kategorije gramatičkog člana u općelingvističkom smislu, a zatim se, slično kao u engleskome jeziku, daju primjeri upotrebe nekih riječi u funkciji određenog ili neodređenog člana i u gramatičkom sistemu bosanskoga jezika¹. Funkcionalno-semantičkom i kontrastivnom analizom u opisu determinacije, tipološkom klasifikacijom dolazimo do rezultata koji nekim našim riječima daju obilježje gramatičkog člana pri označavanju kategorija odredbenosti (određenosti) i referencije. Takva je upotreba našeg broja jedan kada ne znači količinu i brojivost, već pojavnost (tj. određenost) kao i nekih oblika zamjenica koje označavaju referenciju.

Ključne riječi: gramatički član, referencija, određenost, determinator

Summary

This paper discusses articles as a part of speech in a general linguistic sense, and gives examples of some words functioning as definite or indefinite article in the Bosnian language, similar to article usage in the English language. By means of a functional-semantic and contrastive analysis in the description of determination, as with a typological classification, we show that some Bosnian words have article properties. Such is the case with the Bosnian numeral one when it doesn't denote quantity and countability, but the prevalence (existence) i.e. definiteness, as well as some forms of pronouns denoting reference.

Key words: article, reference, definiteness, determinator

Uvod

Za razliku od engleskoga jezika općeprihvaćena je činjenica da naš jezik među vrstama riječi ne poznaje kategoriju gramatičkog člana. Tipološke razlike koje se očituju u padežnom sistemu, sistemu ličnih glagolskih oblika, fleksiji, pridjevskom vidu i sl., uzrokom su da se funkcija koju inače u engleskome ima određeni ili neodređeni član kod nas nadomjesti nekim drugim gramatičkim sredstvom. Zapravo se može kazati i potpuno obratno. Nedostatak nekih gramatičkih sredstava u engleskome, u odnosu na naš jezik, uzrokom je široke upotrebe određenog ili neodređenog člana. Poznato je da je određeni član „the“ najfrekventnija engleska riječ. Vidjet ćemo pak da su određeni oblici naših riječi u specifičnim uslovima upotrebe vrlo bliski ili identični engleskome određenom ili neodređenom članu.

Već po samom imenu može se naslutiti ono što je za članove kao gramatička sredstva najviše svojstveno – funkcija određenosti. Dakako da će, osim morfološki, pitanje gramatičkog člana postati i sintaksički problem samim tim što funkcija članova jeste da određuju imenicu uz koju stoje, dakle, uspostavljaju zavisan odnos s imenicom, tj. supstantivnim rečeničnim konstituentom. Treba napomenuti (što se opet iz samog oblika engleskih članova vidi) da su određeni član the i neodređeni član a/an nastali iz pokazne zamjenice this/that i broja one. Funkcija članova, dakle, bliska je (odnosno, mogla bi biti/ostati bliska) sintaksičkoj funkciji koju inače (i u našem jeziku) vrši ili broj

jedan ili pokazna zamjenica ovaj/ovo. Tako se kategorija člana ubraja u riječi koje jednim imenom zovemo determinatorima s tim da specifičnu funkciju koju ima determinator može vršiti i neka druga riječ koja nije član (u prvom redu imenički, pridjevski i priloški determinatori koji će pri tom opet imati ulogu blisku onoj koju ima član).

Postoji jedan širi teorijski koncept koji pod pojmom determinacije podrazumijeva bilo koji vid određenosti, zatim nešto uži pristup koji proučava određenost isključivo supstantivnih (nominalnih) sintagmi (frazu) ili onaj koji teoretizira o različitim vrstama riječi koje pripadaju skupu determinatora. Pri tom je u prvom redu bitno razlikovati determinator od atributa i to s leksičkog i sintaksičkog aspekta.

Kategorija određenosti

Jedan lingvista je postao gotovo nezaobilazan kada je u pitanju opis određenosti (određenosti) / neodređenosti u jeziku, a to je Bertrand Russell i njegovo djelo *On Denoting* (1905). U svom opisu Russell je krenuo od engleskoga određenog člana gdje zaključuje kako se za kategoriju određenosti veže nekoliko značenja:

1. postojanje (egzistencija, pojavnost)
2. jedinstvenost (konkretnost, tačna određenost)
3. predikacija (prisvajanje obilježja subjektu zadanim značenjem glagola u predikatu) (v. Zergollern-Miletić: 2009)

S obzirom na to da se teorije o određenosti temelje na opisu kategorije člana, zanimljivo je pogledati u prirodu ove kategorije fokusirajući se na njeno vanjezičko obilježje. Biti član po prirodi znači biti dio nečega, odnosno, samim tim i postojati i biti određen kao pripadnik nekog skupa ili grupe. Koje je njegovo pravo značenje?

član. – koljeno, ili, dio zajednice.

Etimologija: prasl. *čelnъ (rus. člen, strus. členъкъ, polj. człon) ≈ lit. kelys: koljeno grč. kōlon: ud²

Općepoznato je da biti član, ili osjećati se članom, znači biti dijelom nekog skupa, neke zajednice, itd. Takav je i čovjek koji je pripadnik jednog koljena u mogućim naraštajima svoje šire porodice; sljedeći naraštaj je sljedeće koljeno i tako redom. Po koljenu se mjere i rodbinske veze kao pripadnost istom rodu, porodici, odnosno članu skupa po imenu porodica. Vratimo se Raselovom (Russell) pravilu. Šta je s pitanjem pojavnosti, zasebnosti, i osobenosti?

Ako brojem jedan obilježimo pojavnost, odnosno, jednu postojanu cjelinu odvojenu od drugih pa time i pojavnu, odnosno, zasebnu, to će biti proizvoljna

mjerna jedinica odabrana za neki entitet. Iznos takve jedinice dakako da je proizvoljan. Druge se veličine pritom izvode iz prvobitno odabrane za jediničnu veličinu i s njom upoređuju. Tako je broj dva broj koji je duplo veći od broja jedan i kao takav nama i jeste poznat. S druge strane, zanimljivo je pratiti odnos broja jedan naspram beskonačnosti. Ako je broj jedan obilježje pojavnosti, a veličina označena cifrom beskonačno također postoji (fiktivno ili ne), zaključujemo da je beskonačnost najveća moguća jedinična vrijednost u kojoj se sadrže sve druge veličine. Tako je ustvari broj jedan (konačni) proizvoljno odabrani jedinični dio beskonačnosti. K tomu treba imati u vidu činjenicu da se između broja jedan (koji obilježava pojavnost) i broja nula (koji označava ništavost) ustvari nalazi beskonačno mnogo brojeva. Ovo se može naći u matematičkim zakonitostima (po poznatoj teoremi da se između svaka dva različita racionalna broja nalazi beskonačno mnogo racionalnih brojeva). Kako je jedinična vrijednost proizvoljno uzeta veličina, a ostale vrijednosti (brojevi) samo njena proporcija, tako se broj jedan kao leksičko sredstvo može uzeti za obilježje bilo koje pojavnosti, upućujući na nju. Takva jedinka, odijeljena od cjeline, dakako da je zasebna, odnosno jedinstvena, a time dakako i prebrojiva. A ako je zasebna, posjeduje i obilježja svojstvena samoj sebi.

Kategorija određenog i neodređenog člana jasno je izdiferencirana u engleskome jeziku. Određeni član *the* inače je i nastao od pokazne zamjenice *this/ that* kao što je i neodređeni član *a*, an nastao od broja *one*. Krenimo istim putem kroz strukturu našeg jezika. Počet ćemo od broja jedan, a pokaznim zamjenicama vrtićemo se kasnije. Pitanje je kakvu funkciju broj jedan ima u sljedećim primjerima:

1. Jučer mi je u posjetu dolazio jedan nepoznat čovjek.
2. Pred vratima je ostao još samo jedan kandidat.

Uzmemo li u obzir binarnu opoziciju brojeva nula i jedan, izvodeći iz broja jedan funkciju postojanja gdje su nula i jedinica zapravo binarni parovi u odnosu ima/nema, a zatim ovaj opis prenesemo u sistem jezika, dolazimo do moguće funkcije broja jedan u slučaju kad stoji uz neku imensku riječ odredbeno se prema njoj odnoseći. To odredbeno stanje opisno se poistovjećuje s već pomenutim značenjem postojanja pa tako za razliku od primarne funkcije broja jedan u nabranju (u slučaju kad se ne želi naglasiti brojnost određenog pojma, već samo uputiti na njegovo postojanje), broj jedan može vršiti istu onu ulogu kao u odnosu nule i jedinice u binarnome numeričkom sistemu. Postoji razumno objašnjenje kako u realnom sistemu odnosa broj

jedan može da obilježava postojanje (v. Rusell). Ako hoćemo da izbrojimo određeni pojam, odnosno, broj elemenata datog pojma, lica ili predmeta, ističući da takav nijedan element ne postoji, mi smo izbrojali nula jedinica datog elemenata (negacija od jedan, nijedan). Čim uočimo da postoji jedan element, već možemo početi da brojimo. Uočavanje jednog po jednog elemena istovremeno znači brojanje njihova postojanja. Zato broj jedan sam po sebi ima dato obilježje. Zato se izvode različita značenja iskaza u kojima je broj jedan upotrebljen kao odredbena riječ. Samo u slučaju kada se želi naglasiti postojanje baš jednog pojma, lica ili stvari na koji se odredbeno jedan odnosi, a ne dva ili tri takva pojma, pritom broj jedan nosi svoju primarnu funkciju, funkciju broja. U drugom slučaju, odredbenu riječ, broj jedan, iskoristit ćemo samo kako bismo ukazali na određeni pojam, a ne da bi ga prebrojali.

Broj jedan kao neodređeni član

Zanimljivo je odmah na početku uočiti jedno razmimoilaženje: Kako to „jedan“, a neodređeno?

U gramatičkom opisu brojeva u našem jeziku, M. Stevanović (1970) ističe:

Broj jedan se vrlo često u našem jeziku upotrebljava – ne da se njim označi broj, nego više kao neka vrsta neodređenog člana, npr. Starac ga uze za ruku, pa ga izvede na jedan brežuljak. – Odatle pođe na jedno mjesto. – Bio jedan bogat čovjek i imao tri sina., itd.. Ni u jednom od ovih primjera i nigdje u sličnim slučajevima, ne ide se za tim da se brojem jedan (jedna, jedno) pokaže da je, recimo, starac o kome je u prvoj rečenici riječ, izveo nekog baš na jedan, a ne više brežuljaka. (Ovo bi bilo jasno i bez upotrebe ikakvog broja) Ili da su oni o kojima se govori u drugoj rečenici došli baš na jedno mjesto, itd. Upotrebom riječi jedan ustvari se kazuje neodređenost pojma, ono uglavnom što se u našem jeziku izražava neodređenom zamjenicom neki. (Stevanović, 1970: 313)

Također, u Praktičnoj engleskoj gramatici, M. Riđanović (2007) napominje: „ Zgodno praktično pravilo jeste da se engleski neodređeni član upotrebljava u svim onim slučajevima kad u našem jeziku možete (ili morate) upotrijebiti jedan ili neki ispred imenice: I bought a book (Kupio sam jednu/ neku knjigu).“ (Riđanović 2007: 124). Komentarišući ovaj slučaj, isti autor daje i drugi primjer, ali ovoga puta u drugom smjeru: poredivši naš s engleskim, daje primjer prevoda iz našega u engleski jezik:

Bio jednom jedan car... – ovdje je jedan OBAVEZNO jer je *Bio jednom car, - negramatično! A, što li će nam ovo jedan kad se iz oblika jednine car jasno vidi da je u pitanju jedan car? Očito je da jedan ovdje ima neku drugu funkciju! Koja li je to funkcija? Pa ako ovu rečenicu prevedete na engleski u tom jeziku će se na mjestu gdje je naše jedan, pojaviti neodređeni član, i to u funkciji uvođenja ranije nepoznatog cara u diskurs. Očito je, dakle, da i naš jezik ima neodređeni član!!! (Riđanović 2007: 144). Broj jedan dakle označava ODREĐENU (neku), ali nepoznatu pojavnost, tj. neodređenu osobu ili stvar. Dalje ćemo kazati da se određenost i neodređenost tradicionalno najčešće vežu uz pojam referencije.

Referencija

Kada je u pitanju referencija u našem jeziku, ona se u prvom redu može odnositi na kategoriju zamjenica, ili kako im je drugo ime upućenica, što dakako upućuje na prirodu referiranja. Time se moguće izdvajaju i dvije različite funkcije zamjenica kao vrsta riječi što će u nastavku biti pokazano. “U filozofskoj se literaturi razvila rasprava o razlici između referencije (reference) i atribucije (attribution), a najpoznatija je Donnellanova iz 1966. godine, kao i njegov primjer: Smith’s murderer is insane. /The man who killed Smith is insane. Na ovom primjeru on pokazuje da tzv. “atributivno čitanje” (ili ne-referencijalno) ne otkriva identitet ubojice, dok “referencijalno čitanje” aludira na određenu osobu.” (Zergollern-Miletić: 2009) . Ovim je dakako pokazana stvarna uloga referencije:

- razlika od atribucije
- upućivačko (pokazivačko) sredstvo.

Ono što u Rječniku o referenciji donosi D. Crystall sastoji se u sljedećem:

Referencija U gramatičkoj analizi termin referencija (reference) često se upotrebljava kao oznaka za odnos identiteta koji postoji između gramatičkih jedinica: kažemo npr. da se neka zamjenica “odnosi” ili “upućuje” (eng. refers) na neku imenicu ili imeničku sintagmu. Kada je takva referencija usmjerena ka ranijem dijelu diskursa, možemo je nazvati “upućivanje unazad”, ili anafora, analogno tome, referencija ka kasnijim dijelovima diskursa naziva se “upućivanje unaprijed” ili katafora. (Crystall, 1985: 223).

Ipak, pravu sintaksičku funkciju referencije naslućujemo iz opisa konkretnog slučaja. Vidjet ćemo da se i drugi tipovi referencije mogu odnositi na istu funkciju koju imaju determinatori.

Egzofora Termin nekih lingvista za proces ili rezultat neposrednog (tj. deiktičkog) upućivanja neke jezičke jedinice na vanjezičku situaciju koja prati iskaz, npr. tamo, ono, njemu. "Egzoforička referencija" obično kontrastira sa endoforičkom referencijom, koja se dijeli na anaforičku i kataforičku referenciju (Crystal, 1985: 59)

Tako je egzoforička referencija bliža stvarnoj prirodi determinacije.

U našem jeziku kategoriju određenosti i neodređenosti najprije poznaje pridjevski vid. U čemu se razlikuju primjeri (1) plav kaput i (2) plavi kaput? Ako primjer (2) transformišemo funkcionalno-semantičkom analizom, dobijamo (3) onaj kaput koji je plav. U čemu se razlikuju primjeri (2) i (3)? U primjeru (3) uvedena je relativna atributska rečenica po principu transformacije: plavi kaput < kaput je plav > kaput koji je plav, ali je uveden još jedan odredbeni element!? Pokazna zamjenica ovaj doprinosi determinaciji, a transformacioni je ekvivalent određenosti koju sadrži određeni vid pridjeva. Zato je, osim relativne rečenice, pokazna zamjenica formalni gramatički pokazatelj određenosti, odnosno, determinacije i može se smatrati determinatorom, odnosno, možemo reći da ovdje pokazna zamjenica preuzima ulogu određenog člana. Zašto? Zato što bi bez zamjenice u transformaciji prethodni primjer odgovarao transformisanom iskazu s neodređenim pridjevom: plav kaput > kaput je plav (ali: plavi kaput > onaj koji je plav).

Ne zaboravimo ni atributsku rečenicu koju smo dobili pri transformaciji. Napomenimo da su atributske rečenice inače odnosne zavisne rečenice koje bliže determinišu (određuju) imenicu u glavnoj rečenici i tako vrše *funkciju* atributa. Koja je priroda atributa?

lat. attributum: pridano, dodijeljeno, pripisano ← attribuere ≈ ad- + tribuere: odrediti (plemenu), klasificirati, pripisati³

Definicija atributa je da određuje imenicu (imensku riječ) uz koju stoji. Tu funkciju vrše zamjenice, pridjevi i brojevi. Jedino su ove tri vrste podesne za imeničku determinaciju. Ostale vrste riječi ili determinišu glagole ili ne mogu vršiti funkciju atributizacije. Postoji, međutim, atributizacija koja se dobija funkcionalnom preobrazbom adverbijala u atribut pa će i prilog ponekad učestvovati kao atribut uz imenicu.

Pokazne zamjenice direktno po funkciji upućuju na nešto i time su određene. Njima treba pripisati i

neodređene zamjenice. Zatim, funkciju atributa prirodno najčešće imaju pridjevi. A koja je priroda pridjeva?

Pridjevi su "pridodani nazivi", ono što je pridodato uz imenicu, odnosno, "nadjev" (naziv). Tako, vraćajući se od atributa, preko određenosti, ponovo dolazimo do (određenog) pridjeva.

Pokazna zamjenica kao određeni član

Govorili smo o tome kako je engleski određeni član nastao iz pokazne zamjenice.

U pomenutoj disertaciji, Zergollern-Miletić (2009) kaže: "Pokazne zamjenice ovaj, taj i onaj, baš kao i engleske pokazne zamjenice this i that, uz to što imaju deiktičku funkciju (tj. pokazuju u prostoru, vremenu i unutar teksta), izražavaju i određenost." Također, u istom kontekstu spominje se prevodni ekvivalent za engleski određeni član.

Isto tako, S. Kordić (2002) navodi: "Da pojedine predmetne pokazne zamjenice imaju sličnu upotrebu kao i određeni član, navodi se u više lingvističkih radova." (Kordić, 2002:75).

Jedan od načina kako dolazi do referencijalne upotrebe zamjenica vidimo u procesu sintaksičke kondenzacije relativne atributske rečenice, kao u primjeru:

1. Zašto kasni ručak?
2. Gdje je više (taj) ručak (koji kasni)?
3. Gje je više taj ručak?

U primjeru (1) imenica ručak nema determinatora. Ipak, znamo da se radi o jedini, a padež nam otkriva semantiku iskaza. Uporedimo to s primjerima (2) i (3). Zamjenicom taj referira se na kondenzovanu atributsku klauzu iz primjera (2). Slični su i primjeri:

4. Gdje je više onaj profesor? (Onaj koji je već trebao doći) i
5. Ima li gdje onog tvog rođaka? (Onog kojeg nisam odavno vidio), itd.

Podsjetimo: član je (ne)određeni dio nekog skupa čiji dijelovi (članovi) imaju zajedničke osobine. Funkciju da ukažu na ta svojstva imaju determinatori (zamjenice) iz primjera (3), (4) i (5). Isto tako, uporedi primjere (6) i (6a) s primjerom (7):

6. Je li ti došao brat?
Je li ti došao onaj brat?
7. Ko je onaj čovjek?

Također u primjerima prevodne ekvivalencije koje navodi A. Maslo (2011):

8. There is a man waiting for you. (Čeka te jedan čovjek.) i
9. This is the woman I told you about. (Ovo je ta žena o kojoj sam ti govorio.) (Maslo 2011: 15)

Činjenica da smo iz rečenice izbacili jednu cijelu riječ, a značenje rečenice ostalo isto, upravo dovoljno govori o obilježjima tih i takvih riječi – semantički su prazne. Isto tako, rečenica idalje funkcionira zahvaljujući drugim gramatičkim obilježjima, tj. tipološkim karakteristikama u našem jeziku; nedostatak zamjenice ili broja iz prethodnih primjera nevidljiv je upravo zbog toga što se ista gramatička obilježja sadrže i u supstantivnim riječima i u determinatoru koji stoji uz njih, zbog kongruencije u rodu, broju i padežu. Ipak, mjesto uz imenicu koje u engleskom jeziku popunjava član, ni kod nas se ne ostavlja prazno.

Pokazna zamjenica ne daje nikakvu semantičku komponentu riječi na koju se odnosi, ona samo upućuje na nju. Odnosno, semantička komponenta pokazne zamjenice krije se u kontekstu, tj. u određenoj okolnosti koja se podrazumijeva. (Pr.: U sobu je ušla jedna starija žena. Ta žena nije željela biti jedna od onih koji... itd.) U prilog tome ide i tendencija da se zamjenice u našem jeziku više ne zovu tim imenom. Pošto rijetko šta zamjenjuju, a više upućuju, nije rijedak slučaj da umjesto zamjenice kažemo i upućenice.

Dodatak

Kao zadatak za vježbu, u sljedećoj rečenici analizirati funkciju brojeva i zamjenica:

1. Ovo koji dan očekujem jedno drugo rješenje.

Zaključak

Determinacija kao tip strukturne zavisnosti jedne sintaksičke jedinice od druge zauzima značajno mjesto u sintaksičkoj analizi, naročito u modernoj lingvistici. Najširi opis determinacije dat je u engleskome jeziku gdje se za polaznu tačku uzima funkcija određenog i neodređenog člana pa time pojam referencije i određenosti (odredbenosti) biva osnova kriterija po kojem određena riječ vrši funkciju determinatora. Determinator je, za razliku od atributa, odredbena kategorija uz imenicu ili imeničku frazu koja ima referencijalno-odredbenu funkciju, isključujući leksičko značenje. Neke riječi koje vrše funkciju determinatora mogu obavljati i funkciju imenskih riječi, ali tada nisu determinatori.

Determinatori se dijele na priloške, imeničke, i pridjevske. Razlika između determinatora i atributa jeste u tome što atribut potencira leksičko značenje koje se može i modifikovati komparacijom ili stepenovanjem što nije s determinatorom (prethodi joj). Sva svjetska literatura kada govori o determinatorima polazi od kategorije određenog i neodređenog člana. Za razliku od engleskog, naš jezik formalno ne poznaje članove. Ipak, broj jedan kada označava pojavnost, i pokazne zamjenice ovaj, taj, onaj u referencijalnoj funkciji, ponašaju se kao neodređeni i određeni član, slično kao a, an (nastalo od broja one) i the (nastalo od this, that) u engleskome jeziku.☒

Literatura:

- Adi Maslo (2011): "On the Acquisition of English Articles with Bosnian L2 Learners of English", FLTAL 2011: Proceedings / 1st International Conference on Foreign Language Teaching and Applied Linguistics (FLATAL '11), May 5-7, 2011. - Sarajevo : International Burch University, 2011., (15-24)
- Crystal David (1985): Enciklopedijski rečnik moderne lingvistike, Nolit, Beograd
- Ivan Klajn (2000): Lingvističke studije, Partenon, Beograd
- Lovorka Zergollern – Miletić (2009): Kategorija određenosti i neodređenosti u engleskom i hrvatskom jeziku, Doktorska disertacija.
- Mihajlo Stevanović (1974): Savremeni srpskohrvatski jezik I, Beograd
- Midhat Riđanović (2007): Praktična engleska gramatika: uz poređenja s našim jezikom, Šahinpašić, Sarajevo
- Snježana Kordić (2002): Riječi na granici punoznačnosti, HSN, Zagreb
- Snježana Kordić (1995): Relativna rečenica, Matica hrvatska, Zagreb
- Snježana Kordić (1992): „Determinator – vrsta riječi ili funkcionalni razred?“. *Suvremena lingvistika* 33: 27-32.
- Silić, Josip i Ivo Pranjković (2005): Gramatika hrvatskoga jezika za gimnazije i visoka učilišta. Školska knjiga, Zagreb
- Elisabeth Stark et. al. (2007): Nominal determination: typology, context constraints, and historical emergence / edited by Elisabeth Stark, Elisabeth Leiss, Werner Abraham. John Benjamins B.V., Amsterdam
- Jila Ghomeshi et. al. (2009): Determiners : universals and variation / edited by Jila Ghomeshi, Ileana Paul, Martina Wiltschko. John Benjamins B.V., Amsterdam

1 Pod odrednicom bosanski podrazumijevam standardni jezik koji se različito naziva: srpskohrvatski, srpski, hrvatski, bosanski, crnogorski.

2 Informacija preuzeta sa <http://hjp.srce.hr/>

3 Isto.

Adna Smajlović - Univerzitet u Bihaću

POSTOJI LI JEDINSTVENI ŠVICARSKI NJEMAČKI JEZIK – PRIMJENA, MOGUĆNOST I PROBLEMI

Ključne riječi: diglosija, helvetizmi, književni jezik, švicarski dijalekti

Sažetak

Prema lingvističkoj definiciji Wenera Bescha dijalekt je govorni oblik jednoga standardnoga književnog jezika. Tako naprimjer postoji dosta različitih dijalekata u Saveznoj Republici Njemačkoj. Oni se govore, no samo se standardni njemački jezik (Hochdeutsch) piše. Ako ovu definiciju dijalekta prenesemo na jezičku situaciju u Švicarskoj, na njemačkom govornom području naići ćemo na proturiječje. Švicarci u tom području Švicarske (Deutschschweizer) govore, ali i sve više pišu švicarski njemački jezik (Schweizerdeutsch). Standardni njemački jezik upotrebljavaju samo u određenim situacijama. Cilj ovog rada ogleđa se u pronalaženju položaja švicarskoga njemačkog jezika u lingvistici, što pokazuje oblike novonastajućeg jezika (Ausbausprache) te analiziranje mišljenja Švicaraca o mogućnosti formiranja jedinstvenoga švicarskoga njemačkog jezika. Razmišljajući o mogućnostima kreiranja jedinstvenoga švicarskoga njemačkog jezika iz švicarskih dijalekata, uzet ću u obzir današnju vrijednost i položaj istih u Švicarskoj i na kraju pokušati odgovoriti na pitanje u naslovu.

1. Pogled u historiju Švicarske

Područje današnje Švicarske pripadalo je Rimskom carstvu, a Julius Cezar nazvao ga je Helvetia. Od velike važnosti za švicarsku jezičku historiju je naseljenost sjeverne Italije, južne Švicarske i Wallisa od strane Kelta¹. Latinski jezik i latinska kultura nisu se širili jednako u svim dijelovima Carstva. Dok se područje zapadne Švicarske brzo i radikalno

romanizira, sjeverni dio se svim silama borio protiv toga. Ova jednojezičnost održala se do probijanja granice Limesa od strane Germana koji potom naseljavaju sjeverni dio između Bodenskog jezera i Klettgaua. Doseljavanjem brojnih pripadnika plemena iz južne Njemačke, Alemanni nadjačavaju Kelte i tako šire svoj jezik, običaje i religiju.

Kantoni Uri, Schwyz i Unterwalden sklapaju savez 1273. godine i osnivaju Alte Eidgenossenschaft. Do 1798. godine službeni jezik ovog saveza je njemački, a onda ovo područje osvaja Francuska i osniva Helvetsku republiku čime udara kamen temeljac višejezičnosti na švicarskoj zemlji. Njemački, francuski i talijanski jezik postaju službeni jezici Republike. I nakon pada Napoleona, ukidanja Helvetske Republike i osnivanjem savezne države odnosno moderne Švicarske 1848. godine, višejezičnost se uspijeva održati. U Švicarskoj (Schweizerische Eidgenossenschaft) od 2001. godine postoje četiri službena jezika: njemački, francuski, talijanski i retoromanski.

2. Jezička situacija u Švicarskoj na njemačkom govornom području

Postoje tvrdnje da je još prije početka švicarske historije postojao švicarski njemački književni jezik². On se spominje u tom vremenu kada se umjesto latinskog počinje koristiti kao jezik za dopisivanje. Švicarci su ovaj jezik smatrali svojim nacionalnim jezikom, a koristili su ga čak i u diplomatskim službama. Tek početkom novog vijeka Švicarci se priklanjaju novom književnom njemačkom jeziku i postaju aktivni sudionici u njegovom razvoju. Dijalekt se ograničio na komunikaciju u obitelji dok je u svim ostalim govornim i pisanim situacijama bio dozvoljen isključivo njemački književni jezik. Iako se jezična situacija tako odvijala, već sredinom

19. stoljeća su postojali pokušaji da se švicarski dijalekti prilagode i visokom društvenom sloju te ih na taj način pokušavaju uzdići na razinu jednoga standardnog jezika. Ova ideja još je jače podržana u vremenu nacionalsocijalizma. Na ovaj način Švicarci pokušavaju održati svoju suverenost i neutralnost u vrtlozima Drugoga svjetskog rata. Od ovog trenutka upotreba dijalekta se širi i on postaje sve omiljeniji. U lingvistici ovaj je proces poznat pod nazivom Mundartwelle.

Standardni njemački jezik danas se sve manje koristi dok je upotreba dijalekta i dalje u porastu. Švicarski dijalekti nemaju isti status kao dijalekti u drugim državama koji su ostali prikovani na najnižoj razini društvenog života. Oni su u Švicarskoj sredstvo komunikacije svih društvenih slojeva. Stoga se danas u vezu s tim dovodi stručni naziv Ausbausprache.³ Više od 90% stanovnika navodi švicarski dijalekt kao svakodnevni razgovorni jezik.

3. Granica između standardnog jezika i dijalekta

U Švicarskoj na njemačkome govornom području postoje dva različita jezička oblika jednog te istog jezika. Oba oblika specijalizirala su se na određene komunikacijske situacije i tako postali dva samostalna oblika koja egzistiraju i razvijaju se jedan pored drugog. Lingvisti ovu pojavu nazivaju diglosija.⁴ Zbog toga Švicarska na njemačkome govornom području predstavlja poseban slučaj na cijelom njemačkom govornom području. S jedne strane koristi se standardni njemački jezik u pisanju i većinom u čitanju, dok se s druge strane švicarski dijalekt upotrebljava u govoru i sve češće u neslužbenim pismima, porukama, smrtovnicama, čestitkama i sl. Diglosija ima za posljedicu da se u Švicarskoj na njemačkome govornom području uvijek govori ili dijalekt ili standardni jezik. Ne postoje nikakve vrste prijelaza s dijalekta na standardni jezik (Dialekt-Standard-Kontinuum). No, postoje problemi razgraničavanja između ova dva jezička oblika jer oni utječu jedan na drugi. Glasovi, riječi pa čak i same sintaktičke konstrukcije prelaze iz dijalekta u standardni jezik i obratno. Još uvijek ne postoje jasni kriteriji po kojima će riječi biti pripisane dijalektu odnosno standardnome jeziku. Zbog toga nailazimo na riječi koje formalno ili glasovno pokazuju dijalektalne osobine (npr. CH⁵ – Müesli, D⁶ – Müsli = pahuljice), ali koje su rasprostranjene na cijelome njemačkome govornom području i stoga se moraju naći u rječniku standardnoga njemačkog jezika. S druge strane nailazimo na riječi kao što su

erlicken (CH) – herausfinden (D) (otkriti) ili Finken (CH)- Pantoffeln (D) (papuče) koje su pravopisno gledano neupadljive i prema tom kriteriju mogu pripadati standardnom jeziku.

4. Njemački standardni jezik u Švicarskoj⁷

Već je spomenuto kako u Švicarskoj na njemačkom govornom području ne postoji prijelaz s dijalekta na standardni jezik. Tu su s jedne strane švicarski dijalekti dok se s druge strane nalazi njemački književni jezik u svom švicarskom obliku. Schweizerhochdeutsch je varijanta njemačkoga standardnog jezika sa svojim fonološkim, pravopisnim, gramatičkim i leksičkim osobinama. Kada govorimo o Schweizerhochdeutsch, uvijek se misli na pisanu i govornu varijantu njemačkoga standardnog jezika u Švicarskoj. Helvetizmi su najvažnija karakteristika njemačkoga standardnog jezika u Švicarskoj. S njima se označavaju sve jezičke osobine koje su tipične za Švicarsku, a koje se ne koriste u ostatku njemačkoga govornog područja. Mnogi helvetizmi nalaze se već od 10. izdanja njemačkoga pravopisa (Rechtschreibbeduden) i obilježeni su kao specifični švicarski leksemi. Walter Haas (2004.) dijeli helvetizme u četiri grupe i to: leksičke, semantičke, službene i frekventne. Ovoj Haasovoj podjeli želim dodati i Burgerove (1995.) idiomatske helvetizme.

4.1 Leksički helvetizmi

U ovu grupu spadaju riječi koje se prije svega koriste samo u švicarskome standardnome njemačkom jeziku, ali i posuđenice iz drugih stranih jezika koje se u njemačkome književnom jeziku više ne upotrebljavaju.

Švicarski standardni njemački jezik (Schweizerhochdeutsch)	Njemački književni jezik (Hochdeutsch)	Bosanski jezik
parkieren	parken	parkirati
der Estrich	der Dachboden	tavan
die Glacé	das Eis	sladoled
das Velo	das Fahrrad	bicikl
die Konfiserie	die Konditorei	slastičarnica
das Natel	das Handy	mobitel

4.2 Semantički helvetizmi

U ovu grupu ubrajamo one riječi standardnoga njemačkog jezika u Švicarskoj koje se razlikuju u značenju od književnoga njemačkog jezika.

Švicarski standardni njemački jezik (Schweizerhochdeutsch)	Njemački književni jezik (Hochdeutsch)	Bosanski jezik
das Licht anzünden	einschalten	upaliti svjetlo
der Vortritt	die Vorfahrt	prednost
die Busse	das Bußgeld	kazna

4.3 Službeni helvetizmi

Službeni helvetizmi su riječi koje se odnose na različite nazive u organima uprave i kao takvi koriste se isključivo u Švicarskoj.

Švicarski standardni njemački jezik (Schweizerhochdeutsch)	Njemački književni jezik (Hochdeutsch)	Bosanski jezik
der Fahrausweis	der Führerschein	vozačka dozvola
die Identitätskarte	der Personalausweis	lična karta
der Nationalrat	oberste Volksvertretung	parlament
der Amman	der Bürgermeister	gradonačelnik

4.4 Frekventni helvetizmi

Frekventni helvetizmi prema Haasu⁸ (2004.) semantički se podudaraju s njemačkim književnim jezikom.

Švicarski standardni njemački jezik (Schweizerhochdeutsch)	Njemački književni jezik (Hochdeutsch)	Bosanski jezik
selber	selbst	sâm
allfällig	allenfalls	svakako
angriffig	angriffslustig	nasrtljiv

4.5 Idiomaticki helvetizmi

U ovu grupu ubrajaju se frazemi koji kao takvi postoje u švicarskoj varijanti standardnoga njemačkog jezika, ali ne i u njemačkome književnom jeziku.

Švicarski standardni njemački jezik (Schweizerhochdeutsch)	Njemački književni jezik (Hochdeutsch)	Bosanski jezik
keinen Zug haben	keine Kraft / Energie haben	nemati snage za nešto
auf etw/jmdn. spinnen	verrückt sein nach etw/jmdn.	biti lud za nečim
den Sack zumachen	etw. beenden	nešto završiti
wie ein Hühnerhaufen	chaotisch	kaotično / nesređeno
dran rumhirnen	angestrengt nachdenken	mozgati

Schweizerdeutsch je natpojam za sve švicarske dijalekte, a zajedničke osobine tih dijalekata su:

- zadržavanje dugih samoglasnika i, u, ü umjesto njemačkih diftonga ei, au, eu: schrybe – schreiben (pisati), Huus – Haus (kuća), Lüüt – Leute (ljudi);
- zadržavanje starih diftonga ie, ue, üe umjesto njemačkih monoftonga: Liebī – Liebe (ljubav), Fuess – Fuss (noga), Füess – Füße (noge);
- eliminacija n i e na kraju riječi: Wy – Wein (vino), Stei – Stein (kamen), singe – singen (pjevati), Gescht – Gäste (gosti);
- kontrakcija prefiksa ge- i be- : gsunge – gesungen (pjevao), ggange – gegangen (išao), Pruef – Beruf (zanimanje), Psuech – Besuch (posjeta);
- promjena suglasnika k u ch: Chueche – Kuchen (kolač), Chue – Kuh (krava), Chile – Kirche (crkva), chalt – kalt (hladno);
- prijeglas u pluralu i komparaciji adjektiva: Hünd – Hunde (psi), Ärm – Arme (ruke), tünkler – dunkler (tamnije), schlöier – schlauer (lukavije);
- izostanak preterita, genitiva i akuzativa u nekim rečenicama: i bi ggange - ich ging (išao sam), de Teckel vom Buech – Buchumschlag (korice knjige), i gseene de Vatter - ich sah den Vater (vidjeh oca).

5. Veza između dijalekta i standardnoga njemačkog jezika

Ova dva jezička oblika u Švicarskoj na njemačkome govornom području su u oprečnosti: što standardni njemački jezik više gubi na značenju i važnosti to dijalekt uživa veću podršku svojih govornika.

Dijalekt se koristi u svim oblastima društvenog života, a standardni njemački jezik smatra se jezikom škole i književnim jezikom. Ovakav stav odražava se ne samo na govornu sposobnost u standardnome njemačkom jeziku, nego i na aktivnu upotrebu rječnika tj. komunikacijsku kompetenciju. Švicarci se relativno dobro služe standardnim njemačkim jezikom u službenim razgovorima dok mnogima nedostaje precizan rječnik kada se razgovara o osobnim i svakodnevnim temama.⁹ U ovom radu dijalekt je definiran kao osoban, jednostavan, povjerljiv i izražajan dok se standardni njemački jezik opisuje kao kompliciran, ukočen, bezosjećajan i uzvišen. Ovakav stav Švicaraca proizlazi iz toga da oni standardni njemački jezik vide samo kao književni jezik koji kao takav prihvaćaju u pisanom, te ga razumiju u govornom obliku. U aktivnoj usmenoj komunikaciji koriste ga samo u situacijama kada njihov govorni partner ne razumije dijalekt. Uzmemo li ove činjenice u obzir, moglo bi doći do nestanka standardnoga njemačkog jezika u Švicarskoj na njemačkome govornom području. Ukoliko bi se to zaista i desilo, logička posljedica bila bi stvaranje jedinstvenoga švicarskoga njemačkog jezika.

6. Zaključak

Smatram da su Švicarci sa svojim objavljenim udžbenicima¹⁰ za učenje švicarskog dijalekta već učinili prvi korak ka očuvanju i usvajanju njihovog jezika. No, i pored toga švicarski dijalekti danas se više nego ikad nalaze u jezičkoj opasnosti. U vremenu globalizacije sve više se uvode riječi iz engleskog jezika, ali i iz njemačkoga književnog jezika. Iako je riječ konj na švicarskom dijalektu i dalje Ross (njem. Pferd), vrsta sporta naziva se Pferderänne (konjičke trke), a isto tako riječ stepenice Stäge (njem. Treppe)

kada se pomjeraju bivaju Rolltrappe (pokretne stepenice). Teško je proreći budućnost nekog jezika. No, ne smije se isključiti mogućnost nastanka jedinstvenoga švicarskoga njemačkog jezika. Što će se i kada dogoditi ostaje pitanje švicarske jezičke politike.

Summary

Meiner Meinung nach hat der Deutschschweizer mithilfe seiner schweizerischen Lehrwerke bereits den ersten Schritt gewagt, um sein Schweizerdeutsch am Leben zu erhalten. Trotzdem befindet sich das Schweizerdeutsch heute mehr denn je in sprachlicher Gefahr. Es wird durch die deutsche Standardsprache aber auch in der Zeit der Globalisierung durch den Wortimport aus dem Englischen beeinflusst. Während das Pferd auf Schweizerdeutsch immer noch Ross ist, so bezeichnet man die Sportart

als Pferderänne oder Stäge ist weiterhin die Treppe und wenn sie sich bewegt, dann erkennt der Deutschschweizer das als eine Rolltrappe. Es ist schwierig die Zukunft einer Sprache zu prophezeien. Es ist aber nicht auszuschließen, dass eine einheitliche schweizerdeutsche Sprache in der Zukunft sich wirklich entwickelt und durchsetzt. Was geschieht, bleibt die Frage der Sprachenpolitik. Die Mundart ist der Ausdruck des nationalen Selbstbewusstseins.

Der allgemeine Gebrauch der Mundart widerspiegelt den demokratischen Charakter unserer Gesellschaft.

Nur in der Mundart lässt sich Gefühlsmäßigkeit adäquat ausdrücken. Die Mundart ist der Hochsprache gegenüber mindestens gleichwertig, wenn nicht sogar überlegen; sie eignet sich daher auch durchaus als Sprache anspruchsvollerer Literatur. (Ris 1973: 35)

Zürich

EINE EINHEITLICHE SCHWEIZERDEUTSCHE SPRACHE? – NUTZEN, MÖGLICHKEITEN, PROBLEME

Schlüsselwörter: Diglossie, Helvetismen, Ausbausprache, Schweizerhochdeutsch, Schweizerdeutsch

Literatura:

- Ammon, Ulrich (2004). Variantenwörterbuch des Deutschen. Die Standardsprache in Österreich, der Schweiz und Deutschland sowie in Liechtenstein, Luxemburg, Ostbelgien und Südtirol. Berlin: de Gruyter.
- Besch, Werner (1983). Dialektologie. Ein Handbuch zur deutschen und allgemeinen Dialektforschung (Band 1.2). Berlin: de Gruyter.
- Bickel, Hans / Schläpfer, Robert (2000). Die viersprachige Schweiz. Reihe Sprachlandschaft (Band 25). Aarau: Sauerländer.
- Burger, Harald (1995). Helvetismen in der Phraseologie. In: Alemannische Dialektforschung. Bilanz und Perspektiven. Hrsg. von Heinrich Löffler unter Mitarbeit von Christoph Grolimund und Mathilde Gyger. Beiträge zur 11. Arbeitstagung alemannischer Dialektologen. Tübingen / Basel: Francke Verlag (Basler Studien zur deutschen Sprache und Literatur 68), S. 13-25.
- Christen, Helen (1998). Dialekt im Alltag. Eine empirische Untersuchung zur lokalen Komponenten heutiger schweizerdeutscher Varietäten. Reihe Germanistische Linguistik 201. Tübingen: Niemeyer.
- Dürscheid, Christa / Businger, Martin (2006). Schweizer Standarddeutsch. Beiträge zur Varietätenlinguistik. Tübingen: Narr.
- Haas, Walter (2004). Die Sprachsituation der deutschen Schweiz und das Konzept der Diglossie. In: Christen, Helen (Hrsg.) Dialekt, Regiolekt und Standardsprache im sozialen und zeitlichen Raum. Wien: Verlag für Literatur- und Sprachwissenschaft, S. 81-110.
- Ris, Roland (1973). Dialekte und Sprachbarrieren aus Schweizer Sicht. In: Bausinger, Hermann et al. (Hrsg.) Dialekt als Sprachbarriere? Ergebnisbericht einer Tagung zur alemannischen Dialektforschung. Tübingen: Gulde-Druck, S. 29-62.
- Werlen, Iwar (2004). Zur Sprachsituation der Schweiz mit besonderer Berücksichtigung der Diglossie in der Deutschschweiz. In: Studer, Thomas et al. (Hrsg.) Deutsch als Fremdsprache und Deutsch als Zweitsprache in der Schweiz. Bulletin suisse de linguistique appliquée été 2004, numéro 79. Institut de linguistique de l'Université de Neuchâtel, S. 1-30.

- 1 Ime glavnog grada kantona Wallis Sitten (fr. Sion) još danas podsjeća na keltsko pleme Sedunar.
- 2 Izvorni naziv jezika: Tütsche und eydtgnossiche helvetische landsprach.
- 3 Kao Ausbausprache (jezik u izgradnji) neki švicarski autori obilježavaju idiom koji ispunjava većinu, ali ne sve funkcije jednoga književnog jezika. (Bickel / Schläpfer 2000: 80)
- 4 Diglosija = (gr. δι (di-) »dva, duplo«, γλώσσα (glōssa) »jezik«) je jezička situacija u kojoj zajednica govornika upotrebljava paralelno dvije bitno različite varijante istoga jezika, ovisno o komunikacijskom kontekstu.
- 5 švicarski
- 6 njemački
- 7 Njemački standardni jezik u Švicarskoj naziva se Schweizerhochdeutsch dok se za sve švicarske dijalekte koristi termin Schweizerdeutsch.
- 8 (Haas 2004: 81) frekventne helvetizme vidi kao „(...) sind zwar an sich gesamtdeutsch, in schweizerischen Texten kommen besonders häufig vor.“
- 9 U. Ammon u svom rječniku „Variantenwörterbuch des Deutschen“ ovaj proces naziva „Pillow-Talk“.
- 10 Grüezi mitenand, Talk Now Schwyzertütsch i dr.

Azra Verlašević - Univerzitet u Tuzli

DIJALEKTIKA (GINO/ANDRO)TEKSTA U L'ÉCRITURE FÉMININE JASNE ŠAMIĆ

Sažetak

Dnevnička proza kao model književnog estetiziranja stvarnosti u romanu "Mraz i pepeo" Jasne Šamić, svojevrsan je izazov žanru romana. Igrajući na kartu "prirodne slivenosti" ženskog autorstva i teksta, roman svojom dnevničkom orijentacijom jednovremeno insistira na ovoj neodvojivosti, ali je želi i potkopati. Simuliranje neizravne konvergencije autobiografskog materijala i estetičkog oblika dovodi u pitanje načelo vjerodostojnosti, ali ga ne isključuje, ono ostaje jednom od temeljnih pretpostavki "l'écriture féminine" Jasne Šamić. Ontološka bliskost žene i pisanja, odnosno ženska privilegija izravnog doticaja sa životom figura je čitanja romana koja se investira u podvajanje živog i pisanog subjekta, ili, u pitanje: Zašto ne bih govorila o sebi samoj, kao da to 'sebi' više nije 'ja'? Ta čvrstina l'écriture féminine je eho Očevog jezika koji ironičnim i subverzivnim smiješkom priziva i uprisutnjuje femininu perspektivu.

Ključne riječi: žensko pismo, kultura, ideologija

Summary

Logprose as a model of literary esthetics of reality in a novel "Mraz i pepeo" of Jasna Šamić, is a sort of a challenge to the genre of the novel. Playing on "natural flowing together" of female authorship and text, the novel by its diary orientation simultaneously insists on the inseparability, but it also wants to undermine it. Simulating indirect convergence of autobiographical material and aesthetic forms prejudice to the principle of credibility, but does not exclude it, it remains one of the fundamental assumptions of "l'écriture féminine" by Jasna Šamić. Ontological closeness of women and writing, and

women's privilege of direct contact with life is a figure of reading the novel, which is invested in the splitting of living and a written undertaking, or, into the question: Why would I not talk about myself, as if that 'self' is no longer 'I'? The firmness of "l'écriture féminine" is an echo of the Father's language that by ironic and subversive smile evokes and makes present the feminine perspective.

Key words: feminine writing (l'écriture féminine), culture, ideology

"Ni dnevnik nije ništa drugo do stilizacija. Stilizovan događaj i život... šta može biti veća fikcija od pripovijesti vlastitog života?" (Šamić 1997: 155)

Dnevnička proza kao model književnog estetiziranja stvarnosti u romanu Mraz i pepeo Jasne Šamić, osvrnemo li se na metapoetički iskaz s početka ovog ogleada, insistira na svojoj fikcionalnosti u kojoj su se, kako bi rekao S. Burke, "tekst i autor ujedinili (...) pod znakom njihova razjedinjavanja"¹. To je svojevrsan izazov žanru romana iz najmanje još jednog razloga: feminističko razumijevanje pokušaja svrgavanja autorskog autoriteta ("faličkog ja", "očinske genealogije") na putu koji vodi od teksta do autora - zapravo ne dovodi u pitanje autorstvo ženskih tekstova, tvrdeći kako je u njima autorstvo "prirodno nesvjesno sliveno", te se homogenizirajuće transcendentalno označeno teksta vraća na razini ženskog pisanja. Ali koliko god, igrajući na kartu "prirodne slivenosti" ženskog autorstva i teksta, Mraz i pepeo svojom dnevničkom orijentacijom insistira na ovoj neodvojivosti, on je želi i potkopati. Čini se da Jasna Šamić, i sama suočena, kako o tome razmišlja Derida, "s podvajanjem autos, podvajanjem autobiografskog", svjesna da ne može/želi potpuno rastvoriti vrijednost svoje autobiografske priče, odlučuje prestrukturirati je. Upravo nas tome privodi rečeni autopoeitički iskaz.

Spisateljica to "prestrukturiranje" građe, u postupku izlijevanja vlastitog života u autobiografski roman², koristi za simuliranje neizravne konvergencije autobiografskog materijala i estetičkog oblika. Ova simulacija zapravo tek računa s oslobađanjem od stega muški obilježenih pojmova autora, djela i umjetnosti općenito, a dnevnički oblik u romanu ostaje zaobilaznom gestom priznavanja pristranosti vlastite, empirijski uvjetovane pozicije koja poziva na autobiografski iskaz. Dovodeći u pitanje važnost načela vjerodostojnosti, roman ga ne isključuje, ono ostaje jednom od temeljnih pretpostavki Šamićkinog *l'écriture féminine*.

Ontološku bliskost žene i pisanja, odnosno žensku privilegiju izravnog doticaja sa životom, osim ovim autopoeitičkim simulacijama, roman *Mraz i pepeo* zakriva i muškim naratorom koji piše intimni dnevnik o tome kako se predavao slatkim "užitku" (čitanju) u "plijenu" (dva pronađena intimna dnevnika). Tako autorica piše priču o dnevnicima, koji su intimni, ispovjedni, precizno datirani – ali, kako veli jedan od naratora – samo moguće tačni i vjerodostojni. U romanu su tri figure autora dnevnika, svaka je od njih naizmjenično prisutna i odsutna, i svaka recepcijski unovčava neposrednost i pouzdanost žanra. Uostalom, prisjetimo li se Paul de Manove tvrdnje kako autobiografija nije žanr ili modus – nego je figura čitanja koja se, u određenom stepenu, pojavljuje u svim tekstovima³, žanrovske ambicije autorice možemo razumjeti kao investiranje dnevničke proze u podvajanje živog i pisanog subjekta, ili, barthesovski, u pitanje: Zašto ne bih govorila o sebi samoj, kao da to 'sebi' više nije 'ja'?

Dvije ispovijesti u romanu, (dnevnici oca i kćeri), ispričane su prema istom kompozicijskom načelu – kao dvije naporedno iscrtavajuće skice duhovnog i svjetonazornog razotkrivanja u kratkom isječku života. Jasna Šamić ih oblikuje kao dva naizmjenična uvlačenja u intimna središta junaka u kojima se razotkriva pritajeno nesuglasje i sukobljavanje njihovih intelektualnih i emocionalnih razlika. Samoprezentacije u oba dnevnika osciliraju između ispovjedne i intelektualne orijentacije, a zasvođene su trećom pričom u koju su se slučajno uplele (okvirni dnevnik). Roman je dakle složen u troslojnu naraciju, po sistemu "ruskih lutaka", prva priča otkriva drugu, a treća (okvirna) i prvu i drugu. Sve skupa upotpunjuju mapu podvojenog intimnog i povijesnog iskustva junaka uvjetovanu različitošću historijskog, sociološkog i uopće kulturnog zasnova njihova bića.

Centripetalno središte romana je metafora tri smrti koja dnevnike povezuje u istu priču: smrt majke

prvog naratora, smrt oca drugog, te uz smrt oca vezana, i doslovno i metaforički – smrt socijalističke ideologije. Okvirni dnevnik je fokusu cjelovitosti romana, njegov narator je Parižanin i Jevrej (majka mu je posvojeno jevrejsko siroče) čija je ispovijest i "nadahnuta korotom". Dok promatra izložbu posvećenu Sulejmanu Veličanstvenom, u junaku se "kao komad hladnog olova duboko u srcu" zameće mračna misao o smrti: "O ti, žigosani biljegom slave, vazduh treperi od tvog imena i valovi se dižu. Onog dana kad tvoj plodni život se svrši, grimiz vrta mrtvim lišćem se pokri. Zemlja, to je posljednja kap pehara smrti što samo On može da TI pruži!... Nek ovo pero, korotom nadahnuto, skine sa svijeta žrtvenu odjeću!" (Šamić 1997: 8)

Parižanin dijeli porijeklo između Pariza kojem pripada i majčinog rodnog Sarajeva koje nosi u srcu kao djetinje sjećanje na simbole jedne daleke mu ideologije ("Druže Tito mi ti se kunemo", petokraka...) koja je za njegovu majku bila pošast i "Luciferovo djelo". Obzirnost prema patnji koja je prethodila ovom majčinom otporu komunizmu, a možda i prije toga – komercijalni efekti rukopisa sa temama iz zemalja "Istočnog lagersa" providena očima zapadnih izdavača, ili ponajprije – na porodičnim slikama prepoznata melankolija koja se udijeva i u njegovo biće kao kompleksna mentalitetska poveznica s dalekim mu društvenim krajo-likom, Parižanina potiču da piše knjigu o majčinom životu. Roman (zaplet) se strukturno počinje usložnjavati kada Parižanin u majčinoj zaostavštini pronalazi "brojne sveske uvezane uzicom (...) pisane nedavno, nervoznim ženskim rukopisom." Parižanin će povući svoj glas iz romana u ovako "vrućem" recepcijskom zanimanju za sadržaj tuđih ispovijesti i oglasiti se tek na kraju kada će, fasciniran i zaveden, jedinstvo priča proslijediti recepcijskom odredištu: "... da li je ona čiju sam sudbinu razotkrio čitajući je, ili je to moja mašta sve izmislila i na papir stavljala. Moja uzavrela krv, željna žrtve, izmišljotine i priče? Krv zalutalog nomada čiji ona sad postaje simbol, pretvarajući se u pticu što na svojim krilima nosi pregršt poljubaca koji tek treba da se raspu po zemlji i da je oplode? Na jednom krilu nosi poljupce, na drugom, čitav jedan grad. Pariz? Sarajevo?" (Šamić 1997: 200)

Energija tajanstva i razotkrivanja priča unutar okvirnog dnevnika kreće se između dva hronotopa (Pariz, 1989.-Kumbor, 1990.), a dimanzira je naizmjenično uvlačenje u intimnu (samo)prezentaciju oca i kćeri. Ona je Višnja, i njen dnevnik svjedoči zbivanjima u/između dva grada (Pariz - Sarajevo) u kratkom vremenskom rasponu (05.01. 1989. – 25. 05. 1989.). Unutar ovih temporalnih

koordinata je smještena smrt oca junakinje koja će je uvesti u posjed njegova intimnog dnevnika. Sadržaj ovog dnevnika raspoređen je u petogodišnji vremenski raspon (07.11.1939. – 10.05.1944.) i u tri prostorna pretinca (Sarajevo – Prijedor – Beograd). Oba ova dnevnika junakinja pohranjuje, i zaboravlja kod majke Parižanina s početka romana.

Precizno vođen paralelizam ostvaren u dnevničkoj stilizaciji života tri različite ispovjedne figure – centralno pozicionira žensku ispovijest. Ona je ne samo rodno, već i retorički diferencirana dijaloškom formom koja će u ovom dnevniku dinamizirati dijalektiku procesa semioze i interpretativni obzor temeljiti na upornom unutarnjem podvajanju značenja (javno/privatno, iskreno/lažno, stvarno/fiktivno, doslovno/figurativno, diskurzivno/fenomenalno, simbolično/semiotično...). U asimetričnim i konfliktnim dijaloškim situacijama u ovom dnevniku ne postoje istomišljenici nego se (pr)ovjeravaju razne vrste autoritarnosti i dodatno dramtiziraju sukobljena i protuslovna značenja. Dijalog tako postaje temeljno strukturno načelo stavljeno u središte ženskog dnevnika za uvezivanje znakova života u kakofonične značenjske cjeline. Ova kakofonija se derivira iz investiranja ženske priče - u Drugog, u muškarce (otac, muž, ljubavnik, izdavač, partijski sekretar, konzul, prijatelj...) – odnosno u prezentiranje rodni uloga i obračunavanje s mizoginim paternalnim zaprekama ispriječnim na životnom putu univerzitetskoj poslenici i spisateljici.

Femininu orijentaciju/prednost načelno podrazumijevanu u ispovjednoj formi – ženski dnevnik ne podržava svojom teksturom. Autorica ovdje svoj govor prilagođava složenosti predmeta koji želi opisati, ona u ispisu ženskog društvenog i privatnog iskustva traga za oblikom kojim može razoružati mizoginu retoriku i izravno promovirati svoj profeminini stav. Dijaloškom komunikacijskom pozornicom u postupku diskurzivacije Jasna Šamić bjelodani asimetriju muško-ženske moći predstavljajući je kao odnos “mete (žrtve) i zavjerenika” (L. Hutcheon, *Brid ironije*, 1994). U dijalogu se razračunavaju različite rodne i identitetske konfiguracije određene etnosom, spolom, religijskim kompleksima, obrazovanjem... i čine ga nemogućim, u njemu se ženske predstave o životu konstruiraju u otporu ocu (Zakonu), ali On svejedno neprestano ograničava i definira žensko iskustvo. Žudnja za ženskim razumijevanjem društveno-političkih i porodičnih veza pronašla je jezik koji mizoginu ideologiju može barem misliti. Za tu svrhu Jasna Šamić u romanu permutira rodne perspektive i izvodi različite (ne)stereotipne forme rodne usredsređenost na sebe/društvo: žena je

dijalogična i otvorena, muškarac – monologičan i zatvoren. Oni su parovi koji o(p)staju u zajedničkoj klopci muško-ženskih neregipročnosti. Tekst se estetizira u dva nestereotipna jezička materijala: u “muškom” dnevniku on se umekšava, patetizira, dezintelektualizira i zatvara, a u dnevniku kćeri jezik se učvršćuje i intelektualizira, te otvara tumačenju. Ta čvrstina *l'écriture féminine* je eho Očevog jezika koji ironičnim i subverzivnim smiješkom priziva i uprisutnjuje femininu perspektivu, a njegova priroda podržava i žensku životnu putanju, u romanu je žena društvena i politična, i ne može se prepoznati u svojoj kulturnoj stereotipnoj konstrukciji.

Ispod te diskurzivne površine smješteni su simptomi bolesti jedne istrošene ideologije (komunizma), te muške psihološke strukture u njenu temelju. Presvučene opozitnim socijalnim amalgamima (seljak/građanin) one se konstruiraju u identitete u granicama koje im to porijeklo postavlja. Uz to, različito zatočeni ideologijom, spolnošću, duhovnošću, emocionalnošću, intelektualnošću ..., oni se različito naoružavaju mizoginim maksimama i postaju i prazni i prijeteći identiteti – samouvjereni spremni razmetati se svojom prazninom. Njihovim prednjeplanskim pozicioniranjem autorica ironično hrani kulturno muško Očinstvo, a potom, muško-ženskim zamjenama jezika u njihovu (samo) ispisivanju i ograničavanjem muškog govora erotskom fantazijom - demistificira mušku samosvijest u kojoj Očinstvo postaje iluzija koja se predstavlja kao istina, odnosno “podvala u imenovanju” i “lukavstvo muškaraca” koji se predstavljaju kao očevi (Cixous i Clément 1986: 100) kulture.

Višnjin otac je “profesor i Akademik”, kulturni i ideologijski poslenik koji je, “tako suzdržan i delikatan u svemu, odjednom poželio da... razgoliti” konfliktne čežnje svog unutarnjeg bića, dok je društveno biće već komforno upisao u živo društveno tkivo. Njegov dnevnik govori mekim, sentimentalnim glasom, ali neopozivo oblikovanim retorikom autonomnog, subjektog glasa generiranog iz muške kulturne premoći. U taj jezik on izliva bujicu čežnjive i opustošene leksike kojom priziva ženu u vlastiti oblik stvaralačkog užitka – dnevnik u kojem ima mjesta samo za mogućnosti ljubavnog zanosa i ženskog tijela. Pritajeni sukob javne i privatne sfere otkriva drugo lice autokrate i čeličnog protagoniste totalitarne ideologije. Izvana utjelovljujući despotizam i autoritativnost kojima sve zabranjuje “samo pogledom i jednom obrvom, satavljenom od dvije spojene, koja se nadvije nad oči, gotovo smiješane u jedno” (Šamić 1997: 18), on dnevničku “šetnju s perom u ruci” motivira “čudnim

promjenama” koje su mu “paralizirale sav život”: njegov “melanholični temperament” zaokupljale su “misli i maštanja o ženi”, a nikako nije mogao uhvatiti pouzdani znak svoga “iluzornog tipa” žene. Kadkad pati što u ženi ne pronalazi “dubljeg unutrašnjeg života, nekih prefinjenih osjećanja, uživanje u ljepoti stvari i pojava, kao ni smisao za finu konverzaciju”, a kadkad “svoju strast, žednu želju, kojoj nije dato da se utoli” i sav “seksualni otrov” istresa u zagrljaju “javne žene”, nekako prevazišavši strah od “zaraznih bolesti” koji se ispriječio na ovom putu ka mentalnom ozdravljenju. Duhovno i tjelesno u oca su “morali ići zajedno”, te su sve žene s kojima je “uživao u čulnom, bile i predmet njegova duhovnog zanosā”.

Otac se zapravo unutar sopstvenog bića trudio “kultivirati” i “oplemeniti” svoj život “zgnječen gomilom”, zbog čega se u svojoj sredini osjećao kao “stranac”. Užasnut “bezmjernom” i “nesnosnom” ljudskom glupošću koja ga okružuje, on je želi nadrastiti, ne bez stanovite krune “slave i popularnosti”. U tom paketu nadrastanja prosječnosti je i žena kao izvor zagonetke i nespoznatljivosti (Simone de Beauvoir) koja ga može spasiti “od monotonije življenja i dosade”. On opsesivno brine o svom fizičkom i društvenom zdravlju, žudi “vjersku i plemensku toleranciju”, ali i čvrstu kontrolu nad porodicom koja ne smije ugroziti njegovu introvertnu zaokupljenost i društvenu predanost (karijeru). Društvenu “predanost” otac sagledava u svjetlu svoje unutarnje potrebe koja ne ostavlja mjesta dnevnoj povijesti (bombardovanje Sarajeva u II Svjetskom ratu) – i žudi inetektualne teme identificirajući se s njihovim knjiškim ovaploćenjima (Hamlet...) odveć svjestan “komičnosti i taštine vezane s tim unutrašnjim glasom” kojemu ne može odoljeti.

Samoupućenost za oca “znači intenzivan život”. U nju se zapravo zakrio odani, “čelični” protagonist ideologije koji je, “neotporan prema ... opštem mišljenju okoline”, pokušao izmijeniti “svoj stav i svoju prirodu”, te sam počeo da prezire “sve što je osjećajnost, raznježenost, finoća u ophođenju.” Navukao je “masku” i toliko vježbao “u realističnom i hladnom posmatranju svega, da su mnogi, s pravom, smatrali da ... nema nimalo duše.” Ova maska, koja je spojnica između njegove javne i privatne osobnosti i ujedno konfliktni temelj zasnivanja njegova bića, je Otac koji zastrašuje kćer.

U kreiranju dva vremenski razdvojena ispovijedna svijeta/dnevnika, Jasna Šamić s jednog raspuhuje povijesnu prašinu, a drugi nam nudi u živom/autentičnom obliku, u prvom je ideologija slavna

koliko i njen narator (otac) koji je u zastupničkom dijalogu s njom, a u drugom je ideologija već istrošena koliko i njen narator (kći) koji je u suparničkom dijalogu s njom. Ispisuju se jednovremeno u nepomirljivoj drami svojih očitovanja, u gradovima (Sarajevo, Pariz) kao metaforama lutalaštva u kojima se slaže sintaksa osobnog života/identiteta u sjeni ozbiljnih i burnih društvenih/ideologijskih procedura. U njima se ovjenčava bolom beskrajne marginalizacije iskustvo žene izgnane iz vlastitog grada/jezika/kulture. Iz akumuliranih neuspjeha kuljaju ironične, parodične, apsurdne i groteskne slike čiji se smisao rasipa u dijalogu s drugim - kao retoričkom mjestu mapiranja životnih a(na)logija. “Smrt” oca proizašla iz njegove ravnodušnosti prema kćeri – internalizira se i reproducira u mrtvi prostor izgubljene ljubavi, u prazninu koja nije u stanju nadoknaditi svoju vrijednost.

Koliko god kćer više ne opčinjava i ne zastrašuje moć Oca, ta moć je njenoj egzistenciji dala značenje i njeno oštro ispovjedno oko uprto je u to strano tijelo koje je odredilo njeno govorenje, pisanje, činjenje... Otac je genetski temelj njene stvaralačke snage, ali i paternalni autoritet koji je njen unutarnji svijet razbio u krhotine koje junakinja pokušava sastaviti u oslobođeni ženski mit modernog vremena. Duboko rodno uznemirena junakinja nezuriranom intelektualnom britkošću istražuje kulturne projekte koji su ženi-spisateljici uzeli vlastito mjesto i glas, te demistificira kulturne autoritete kako bi ih upotrijebila kao građu za novi, ženski ispis porodične i općenito društvene “romanse”.

Nasuprot stereotipiji u predstavljanju ženskog kao pasivnog, nestvaralačkog, negativnog objekta koji podržava muški subjektni položaj – Jasna Šamić kreira žensko koje zrači intelektualnom i stvaralačkom energijom. Žena se ne pojavljuje noseći sa sobom izobilje senzualnosti - već intelektualnih mogućnosti, a one, kao ishodište i oružje ženskog nezadovoljstva, junakinju uvode u grubu igru s patrijarhalnim imenovanjima. “Istinsko žensko” je potisnuto u tekstu u korist pripovijednog produciranja ženskog u kojem je “tijelo prosto zaboravljeno, kao da je tuđe”, te se s tog ne-mjesta ženskog kulturnog obitavanja svijet sagledava kao zastrašujući stranac (“Moj otac mi je stran. U meni izaziva strah i to je moj najintenzivniji doživljaj njega”) čijoj volji se treba pokoraviti (“dok živi pod njegovim krovom”) kako ne bi “kažnjavao i udarao” sablažnjivu “nevolju”, neposlušnu “flondru” i “vucibatinu”. Podrivajući rodne identitetske strategije (ekscesivna valorizacija muške sentimentalnosti i ženske intelektualnosti), autorica ih natkriljuje klasnim, etničkim, socijalnim, religijskim...

kao dominantnom identitetskom figuracijom. Raskrinkavajući epistemičke projekte na kojima počivaju nacionalni, socijalni, rodni... identiteti, autorica uzdrma njihova složena značenja koja su ih učinila kulturno nespoznatljivim. Tako identitet postaje parodija identiteta, domovina - parodija domovine koja ju je odbacila, a Pariz - sloboda izgnanstva u kojoj joj je "zapadna kultura mnogo bliža nego kultura opanaka iz koje je izašao slavni deseterac...", bliži joj je "glasovir od gusala." Identitet se zaturio u historijskoj, kulturnoj, ideologijskoj interpretaciji, a junakinja ga mora razumjeti kao bitno svojstvo koje ona jeste. Stoga junakinja odlučuje identitet "zainat" prisvojiti, i interpretaciju identiteta koja joj se kroz "prisilu" nametala izvana, kao bumerang vratiti njenu polazištu, te zajamčiti utočište svojim identifikacijskim sklonostima. Tako identitet postaje prazan atribut, tlapnja, nedostatak u kojem se "necjeloviti" ženski identitet može sasvim proizvoljno fiksirati/prepoznavati.

A, kako veli Judith Butler, "bilo bi pogrešno unaprijed pretpostaviti da postoji nekakva kategorija "žena" koju jednostavno treba ispuniti različitim komponentama rase, klase, dobi, etniciteta i spolnosti kako bi bila cjelovita. Pretpostavka njezine bitne necjelovitosti omogućuje da ta kategorija služi kao trajno raspoloživo mjesto osporenih značenja." (Butler 2000:29)

Ženski dnevnik u romanu Mraz i pepeo opisuje prazninu osporenih identitetskih gena u kojoj junakinja ne može podijeliti s društvom ni jednu ideologijsku/kulturnu fantaziju, ali je prisiljena dijeliti s njim - društvene činjenice. Jedna od njih je da usamljene ženske fantazije tragaju za prostorom u kojem se mogu re-producirati, ali skončavaju uvijek u supstitucionalnim projekcijama "slabog" subjekta kulture, poražene na bojnopolju samozvanog "jakog", muškog, "bratskog saveza". U takvoj konstelaciji odnosa, identitet postavlja pitanja o sebi u mjeri u kojoj je upitan. Ženski imaginativni svijet se stoga oblikuje u mučnu polemiku s ocem/očinskom ideologijom.

Dok je otac završio u samrtnom hropcu vlastitog unutarnjeg egzila (psihoze), junakinja je završila u zbiljskom, vanjskom egzilu u univerzalnom gradu, "gradu-mitu" (Parizu) u kojem se "hvata" za maskuline identifikacijske tačke (Ajfelov toranj) – simbole žuđenog kulturnog očinstva. Iz prezrenog egzistencijalnog središta - Sarajeva ovjenčanog kužnom slikom znakova socijalističkog imaginarija i njegovih ispražnjenih simboličkih sadržaja (peto-kraka, štafeta...) Višnja nosi egzistencijalnu nelagodu, a nove identitetske tačke (Pariz) su krhke

i protuslovnne. Ona shvaća da nigdje nije kulturno poželjan lik, da je stranac u tuđoj koliko i u vlastitoj kulturi, i želi u ironičnoj polemici dokrajčiti cijelo muško rodno polje, u kojem su:

- očevi i sinovi (otac i brat) koji ostvaruju "nemuštu bliskost" ("...voljeli su jedan drugog, bez ikakve patetike..., bez drame, bez traume, bez svijesti, bez misli i refleksije (...) sin je bio apriorni nasljednik sveg materijalnog, u što je, paradoksalno, spadala i ljubav." (Šamić 1997: 119);
- pisci koji vjeruju da "samo pravi seljaci mogu pisati autentičnu poeziju i puni su prezira prema ,gradskoj djeci koja sviraju klavir i upliću se u književnost" (Šamić 1997: 38), ili oni drugi koji misle da samo muškarci mogu imati "status pisca" (Šamić 1997: 45) (Jacques ...), ili pak – pisci - "psihoanalitičari" (Jean-Claude) – koji služe samo za razgovor o literaturi i blic "psihoanalizu";
- ideološki poltroni (partijski sekretari) koji uz "komsomolski rječnik, patetičan ton, stalno upozoravanje ... na to da se ,samoupravom bavi permanentno, a ne kad to nekom lično zatreba" (Šamić 1997: 129) tvrdeći kako "Partija nije čaršija", i "uvlače" se u Partiju samo kako bi imali kontrolu nad životom;
- žrtve režima: samozatajni neistomišljenici koji iz straha hvale socijalizam (muž Robert) i njegove "Velikane" (Titovu sliku) izlažu na zidu samo u prisustvu prvih, te mizogini politički osuđenici (Slovenac Marko) koji sablažnjavaju sredinu evropskim ponašanjem;
- ekscesni politički "sumnjivci" (Ratoljub) koji preziru i prirodu i žene, homoseksualci, "gradski seljaci";
- nadmeni zapadni izdavači-silovatelji (Kapri-nov) kojima "neprestano" ponavljaš jedno isto "neću", a oni odgovaraju jednim istim "samo malo", i kojima je "efikasnije" pokazati "ljubav i želju da ih stalno viđaš", nego "zveknuti" im "šamar" (Šamić 1997: 87). K tomu, podsjećajući "istočne" autore na socijalističku programi-ranost na "skromnost" i poniženje, te čast objavljivanja na Zapadu, ne plaćaju autore iz Istočnih zemalja;
- trivijalni znanstvenici koji postavljaju groteskne hipoteze o različitosti krvi Srba, Hrvata i Muslimana iz kojih izvode "znanje" da žene različitih nacija različito doživljavaju orgazam.

Orwellovske, bipolarne ideologijske svjetove u kojima je odrastala, junakinja prenosi i na rodni plan, neprestano se sukobljavajući s muškim neprijateljima. U njihovu projekciju ona uključuje muškarce združene s idejom (komunizma) - istrošenom

koliko i oni sami u procesu njena podržavanja. Iako bez sadržaja - ti svjetovi su institucionalizirani, te junakinji preostaje samo igra njihovim znakovima/sjenama, odnosno poigravanje njihovom negdanjom gorljivom snagom. Neizlječiva "buržujka koja svira glasovir i pjeva poeziju" (Šamić 1997: 128) poraženi je ideološki naprijatelj koji se nije dao društvenom imaginariju i njegovoj "kulturi opanaka" i "dlakavih epskih junaka".

U mitologiji svakodnevice Višnja nije nalazila zagaravanu univerzalnu socijalnu i nacionalnu retoriku, već partikularnu, orwellovsku, tlačiteljsku (klasnim, etničkim, rodnim stereotipom). Stoga iz nje kulja "bol krvi", podjednako zbog iskorijenjenosti i gorčine odrastanja u odsustvu društvene i porodične privrženosti, koja ju je produhovila i osnažila za pariški "flert s propašću". Junakinja tako završava u vlastitom neprepoznavanju, ostali su "još ... jedino... nokti isti, izgriženi, i oči, s istim melankoličnim pogledom." (Šamić 1997: 53), a junak s početka romana (Parižanin), koji ju je "razgolitio" želeći je upoznati – zapravo je u sebi prizvao samo mušku pohotu ("Vjerovatno i ne sluti da stoji naga tu preda mnom, sasvim razgoliceana, sve do ispod kože, njena stopala mi izazivaju vrtoglavicu" (Šamić 1997: 194); "Dnevnik je klopka! Umjesto želje da je upoznam, njene sveske su izazvale želju da je dotičem. I, evo, ja je dotičem dok govori." (Šamić 1997: 199).

Priča nije ni gajila iluziju drukčijeg svijeta, te je iz ove dnevničke/životne "klopke" stalno pružala intertekstualne mostove prema drugim autorima preko kojih je (pr)ovjeravala svoje sadržaje ("Lawrence, Gide, Cocteau...")⁴. Citati su se utkivali u novi kontekst, raspirivali igru označitelja, i kao da s njima život, "mjereno riječima filozofa, dobije još tragičniji lik, a nedaće, koje mjerimo citatima izlaze iz te hemije tuđih mudrosti samo uvećane, a ne umanjene, kao što smo, možda, priželjkivali." (Šamić 1997: 123) ▣

LITERATURA

- BART, Rolan: Književnost, mitologija, semiologija, Nolit, Beograd, 1971, prev. Ivan Čolović
- BITI, Vladimir: Pojmovnik suvremene književne teorije, Matica hrvatska Zagreb, 1997
- BUTLER, Judith, Nevolje s rodom, Ženska infoteka, Zagreb, 2000
- REČNIK KNJIŽEVNIH TERMINA, Beograd, 1985
- ZLATAR, Andrea: Autobiografija na kušnji srednjovjekovlja, Autotematizacija u književnosti, Zbornik, uredila Magdalena Medarić, Zagreb, 1996, 17

1 V. Biti ovo podvajanje živog i pisanog subjekta prevodi, u tanatografskoj optici Bartovog pitanja: "Zašto ne bih govorio o sebi samome, kad to 'sebi' više nije 'ja'?", u: "Govorim o sebi samome kao da sam manje ili više mrtav."; Pogl. V. Biti, Pojmovnik suvremene književne teorije, Zagreb, 1997, 16

2 U odnosu na autobiografsku književnost u širem smislu - autobiografski roman podrazumijeva izvjesnu slobodu u oblikovanju autobiografske građe, s obzirom na njenu stilizaciju, obuhvatnost...; Pogl. Rečnik književnih termina, Beograd, 2001, 61

3 U: Andrea Zlatar, Autobiografija na kušnji srednjovjekovlja, Autotematizacija u književnosti, Zbornik, uredila Magdalena Medarić, Zagreb, 1996, 17

4 Šamićeva u jednom intervjuu otkriva svoje poetičke uzore na sljedeći način: "Ne zaboravimo da je D.H. Lawrence, meni jedan od najdražih pisaca, bio trideset godina zabranjen u Engleskoj, a Henry Miller dugo vremena proskribovan u Americi. Da ne pominjem one koji su bili spaljivani zbog svojih ideja. Henry Miller je rekao da veliki umjetnici uvijek idu uzvodno uza svoje stoljeće, oni su jednom nogom već u slijedećem vijeku, a nekad i sa obje, kao Dostojevski ili Blake. U tom smislu, meni bi bilo drago da 'sam i ja neshvaćena'. Nažalost, ja nisam neshvaćena, nego, kako Francuzi kažu, exclu - odbačena, vješto odstranjena. Za to, naravno, postoji niz uzroka."; U: Intervju DANA.htm

Nermina Delić - Univerzitet u Banja Luci

KONCEPCIJE KNJIŽEVNE HISTORIJE DIONIZA ĐURIŠINA

Sažetak

Značajan doprinos u shvatanju postojanja paralele između opće historije čovječanstva i historije književnosti dao je slovački književni teoretičar i u svijetu priznati komparatista Dioniz Đurišin (1929-1997). Njegovo istraživanje razvojnih etapa historije književnosti i svjetske književnosti predstavlja polazište u proučavanju interkulturnih aspekata književnosti. Veza između pojmova nacionalna književnost – interliterarne zajednice – svjetska književnost temelj je Đurišinove teorije da pojedinačne književnosti vode do interliterarnosti.

Etničke, jezičke ili kulturne zajednice često iz različitih razloga ostaju zatvorene prema drugim, posebno njima stranim zajednicama. Aktualna vrijednost ove Đurišinove teorije leži u činjenici da razumjeti i upoznati sebe možemo samo ako istražimo historiju druge književnosti i kulture.

Ključne riječi: književna historija, nacionalna književnost, interliterarne zajednice, interliterarnost, interliterarni centrizam

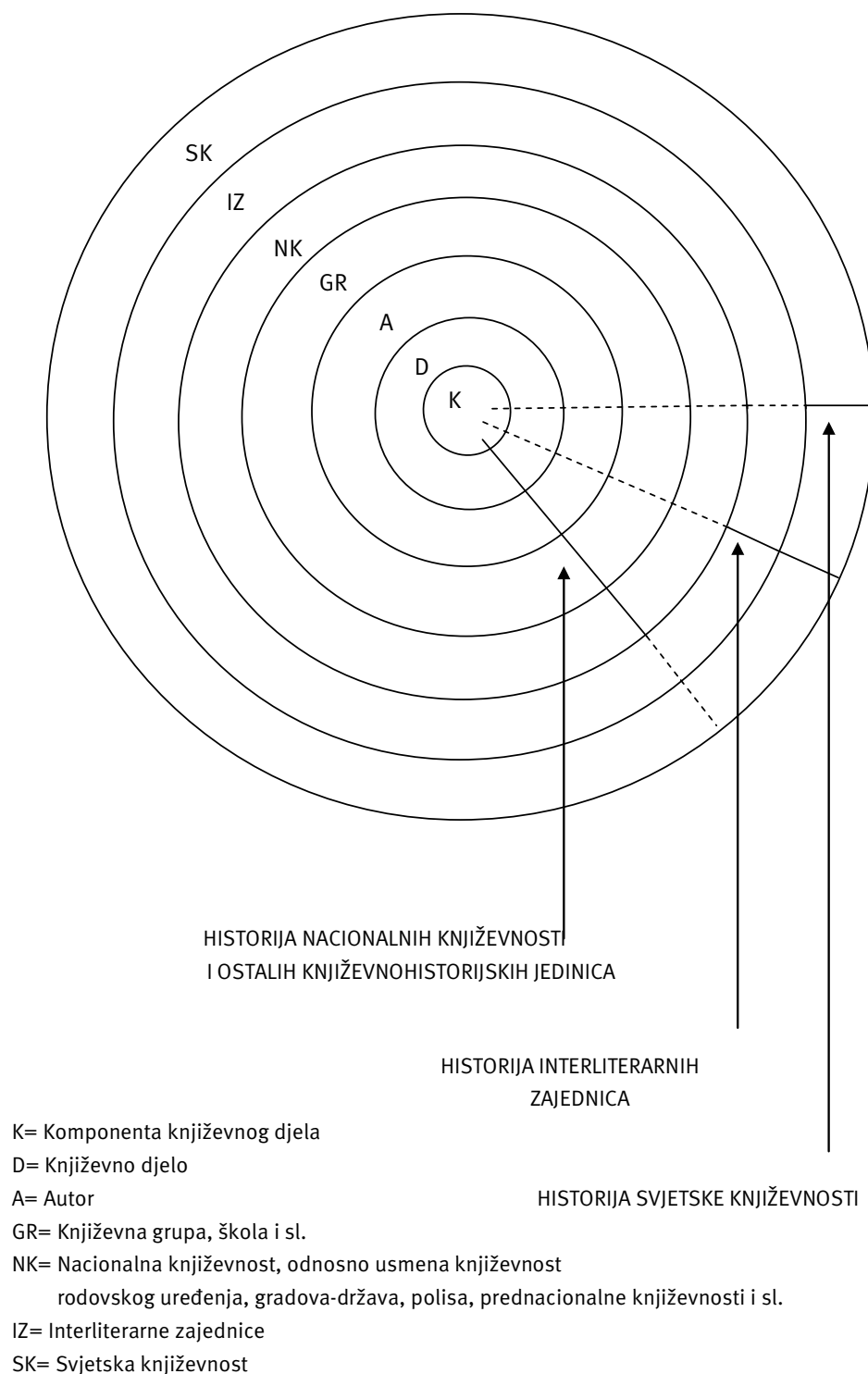
1. Od nacionalne književnosti ka interliterarnosti

Čuvenu razliku između "književnosti" i "historije" ustanovio je Aristotel u svojoj *Poetici*. Historija prikazuje ono što se desilo, a književnost ono što se može desiti: književnost teži izražavanju univerzalnog, a historija posebnog. Bez obzira na teškoće u koje može zapasti pojam sveopće književne historije, značajno je da o književnosti razmišljamo kao o cjelini i da rast i razvoj književnosti ispitujemo ne vodeći računa o jezičkim razlikama. "Uporednoj ili općoj književnosti, ili samo književnosti veliku

podršku pruža očita pogrešnost ideje o jednoj u sebi zatvorenoj nacionalnoj književnosti" (Velek/Voren 1985:73). Đurišinova koncepcija književne historije zasniva se na tvrdnji "da sfera nacionalne književnosti i drugih analognih književnohistorijskih jedinica čini početnu etapu predmeta književne historije" (Đurišin 1997: 76). Hijerarhijski, nacionalna književnost je prva na putu ka uopćavanju interliterarnog procesa i ka formulisanju njegovih pojedinih historijskih etapa i kamena međaša. Ovu funkciju u historijskim periodima i razvojnim etapama kod kojih se ne može govoriti o nacionalnoj književnosti zato što nacionalna književnost još nije postojala (u većini slučajeva prije razdoblja stvaranja modernih nacija krajem XVIII i početkom XIX vijeka), vršile su druge književnohistorijske jedinice kao npr. prednacionalna književnost u srednjem vijeku, književnost gradova/država/polisa i prethodnih društvenih formacija tokom historije. U novije vrijeme, kako ističe Đurišin, riječ je i o "savremenim književnostima nacionalnih manjina kao i o višenacionalnim i drugim analognim književnostima koje vrše funkciju pojedinačne književnosti" (Đurišin 1997: 17).

Da bi ova tvrdnja bila što jasnija, Đurišin je shematski ovako objašnjava:

KNJIŽEVNOHISTORIJSKE JEDINICE INTERLITERARNOG PROCESA

Schema 1

Površan pogled na navedenu shemu može stvoriti pogrešan utisak da pojedini dijelovi interliterarnog procesa suštinski nisu srodni i da između književne komponente, književnog djela, autora, književne grupe, škole i sl. i ostalih književnohistorijskih jedinica (nacionalne književnosti, interliterarne zajednice, svjetske književnosti) postoji bitna razlika. Đurišin ističe da je kao "polazni princip

identifikacije navedenih fenomena iskoristio materijalno konkretizovani aspekt historijski promjenjivih fenomena, koji obuhvata navedene pojave kao srodne" (Đurišin 1997:80).

Preispitujući starije metode tradicionalne komparatistike Đurišin u komparatistiku uvodi pojam razvojne dinamike te kategorije: interliterarne zajednice

i interliterarni proces. Definisanjem interliterarnih zajednica "karikama" između nacionalne i svjetske književnosti Đurišin je odgovorio na pitanje šta predstavlja konkretne veze među pojedinačnim-nacionalnoknjiževnim i općim - interliterarnim.

Interliterarne zajednice, tj. grupe nacionalnih književnosti, su na neki način pomoćna kategorija između pojedinačnog i općeg. Prilikom književnohistorijskog uopćavanja obično nastaje spontana težnja da se što preciznije odredi koji su to konkretni elementi, sastavni dijelovi u nacionalnoj književnosti nosioci nacionalnoknjiževnog, a koji interliterarnog.

Nažalost, svjedoci smo danas da je teško razgraničiti nacionalne književnosti unutar interliterarnih zajednica jer većina historičara književnosti želi promovirati svoju književnost prisvajajući tuđe. Pri tome zaboravljaju da "proučavanje svoga iz perspektive drugoga, kao i drugoga iz perspektive vlastitoga" (Kovač: 2001:15) jedino vodi ka interkulturnoj historiji književnosti. Postavljanje čvrstih granica između svoga i tuđeg vodi zanemarivanju historije.

Tokom historijskog razvoja svaka nacionalna književnost može biti dijelom nekoliko interliterarnih zajednica. Rezultat je to tijesnih i neprekidnih međusobnih odnosa nacionalnih kultura stoga one predstavljaju određeni historijski fenomen. Kako ističe Đurišin, "nisu to tvorevine date jednom zauvijek, već žive i promjenljive formacije koje tokom razvoja reaguju na najrazličitije historijske determinante" (Đurišin 1997:128). Stoga nije moguće odrediti jednom zauvijek date faktore koji uslovljavaju nastanak i historijsko funkcionisanje pojedinih interliterarnih zajednica. Još manje je moguće uopćeno odrediti preciznu i stalno važeću hijerarhiju ovih faktora.

Đurišin posebno izdvaja sljedeće faktore:

- etnički (iz njega proizilaze srodnost, sličnost, analogije idejnih i umjetničkih sredstava i postupaka: zajednice slavenskih, romanskih, germanskih i dr. književnosti);
- jezički (jezička bliskost može biti uvjetovana etničkim principom, a mnogojezičnost i drugim faktorima);
- geografski (doveo je do tipizacije zajednice skandinavskih, srednjoevropskih, mediteranskih, balkanskih i dr. književnosti).

Osim tih navodi i tada aktuelan administrativno-politički faktor koji pokazuje tendencije prema stvaranju poliknjiževnih historijskih sistema.

Oni su u Evropi mnogonacionalni, a karakterizira ih individualna posebnost pojedinih nacionalnoknjiževnih dijelova te prisustvo ujedinjavajućih elemenata. "Uzajamne veze i uslovljenost ova dva na prvi pogled suprotna faktora, nacionalnoknjiževne posebnosti i općih crta, vodi nastanku posebnih interliterarnih zajednica konvencionalno nazvanih višenacionalne književnosti" (Đurišin 1997: 130).

Kod višenacionalnih književnosti prisustvo etnosa ne mora biti nužno u svim komponentama koje sačinjavaju interliterarnu zajednicu, već to može biti i jezički princip (npr. višeknjiževni sistem nekih književnosti Indije čine književnost na različitim jezicima kao što je engleski, sanskrit, urdu i hindu). Đurišin zato koristi pojam višejezičnih književnosti ili poliknjiževnih sistema. Oni mogu, ali ne moraju biti mnogonacionalni. Iz toga slijedi da je književnohistorijski i teorijski neizbježno interliterarne zajednice odrediti kao standardne i posebne.

Etnički, jezički i geografski faktori nisu jedini koji utiču na stvaranje višenacionalne književnosti, odnosno, posebnih interliterarnih zajednica. Značajnu ulogu imaju i idejno-politički činoci koji su nekad dijelili književnosti na socijalističke i nesocijalističke književnosti i doprinosili rastu određenih razlika u okviru ovih grupa. Zatim historijski i ideološki faktor koji proističe iz kolonijalnih odnosa, u okviru kojeg se razlikuje književnost kolonija nasuprot književnosti metropola. Kriterijum razvojne diferenciranosti u sistemima tradicionalne književne komparatistike prouzrokovao je dosta metodološko - metodičkih problema. Riječ je o književnostima s bogatom i razuđenom razvojnom dinamikom, stilskim profilom i profiliranjem vrsta, na jednoj strani, i o književnostima koje su sa aspekta ovih i sličnih kriterija različito predstavljene u interliterarnom razvojnom procesu. Đurišin smatra da se pri ovakvoj podjeli dolazilo do jednostranosti pri ocjenjivanju razvoja osobnosti pojedinih književnosti na "velike književnosti i male književnosti jer se smatralo da je taj razvoj ravnomjeran. Književnohistorijski razvoj nedvosmisleno ukazuje na egzistenciju neravnomjernog razvoja kao na evidentnu zakonitost interliterarnog procesa" (Đurišin 1997:133). Da bi se ovakav način ocjenjivanja izbjegao, Đurišin uvodi pojmove "diferencirane i manje diferencirane književnosti" naglašavajući pri tome sposobnost razvojne posebnosti svake samobitne književnosti da na univerzalan način doprinosi riznici interliterarnog procesa.

Tradicionalno, u nauci o književnosti XIX i početka XX stoljeća, interliterarnost je ograničena uglavnom na "uticaje" i "veze". S vremenom su se "uticaji", širenjem vizure i ravni poredbenih proučavanja, utopili u široku oblast izučavanja intertekstualnosti.

"Kad je o "vezama" riječ, naročito na personalnom nivou, one danas čine širi domen kontaktologije koja uvijek znatnim dijelom ostaje na tlu kulturne historije. Sa svoje strane, pojam interliterarnosti uglavnom apsorbuje obje oblasti" (Bunjak 2000: 21).

2. Interliterarni centrizmi – nova kategorija interliterarnosti

Interliterarni proces do sada je takoreći neproučen i predstavlja širok i različito interpretiran cilj književnohistorijskog i teorijsko-metodološkog istraživanja. Kao takvog, prema Đurišinovom mišljenju, "teško da ga može obuhvatiti i svladati radni kolektiv jedne nacionalno književne grupe pa čak i istraživački tim dvije, tri ovakve cjeline" (Đurišin: 1997:213). Iz toga proizilazi da osim interliterarnih zajednica treba obavezno formulisati i postepeno precizirati i druge konkretne karike ovog razvojnog kretanja.

Pojam interliterarnog centrizma je u vezi sa uobičajenim, iako ne i dovoljno objašnjenim pojmom "eurocentrizma", koji u krajnjoj konsekvenci nadilazi književni razvoj Evrope, odnosno dijelova Evrope u odnosu na književni razvoj u Americi, Africi, Aziji, kao i u samoj Evropi, dakle, zapadnoevropocentizam nasuprot ostatka Evrope i sl.

Određeni problem počiva u terminološkoj sferi gdje treba obuhvatiti više interliterarne jedinice koje slijede nakon zajednice. Riječ je o pomenutom terminu – interliterarni centrizam. Stari dio složenice čini riječ "centrizam", a novi "interliterarni". Spajanjem ova dva elementa nastaje novi termin sa novim, ne samo jezičkim oblikom, nego i novom sadržinom. Svojim sadržajem i funkcijom on je nastavak interliterarne zajednice koja ima širi, sveobuhvatniji cilj. Interliterarni centrizam, iako hijerarhijski slijedi nakon nje, posmatra problematiku pojedinih formi diferencijacije na višem, specifičnom nivou.

Interliterarni centrizam izražava oblike složene borbe za stalno viši i složeniji općeljudski, pa samim tim i književni razvoj, što prema Đurišinovom mišljenju znači da "interliterarni centrizmi zaista pokrivaju književni prostor cijelog svijeta" (Đurišin 1997: 216).

Proučavanje interliterarnih zajednica, poznavanje interliterarnog procesa i identifikacija zakonitosti rezultirat će književnohistorijsku jedinicu – svjetsku književnost. Pojam svjetske književnosti, dakle, nije nepromjenjiv fenomen, naprotiv, on podliježe neprestanom modifikovanju u unutrašnjem reorganizovanju, u zavisnosti:

- a. od promjena na nivou nižih sistemskih ravni, dakle, u zavisnosti od razvojnih tokova same književnosti,
- b. od znakovne projekcije tih književnih pojava u sistemu nauke o književnosti (riječ je o čitavom toku spoznaje do koje se dolazi proučavanjem zakonitosti interliterarnih odnosa i veza te proučavanjem zakonitosti interliterarnog procesa, i to ne samo spoznaje vremenski najbližih i najnovijih tokova razvoja književnosti, već i reorganizovanjem i uključivanjem znanja iz starijih razvojnih perioda).

Na ovakav način Đurišin objašnjava ponovne pokušaje da se formuliše koncepcija svjetske književnosti u tradicionalnoj komparatistici i u historiji književnosti uopće od njenog nastanka do danas. Iscrpna i jednom zauvijek data definicija svjetske književnosti faktički nije moguća, jer, ako bi postojala, zakonito bi se gradila samo na preliminarnim rezultatima našeg poznavanja književnih fenomena i procesa. Ona bi onda bila "zatvoren, pa time i mrtav sistem" (Đurišin 1997: 222).

3. Zaključak

Đurišinove koncepcije književne historije veoma su važne u istraživanju interliterarnih zajednica i njihovih sastavnih dijelova posebno u "eri u kojoj sveprisutan proces bezlične globalizacije europskog društva ozbiljno prijeti gubitkom identiteta i bogatstva nacionalnih, jezičkih, vjerskih i drugih raznolikosti zajednica" (Kursar Vuksanović 2008: 11).

One zahtijevaju proširivanje vidika, ograničavanje lokalnih i nacionalnih osjećanja, što nije nimalo lako postići. Posebno danas kada se između mnogih naroda vodi rat za nacionalni, jezički, vjerski i drugi identitet. Kao središnji treba zaista razabrati upravo taj problem "nacionalnosti" i posebnih doprinosa pojedinih nacija općem književnom procesu. Đurišin u svojim teorijama neprestano ističe da nacionalne književnosti čine temelj interliterarnih procesa, ali i da razumjeti i upoznati sebe možemo samo ako istražimo historiju druge književnosti i kulture. Proučavanje ovako

shvaćene komparativne književnosti postaviti će jezičkoj umiješnosti naših naučnika velike zahtjeve. Književna historija kao sinteza, književna historija na jednoj nadnacionalnoj ravni, morat će tek da se napiše. Takva književna historija pružiće priliku za neka nova čitanja i tumačenja teksova i pisaca sa naših prostora danas upitnog identiteta i nacionalne pripadnosti. Značaj Đurišinih teorija je upravo u tome da je književnost, kako ističu poznati književni teoretičari Velek i Voren “ipak jedna, kao što su jedni umjetnost i čovječstvo” (Velek, Voren 1985 : 81). U tom shvatanju leži budućnost historijskih proučavanja književnosti.

Summary

Dionyz Đurišin, a Slovak literary theorist and the world famous comparatist, developed his conception of a literary history in different historic and social circumstances from those we witness nowadays.

Therefore, it represents a challenge for recognition and separation of its actual values –interliterary communities and interliterary centrism as a result of a mutual connection between more national literatures, with reference to a suitable literary – historic units.

What can be found particularly interesting are open possibilities in researching mutual relationships between the Slavs, and people and communities from the Middle Europe which are in a large measure connected with historical, political and cultural heritage for ages. □

Literatura:

- Bunjak, P. (2000) Slavistička književno-naučna istraživanja u novom milenijumu.
- Slavistika, br. 4, str. 58-70.
- Đurišin, D. (1997) Šta je svetska književnost?, Izdavačka knjižarnica Zorana
- Stojanovića, Novi Sad.
- Kovač, Z. (2001) Poredbena i / ili interkulturalna povijest književnosti, Biblioteka
- književna smotra, Zagreb.
- Kursar Vuksanović, M.(2008) Dionyz Đurišin: međuknjiževne zajednice i teorija
- umjetničkog prijevoda. Filološke studije, god. 6, tom 1
- Velek, R. i Ostin V. (1985) Teorija književnosti, Nolit, Beograd.

Kristina Giacometti - Sveučilište u Zagrebu

DEMONI I MODUSI NJIHOVA PREDSTAVLJANJA U TRILOGIJI NJEGOVE TAMNE TVARI: ODNOS LJUDSKOG I ŽIVOTINJSKOG U SPECIFIČNOJ FUNKCIJI OBLIKOVANJA LJUDSKOG IDENTITETA

Sažetak

Glavni likovi u većini postmoderne dječije fantastične književnosti često su životinje pa vrlo lahko možemo doći do povezanosti književne animalistike i fantastične književnosti. Predmet ovoga rada bit će analiza životinja koje se pojavljuju kao likovi zvani "demoni" u dječijoj fantastičnoj trilogiji *Njegove tamne tvori* Philipa Pullmana. U analizi će se koristiti kombinacija kritičko-animalističke i filološke metode kako bi se dokazalo da su prikazi neljudskih životinja, odnos ljudskog i životinjskog i fizička eksternalizacija životinje kao prikaz čovjekovog drugog Ja, u specifičnoj funkciji oblikovanja ljudskog identiteta.

Ključne riječi: visoka fantastika, književna animalistika, demoni, razvoj ličnosti.

1. Fantastična književnost i književna animalistika: definicijska pitanja

U dječijoj književnosti, jednako kao i u književnosti za odrasle, uz bok kanona postoje još mnoga poprilično zapostavljena djela koja su većinom promatrana kao marginalna skretanja u odnosu na pravu kanonsku tradiciju. Iako su povoljno recepcijski praćeni, fantastični romani dosad nisu bili dostojno valorizirani pa se često i sami nalaze na margini. Neka osnovna definicijska pitanja teorije fantastične književnosti nisu još uvijek zadovoljavajuće riješena pa se tako detaljnije nije dotaklo ni pitanja likova unutar fantastičnih romana što će biti osnovna preokupacija ovoga rada.

Likovi koji se najčešće pojavljuju unutar fantastičnog romana su vještice, duhovi, utvare te različita mitološka bića, no u djelima koja svrstavamo u

podžanr visoke fantastike (*high fantasy*) često se pojavljuju i životinje. Književna animalistika, književna studija o proučavanju neljudskih životinja u ljudskim diskursima, doživjela je pravi procvat 1975. godine, a dječija postmoderna fantastična literatura nam potvrđuje da su ona i animalistika i dalje neizostavni saveznici.

Jedan od recentnijih engleskih književnika koji se proslavio dječijom, visoko fantastičnom, ali i kontroverznom trilogijom *Njegove tamne tvori* (*His Dark Materials*) je Philip Pullman. Sva tri romana trilogije: *Polarno svjetlo* (*Northern Lights*), *Tanki bodež* (*The Subtle Knife*) i *Jantarni dalekozor* (*The Amber Spyglass*), donose izuzetno uzbudljive pustolovine koje vode čitatelja na putovanje kroz različite dimenzije nepoznatih svjetova. Jedan od tih svjetova (svijet glavne junakinje Lyre) razlikuje se od našeg, između ostalog, po postojanju različitih fantastičnih bića od kojih će najznačajnija (upravo životinje) biti prikazana u poglavlju koje slijedi. Koristeći kombinaciju filološke i kritičko-animalističke metode pokušat će se pristupiti analizi životinja koje se nazivaju demonima, a provlače se kroz sva tri spomenuta romana, te razjašnjavanju glavne intencije autora.

2. Demonologija: etologija i simbolika

Iako se kroz spomenutu trilogiju pojavljuju mnoga bića, većina autora ističe demone (magične životinje koje prate svakog stanovnika, izuzev drugih životinja) kao najznačajnije.¹ "Demoni su svom čovjeku savjetnici, špijuni, vječni suputnici, prijatelji te glas savijesti kada zbivanja postaju preopasna" (Tucker, 2004: 141), a s obzirom da ljudi i druga bića bez demona ne mogu živjeti, neki autori smatraju da oni predstavljaju fizičku pojavu duše.² No, autorica Claire Squires (2006: 35) uočava

kako je takvo shvaćanje malo "prenategnuto" jer je očito da "povezanost čovjek - demon ne odgovara povezanosti čovjek - duša zbog toga što njih oboje, (i čovjek i demon), imaju svoj fizički oblik i nemaju zajedničku svijest." Tako se prihvatljivijim smatra objašnjenje koje daje Nicholas Tucker (2004: 141): "Riječ demon potječe od grčkog *daimon* za kojeg je Sokrat smatrao da je prijelazni oblik između savjesti i anđela čuvara", pa se tako i Pullmanovi demoni mogu smatrati jednim od takvih "prijelaznih oblika".

Svaki je demon ona životinja koja karakterno odgovara toj osobi, a najčešće joj je i suprotna po spolu, pa tako iz opisa lorda Ariela možemo zaključiti da mu savršeno pristaje njegova demona u obliku gorskog leoparda, zvana Stelmara. "Leopard je kao simbol ponosa tradicionalni amblem Engleske. Također je simbol kraljevske i radničke kaste u njezinom agresivnom aspektu. Simbolizira okrutnost te spretnost i snagu." (*Rječnik simbola*, 1987: 346). Sve ovo, karakter i izgled lorda Asriela, te simboličko značenje leoparda, može se usporediti i s pravim leopardom koji je vrlo brz i vješt u lovu, a s obzirom na to da se može penjati na drvo, ima i izrazito snažne noge.

Isto tako, jasno je da gospođi Coulter, "ženi u dugom žućkastocrvenom krznenom kaputu od lisice, (...) tamne kose koja pada u blagim odsjajima prigušenim sjenom njezine kapuljače obrubljene krznom", najbolje pristaje njezin demon u liku majmuna "prekrivenog dugačkim svilenkastim dlakama najživlje i najsjanije boje zlata." (Pullman, 1998: 40). Možda bi se na primjeru gospođe Coulter i njezinog demona najbolje dala objasniti izreka da nije zlato sve što sija. Iako je ona na prvi pogled vrlo ljupka i prekrasna, vrlo brzo pokazuje svoje pravo lice, a u njenom se karakteru vidi sličnost i s etologijom i simbolikom majmuna. Prema *Rječniku simbola* (1987: 372) majmun je nadasve spretna i lukava životinja, nadmudruje čak i jaguara "tako da ga ovaj, pošto ga je progutao, mora izbljuvati: jaguar tu predstavlja ktonske sile, njegove su ralje ždrijelo pakla, put što ga prevaljuje majmun tipično je orfički, te on zbog toga puta postaje upućeni, u trenutku kad otkriva vatru i zagospodaruje njome." Taj mit sažima bitne elemente simbolike majmuna, "zla čarobnjaka što svoje moći, od kojih je prva inteligencija, krije iza karikaturnih značajki." (*Rječnik Simbola*, 1987: 372). Zlatni majmuni žive u isključivo u Kini i kao ugrožena vrsta su pod posebnom zaštitom države. "Tjelesna građa im omogućuje brže i vješto kretanje pri penjanju i skakanju. Ženke su inače mirna i nježna stvorenja, dok su mužjaci borbeni." (Brehm, 2003: 320).

Lord Boreal (odnosno Charles Latrom u *Tankom bodežu*) ima demonu zmiju, a to saznajemo u *Polarnom svjetlu*. Tako da kasnije iz opisa Charlesa Latroma (iako nigdje nije rečeno da su on i Lord Boreal ista osoba) možemo zaključiti da se radi o istoj osobi. "Imao je velike tamne oči, dugih trepavica i prodornog pogleda, a njegov bi šiljast jezik tamnog vrha otprilike svake minute provirio u kutu usana i preletio vlažeći ih." (Pullman, 2000: 62). Pavlovski (2007: 513) smatra da je "zmija mitsko biće dvojnoga značenja: dobroga i zloga." Ovdje ćemo se orijentirati na zlu simboliku jer je lord Boreal zla i lukava osoba koja neprestano skriva svoje prave namjere, a upravo je to osobina zmije: "Zmija bijaše lukavija od sve zvjeradi što je stvorio Jahve, Bog." (Biblija: 3,14). S obzirom na to da je demona lorda Boreala zmija sa "smaragdnom očima" (Pullman, 1998: 83), možemo izvući zlotvornu simboliku smaragda, odnosno zelene boje. "Smaragd, koji je papinski kamen, istodobno je i kamen Lucifera prije pada, (...) pa je tako Sotona na vitraju u katedrali u Chartesu prikazan zelene kože i zelenih očiju." (*Rječnik simbola*, 1987: 785). Čitatelj u *Tankom bodežu* prepoznaje lorda Boreala upravo po tome što je imao šiljast jezik tamnog vrha kojim je neprestano prelazio po usnama. Zapravo, jezik zmiji služi u "prvom redu njuhu. Činjenica je da zmija neprekidno paluca jezikom, okrećući ga na sve strane i istražujući predmete koji su pred njom" (Brehm, 2003: 399).

Na početku *Tankog bodeža* Lyra se nalazi u drugom svijetu (to je svijet u kojem ljudi nemaju demone) i susreće Williama Parryija. Will je dječak koji bježi pred nepoznatim ljudima i usput traži svog oca koji je nestao u ekspediciji na sjeveru. Ono što je u Lyrinom svijetu sasvim normalno (demoni), u ovom svijetu nije baš tako normalno te je Will "razgoračio oči (...), a [dok je promatrao Pantalaimona kako se preobražava], sinulo mu je – Oh! To je tvoj demon." (Pullman, 2000: 20) Will, naime, dolazi iz našeg svijeta te je njegova zbunjenost opravdana. Lyra zaključuje da Will ima demonu jer "inače ne bi bio ljudsko biće. Bio bi... polumrtav. (...) Imaš demonu, [samo] tvoja demona nije odvojena od tebe. Ona je ti. Dio tebe. Vi ste dio jedan drugoga." (Ibidem: 24). Na kraju *Jantarnog dalekozora* Will je "[konačno] spoznao što je to vidjeti vlastitu demonu" (Pullman, 2002: 364) koju je vještica nazvala Kirjava. Kao što joj i ime kaže, Kirjava je višebojna mačka. Simbolika mačke se prema *Rječniku simbola* (1987: 375) koleba između dobrih i zlih značenja pa tako postoji legenda koja kaže da je "Noa, jer su štakori smetali putnicima Arke, rukom prešao lavu preko čela, [a] on je kihnuo i izbacio mačji par. Zbog toga

je životinja nalik lavu." A i doista, ako to pogledamo sa naučnog stanovišta, porodici mačaka pripadaju: "lav, tigar, gepard, domaća i divlja mačka, ocelot, margaj, serval, obični ris, crveni ris, jaguar, leopard i puma" (Brehm, 2003: 51-70), što bi značilo da lav i mačka pripadaju istoj porodici životinja. Također, možemo zamijetiti da i leopard također pripada porodici mačaka pa Willa po karakteru možemo definitivno usporediti s lordom Asrielom. Tome u prilog ide i naučno potvrđena činjenica da su "sve vrste porodice mačaka međusobno slične svojim tjelesnim i duševnim svojstvima." (Brehm, 2003: 52).

Damona aeronauta Leeja Scoresbyja bila je zečica Hester koja je, kaže Lyra, "jednako mršava i žilava kao i čovjek". (Pullman, 1998: 163). Kada Lee postane bučan, Hester lupa nogom i pomiče uši kako bi signalizirala Leeju da bude tih. Brehm (2003: 500) navodi da "pravi zečevi takođe koriste govor tijela kao vid komunikacije. Ako jedan primijeti gladnog jastreba ili kojota, lupat će zadnjim nogama o zemlju, micati ušima naprijed-natrag, i pokazivati bijeli donji dio repa kako bi "rekao" ostalima da pobjegnu."

Ravnatelj koledža Jordan i Gipćanin Johna Faa, veliki zaštitnik glavne junakinje Lyre, obojica imaju demone vrane. One su, prema indijanskoj mitologiji, glasnici i posrednici između čovjeka i prirode. Te ptice simboliziraju njihov karakter.

Jedna od najvažnijih karakteristika demona jest da demoni djece mogu mijenjati oblik, a najčešće ga i mijenjaju i to shodno svom raspoloženju ili iz potrebe. Kad djeca dođu do određene granice psihičkog i fizičkog razvoja (zaključujemo da bi to bilo ono razdoblje koje mi zovemo pubertet), i njihovi se demoni smire, odnosno ustale se u jednom obliku te više ne mijenjaju oblik. Lyrin demon se zove Pantalaimon (na grčkom znači susosjećajan) i on na početku trilogije još uvijek može mijenjati oblik (kanarinac, noćni leptir, jež, zerdav, mačka), ali na samom se kraju priče Pantalaimon ustaljuje u jednom obliku. Ustalo se u obliku gipke i okretne životinje, slične tvor. Brehm (2003: 414) navodi da je tvor spretna, pokretna, brza i sigurna životinja koja pripada porodici kuna. Tvor se također majstorski šulja i nepogrešivo skače. Lukav je, prepreden, oprezan i nepovjerljiv, "vrlo oštrouman, a kad je napadnut bijesan je i borben", poput Lyre.

Lyra se na početku jako opire odrastanju i ne želi da se Pantalaimon ustali, ali to je neizbježno jer kao što joj kaže stari mornar: "Svi su se uvijek ustalili i tako će i dalje biti. To je dio odrastanja. Doći će vrijeme kad ćeš se umoriti od njegovih stalnih mijena i htjet ćeš za njega ustaljeni oblik. (...) Htjet ćeš odrasti

kao i ostale djevojke. Kako god bilo ustaljeni oblik ima i svojih dobrih strana jer znaš kakva je netko osoba." (Pullman, 1998: 142-143). Iz govora staroga mornara očito je da demoni čine ljude "čitljivima" kako drugima, tako i samima sebi. Oblik demona je također vrlo bitan pokazatelj položaja u društvu. Tako su demoni poslužitelja najčešće u "obliku psa" (Ibidem: 10), dok su demoni "poslužitelja višeg stupnja plemenitije pasmine pasa". (Ibidem: 12). U demonima sluga se najbolje vidi stroga klasna podijeljenost u Lyrinom svijetu. Jedno od tumačenja simbolike psa kaže da je pas "dobročinitelj jer je bliski čovjekov pratilac i budni čuvar njegova ognjišta." (*Rječnik simbola*, 1987: 479). To možemo shvatiti tako da je pas sluga čovjeku pa onda sluge imaju demone sluge.

Vještice su stvorenja koja imaju demone, ali se oni mogu od njih odvojiti na udaljenosti koja je mnogo veća od ljudi i njihovih demona. "Ukaže li se prilika vještice mogu poslati svoje demone nevjerovatno daleko, nošene vjetrom ili oblacima, čak i u dubine oceana." (Pullman, 1998: 140). Demoni vještica uvijek su ptice jer to i karakterizira njihovu najvažniju sposobnost – sposobnost letenja. Tako je demon Serafine Pekkale gusan Kaisa (žensko finko ime). Prema *Rječniku simbola* (1987: 345) u kontinentalnoj i otočkoj keltskoj predaji, guska je ekvivalentna labudu i u leksikografiji se ne razlikuje uvijek jasno od njega. U svakom se slučaju smatra glasnicom drugoga svijeta.

Oklopljeni medvjedi (*paserbjørni*), za razliku od vještica, nemaju demone te se po tome razlikuju od ljudi. No, medvjedi imaju nešto drugo, a to je oklop. Jednako kao što ljudi ne mogu bez demona, tako medvjedi ne mogu bez oklopa.

Usporedbom s pravim životinjama koje predstavljaju, postaje jasno da Pullman nije nasumično odabrao baš životinje za likove mističnih demona. Da bi se to detaljnije objasnilo, potrebno je navesti još jednu bitnu karakteristiku demona. Naime, svaki demon mora neprestano biti u blizini svog čovjeka jer prevelika udaljenost između njih, odnosno svako odvajanje, donosi nepodnošljivu i neobičnu bol, "djelomice tjelesnu bol duboko u grudima, djelomice užasnu tugu i žarku ljubav" (Pullman, 1998: 164-165) i čovjeku i demonu, a osim toga svako nanošenje boli demonu također osjeća njegov čovjek i obrnuto. Odvajanje čovjeka od njegovog demona, od njegovog drugog Ja, jedna je od glavnih tema ove trilogije jer pisac uvodi antagoniste (tzv. Pričesni odbor na čijem je čelu Crkva) koji otimaju djecu da bi ih postupkom koji zovu "presjek" odvajali od njihovih demona. Značajno je da to čine

neposredno prije puberteta, odnosno prije nego se demoni ustale u jednom obliku, kako bi svaka osoba izbjegla seksualne misli i želje koje se počinju pojavljivati u pubertetu. Demoni predstavljaju ono životinjsko u nama, životinjske (seksualne) nagone i želje koje Crkva želi eliminirati, pa su zbog toga upravo životinje odabrane da utjelove njihove likove. S ovom je karakteristikom demona usko povezana još jedna, a to je diranje tuđeg demona koje je bilo najstrože zabranjeno. Zapravo je to "bila najgrublja povreda pravila ponašanja koja se uopće mogla zamisliti Lyra se nije mogla sjetiti da joj je itko ikada to izričito rekao, ali ona je to jednostavno znala, jednako nagonski kao što je osjećala da je mučnina nešto loše, a udobnost nešto dobro." (Pullman, 1998: 123). Demoni su mogli dodirivati jedan drugoga, pa čak su se mogli i potući, ali zabrana dodira između ljudi i demona išla je čak toliko daleko da čak niti u borbi niti jedan ratnik ne bi nikada taknuo neprijateljevu demonu.

S obzirom na sve do sada iznesene karakteristike fascinantnih demona, postaje jasno kako njihova veza s ljudima, a ni njihova uloga u ovoj trilogiji nije jednostavna. Životinje (pa i antropomorfne životinje) su u svojim fantastičnim romanima koristili mnogi autori prije njega (Lewis Carroll, Carlo Colloidi, C.S.Lewis), ali Pullmanu je uspjelo napraviti inovaciju jer je pomalo ugazio u psihoanalitičke studije dok je izražavao drugu ljudsku (životinjsku) prirodu.

3. Zaključak: odnos ljudskog i životinjskog u specifičnoj funkciji oblikovanja ljudskog identiteta

Cilj ovog razmatranja o demonima bio je analizirati životinjske likove koje je Pullman nazvao demonima koristeći kritičko-animalističku metodu. Kako je animalistička kritika nedovoljno znanstvena bez poznavanja zoologije, u radu je izložena i etologija pravih životinja koje predstavljaju demoni. Simbolički pristup životinjama važan je jer je tu "životinja znak nekih važnih kolektivnih ideja, ponajprije magijskih i religijskih, ali i moralnih i političkih." (Visković, 1997: 12). Tako nam značenja životinja koja su preuzeta iz *Rječnika simbola* otkrivaju o životinjama ono čime se etologija kao znanost ne bavi te nam omogućuju da bolje shvatimo namjere autora i samim tim razumijemo djelo na apstraktnijoj razini.

Sve navedene životinje postoje, nema egzotičnih ili izmisljenih životinja i sve su individualizirane

(imaju osobna imena) osim majmuna gospođe Coulter i zmije lorda Boreala. Iako to dvoje demona nemaju osobna imena, možemo ih smatrati individualiziranima jer to dopušta pripovijedna kontingencija. Postoji samo jedan zlatni majmun u trilogiji i to je demon gospođe Coulter, a zmija se tijekom trilogije pojavljuje samo kao demona lorda Boreala pa možemo reći da je i ona individualizirana.

Ako usporedimo još neke dječije fantastične romane s ovom Pullmanovom trilogijom (navedeni su u bilješci br. 22), onda zaključujemo da su prikazi životinja do sada bili prilično jednostavni. Životinje gotovo svagdje govore, a ponegdje se i odlijepljuju od vrstovnih karakteristika (npr. Bijeli zec u *Alisi u zemlji čuda*). No, prikazivanje životinja na Pullmanov način (životinja koja fizički postoji odvojeno od čovjeka, ali je s njim povezana neraskidivom vezom i ogledalo je njegove prirode i osobina), nužno dovodi do boljeg razumijevanja životinja, a time neizbježno i ljudsko - životinjskih odnosa. Upravo zahvaljujući takvom sofisticiranom prikazu demona, Pullman je uspio zasjeniti sva svoja ostala fantastična bića u trilogiji koja su koristili i toliki autori prije njega. Demoni su likovi koji se provlače kroz cijelu trilogiju što im daje važnost, no činjenica da glavni likovi ne mogu preživjeti bez njih čini ih najvažnijim fantastičnim likovima u trilogiji.

U ovom djelu su životinje koje predstavljaju demone antropomorfizirane (one razgovaraju s osobom kojoj pripadaju te donose zaključke i savjete) i svuda prate osobu kojoj pripadaju. To je ono što je u njima ljudsko. No, etološki gledajući, svaka od ovih životinja ponaša se prvenstveno kao životinja, shodno zakonima svoje vrste i to je ono što je u njoj životinjsko. S obzirom na činjenicu da su sve spomenute životinje vrstovno određene, demoni su prikazi neljudskih životinja. Ako stvari sagledamo filozofski, dolazimo do zaključka da su i ljudi vrstovno određeni, samo mi to ne percipiramo, a kod životinja to prvo uočimo. Kako Pullman ovdje pokazuje da svaka od navedenih životinja odgovara (psihički, a u nekim svojim karakteristikama i fizički) jednom ljudskom liku, možemo se zapitati nije li ta ljudska vrstovna određenost zapravo djelomično životinjska. Iako je Pullman silno želio pokazati da se ljudi po postojanju demona razlikuju od životinja, vjerojatno bi bilo ispravnije reći da su ljudi po demonima slični životinjama jer svaki demon izražava životinjsku prirodu koju posjeduje svaki čovjek. Prema tome, u njima također možemo iščitati poruku kako bi čovjek trebao prestati doživljavati životinju kao nešto neantropomorfno i pomalo neprirodno i početi je doživljavati kao dio sebe. Hines (2005: 46) navodi da "demoni

predstavljaju nešto prirodno i to prvenstveno zbog toga što su oni životinje i zato što su bliže prirodi od ljudi.” Zaključak da su oni usko povezani s procesom razvoja ličnosti iz svega dosad navedenog logički proizlazi, no to potvrđuje i sam autor rečenicom da “demoni simboliziraju razliku između beskonačne plastičnosti, beskonačne mogućnosti i promjenjivosti djetinjstva i nepromjenjive odrasle dobi.” (Pullman, 1999: 190). Dodijeljujući ljudima životinje kao fizičku eksternalizaciju njihovog drugog Ja, koja se potpuno oblikuje tek u pubertetu, i izjednačavajući karakteristike ljudi s karakteristikama životinja koje predstavljaju njihove demone, možemo reći da je Pullman u potpunosti uspio prikazati složen proces oblikovanja ljudskog identiteta, a u razjašnjavanju granice između čovjeka i životinje otišao je korak dalje od svojih prethodnika.

Literatura

- Biblija, (1968), Zagreb.
- Brehm, A. E. (2003) Život životinja: sa 335 slika u boji, Orakul, Zagreb.
- Hines, M. (2005), *Second Nature: Dæmons and Ideology in the Golden Compass*, u: *His Dark Materials Illuminated: Critical Essays on Philip Pullman's Trilogy*, Wayne State University Press, Detroit.
- Pavičić J. (1996), Neka pitanja teorije fantastične književnosti, u: *Mogućnosti: Književnost. Umjetnost. Kulturni problemi.* 4-6, str. 133-147.
- Pavlovski, B. (2007), Aktualizacija mita o zmiji ili: “Zar vredi zbog Bosne plakati” u: *Kulturni bestijarij*, Institut za etnologiju i folkloristiku [etc.], Zagreb, str. 513-527.
- Pullman, P. (1999), *An Introduction to... Philip Pullman*, u *Talking Books: Children's Authors Talk about the Craft, Creativity and Process of Writing*, Routledge, London. Str. 178-195.
- Pullman, P. (2002), *Jantarni dalekozor*, Sysprint, Zagreb.
- Pullman, P. (1998), *Polarno svjetlo*, Sysprint, Zagreb.
- Pullman, P. (2000), *Tanki bodež*, Sysprint, Zagreb.
- Rječnik simbola: mitovi, sni, običaji, geste, oblici, likovi, boje, brojevi, (1987), Nakladni zavod matice hrvatske, Zagreb.
- Squires, C. (2006), *Philip Pullman, Master Storyteller: A Guide to the Worlds of His Dark Materials*, The Continuum International Publishing Group, New York.
- Tucker, N. (2004), *Darkness Visible: Inside the World of Philip Pullman*, Wizaard Books, London.
- Visković, N. (1997), Šest načina odnosa prema životinji u: *Kulturna animalistika: Zbornik radova sa znanstvenog skupa održanog 29. rujna 1997. godine u Splitu*, Književni krug, Split.

Summary

Main characters in the most of the postmodern children's fantasy literature are frequently animals, so we can linkage animal studies and fantasy literature. The main goal of this work is going to be an analysis of animals which are presented in Philip Pullman's children's fantasy trilogy *His Dark Materials*, as characters called 'dæmons'. In order to prove that presentations of inhuman animals, relation of human and animal, and physical externalization of an animal as the representation of humans' other I, are in specific function of forming human identity; in the analysis, there is going to be used the combination of critical-animalistic and philology methods.

Key words: high fantasy, animal studies, dæmons, forming of human identity.

1 Vidi: Hines, M. (2005), *Second Nature: Dæmons and Ideology in the Golden Compass*, u: *His Dark Materials Illuminated: Critical Essays on Philip Pullman's Trilogy*, Wayne State University Press, Detroit, str. 38; Squires, C. (2006) *Philip Pullman, Master Storyteller: A Guide to the Worlds of His Dark Materials*, The Continuum International Publishing Group, New York, str. 33; Tucker, N. (2004) *Darkness Visible: Inside the Worlds of Philip Pullman*, Wizard Books, London, str. 141; Chabon, M. (2005) *Dust & Dæmons*, u: *Navigating the Golden Compass: Religion, Science & Dæmonology in Philip Pullman's His Dark Materials*, BenBella Books, Dallas, str. 3.; Markman, A., B. (2005), *Science, Technology, and the Danger of Dæmons*, u: *Navigating the Golden Compass: Religion, Science & Dæmonology in Philip Pullman's His Dark Materials*, BenBella Books, Dallas, str. 61.

2 Usp. Wheat, L., F. (2008) *Philip Pullman's His Dark Materials: A Multiple Allegory: Attacking Religious Superstition in The Lion, the Witch and the Wardrobe and Paradise Lost*, Prometheus Books, New York, str. 28.; Chabon, M. (2005) *Dust & Dæmons*, u: *Navigating the Golden Compass: Religion, Science & Dæmonology in Philip Pullman's His Dark Materials*, BenBella Books, Dallas, str. 3; Hines, M. (2005), *Second Nature: Dæmons and Ideology in the Golden Compass*, u: *His Dark Materials Illuminated: Critical Essays on Philip Pullman's Trilogy*, Wayne State University Press, Detroit, str. 38.

Andrea Iveljić - Slavistički institut u Beču

POLITIČKI MIT: KONSTRUKCIJA ILI DESTRUKCIJA

Sažetak

Namjera ovoga eseja je podsjetiti na postojanje jugoslavenskih političkih mitova i njihovih heroja zahvaljujući kojima evropski jug prvih godina nakon Drugoga svjetskog rata egzistira kao specifično kulturološko okruženje, te iz istog razloga danas mnogima predstavlja zanimljiv istraživački teren. Rad završava osvrtom na evoluiranje socijalističkoga ženskog pokreta kojem je prethodila česta smjena društveno poželjnih tipova žene, također obavijenih velom političkih mitova. Na ovaj način smo završetak epohe mitskih narativa smjestili u vrijeme odumiranja takozvane politike ženskog pitanja ukazujući na taj način na njihovu međusobnu uslovljenost i svojevrsnu udruženost na putu tranzicije kojim je Jugoslavija tog vremena koračala.

Znakovi pored političkog puta

Herfried Münkler dijeli poštovanje njemačke akademske javnosti prema Hansu Blumenbergu dok prenosi njegova razmišljanja o kulturnom fenomenu mita. Ovaj evropski kulturolog književnim i političkim mitovima pripisuje jednu zajedničku osobinu na kojoj temelji sve svoje daljnje analize. Riječ je o pokušaju konstruisanja „apsolutne stvarnosti“ koja bezuslovno pokreće svaki mit. Za njega cilj mitološkog pripovijedanja leži u odstranjivanju neizvjesnosti svijeta i imenovanju nepoznatog čime ono, barem u jeziku, postaje pristupačno. Iz ovakvoga narativnog savladavanja stvarnosti izrasta „Unmittelbarkeit und Unvermitteltheit der Schrecken der Kontingenzen und Gleichgültigkeit“ (Münkler, 2004: 222), a što mitove pretvara u „Garanten von Vertrautheit, Stifter von Zutrauen, Ermöglicher von Orientierung“.

(Münkler, 2004: 222). Blumenbergova razmatranja Münkler primjenjuje na političke diskurse definišući političke mitove kao:

“[...] Sinnstifter und Orientierungshilfen, Garantiersprechungen und Perspektivierungen, mit deren Hilfe die Kontingenz gesellschaftlicher Verläufe wegerzählt, die Komplexität ökonomischer, sozialer und politischer Prozesse reduziert und die Fülle sozialer Bindungen und Loyalitäten auf eine zentrale Loyalität zurückgeführt wird. In diesem Sinne ist das Gegenteil dessen, was allgemein von ihnen angenommen wird: nicht Blockaden und Bremsen politischer Selbstverfügung, sondern umgekehrt gerade erst deren Ermöglichung, oder, wenn man es bescheidener haben will, deren Vehikel und Krücken” (Münkler, 2004: 223).

Nakon što smo dobili upute za prepoznavanje političkog mita, osmotrimo nakratko jugoslavenski slučaj i pokušajmo utvrditi granice uticaja mitskih diskursa na kulturnu i društvenu klimu evropskoga juga druge polovine prošlog stoljeća.

Mit o bratstvu i jedinstvu kao kamen temeljac novog društva

Najvažnija odrednica tvorbe jugoslavenskog identiteta nakon 1945. godine ležala je u konstruisanju jedinstvenog sjećanja na antifašističku borbu i pobjedu. Radilo se o procesu nadomještanja ličnog zajedničkim pamćenjem što je podrazumijevalo svođenje nepregledne množine iskustava i sjećanja na jedan, društveno motivisan pogled na prošlost, diktiran političkim potrebama sadašnjosti, a koji je za pripadnike zajednice značio mirenje sa selektivnim uspomenu iz prošlosti. Istinitost i sadržaj nadilazila je sama funkcija zapamćenog temeljena na pokušaju unutrašnjeg

povezivanja kolektiva i stvaranju općih vrijednosti i percepcija zahvaljujući njegovanju zajedničke slike o važnim događajima iz prošlosti koji pružaju opomenu, nadahnuće ili uzor u budućem životu i ujedno predstavljaju osnovni uslov opstanka svake zajednice. I novonastala jugoslavenska zajednica početke svog stvaranja zahvalit će rađanju mnoštva mitova usko vezanih za mentalno porobljavanje građana među kojima mit o jedinstvu predvodi sve ostale kasnije rođene narative. U njegovom središtu našao se diskurs o NOB-u koji je u kontekstu transformacije pamćenja jugoslavenskih građana, zarad stvaranja novog identiteta, predstavljao dvojaki mehanizam – zaboravljanje (predratne prošlosti) i istovremeno preneglašavanje (ratne pobjede nad narodnim neprijateljem). (Đerić, 2009: 83-92).

“Žrtvena i borbena simbolika NOB-a bila je sveprisutna: ono što je moglo okrnjiti taj narativ očišćeno je iz jezika i gurnuto u zaborav, jer je i kolektivna amnezija, odnosno zaborav svega izvan institucionalizovane, pobjedničke verzije prošlosti, vezivala Jugoslovane jednako kao i novouspostavljeni mit. Zamišljan i građen na suprotnosti između “naroda” i “narodnog neprijatelja”, kao i na ćutanju o svemu što je narušavalo ovu suprotnost, socijalistički sistem u Jugoslaviji instrumentalizovao je još nekoliko opštih mitova (o Spasitelju, borbi Svetla i Tame, Zaveri, Jedinstvu i sl.) kako bi stvorio novu političku kulturu i novog čoveka, koji je, ukoliko se povinuje tom sistemu, i samo u okviru takvog sistema, postajao sposoban da “prevaziđe sebe”, bivajući sve “produktivniji” i “progresivniji”” (Đerić, 2009: 89).

Heroji mita ili radna snaga u izgradnji socijalizma

U ratu i u miru, rat je taj koji određuje kulturu sjećanja. Ova deviza odmah po završetku Drugoga svjetskog rata dokazuje mit o pobjedi „uokviren poetikom socrealizma u kojem umjetnost, uzdižući neposrednu ratnu i revolucionarnu prošlost, utopijski konstruiše budućnost zemlje i njenoga novog čovjeka“ (Kazaz, 2009: 134) i na taj način legitimise mit o revolucionarnoj pravdi, o istinskoj volji novih vlasti da odrede pravac historije te o konačnoj spoznaji da je kroz rat moguće stvoriti svijest o boljoj budućnosti. Ukratko, mit o pobjedi ovdje je pomirio dva velika mita: „mit o ustanku i mit o revoluciji“ (Musabegović, 2009: 37).

Vladajuće strukture su ujedinjavanje u NOB doživjele kao narodnu volju za političkim jedinstvom što će se profilirati kroz ideju i mitski diskurs o bratstvu i jedinstvu. Posljedica toga bit će

instaliranje specifične kulturne scene uzurpirane od strane heroizovanih socijalističkih figura koju Rainer Gries poredi s pozornicom:

“Sie ist der Intention nach eine Propagandabühne – sie soll nach dem Willen ihrer Betreiber zuerst dem Zweck dienen, die marxistisch-leninistische Weltanschauung zu propagieren und den “neuen Menschen” des Sozialismus zu entwickeln und zu erziehen. Die “sozialistischen Helden” (...) sind Teil des Ensembles, sie sind Akteure auf dieser Bühne. Sie handeln eindringlich, sie sprechen die klassischen Texte; ihre Moral ist sozialistisch, nicht selten auch allgemein menschlich. Sie werden in Szene gesetzt und ins rechte Licht gerückt von den politischen Regisseuren des Staates und der Partei, den Verantwortlichen für Agitation und Propaganda. Sie sorgen letztlich für die richtige Botschaft. Die Helden spielen für das Publikum und bieten diesem eine Projektionsfläche: Sie sind von den Rängen aus in ihren Heldenrollen und ebenso als Menschen erkennbar. Jedermann vernimmt ihre Botschaft, geht damit um, lehnt sie ab oder begrüßt sie gar freundlich – und schreibt den Figuren und ihren Rollen seinerseits Bedeutungen zu. Hinter der Bühne, vor der Bühne und auf der Bühne finden sich also Handelnde” (Gries, 2002: 85-86).

Otjelovljujući usvojojsimboličkoj reprezentaciji ideju ustanka i istovremeno ideju revolucije, najprodornija figura u novim, socijalističkim prilikama bit će ratnik-radnik-sportista (Musabegović, 2009: 38) čijim zaživljavanjem rat postaje ekvivalentan radu

na stvaranju novog društva, nove klasne svijesti, a tjelesni vitalizam utjelovljenje komunističke ideje o takmičenju i pobjedi. Pomirenje uloge ratnika i radnika, čime je sakralnost ratnika transformirana u miru (u ideji izgradnje novog društva), ukazuje na činjenicu da rat u komunizmu ne znači isključivo negaciju i konflikt, već prvenstveno profiliranje i strukturiranje rada, obnove i izgradnje. Radne će akcije težiti konzerviranju ratnog entuzijazma i kolektivne volje, kombinovane s optimizmom prema izgradnji novog društva i stvaranju novog čovjeka. No, nisu radne akcije bili jedini organizovani poduhvati koji su u sebi nosili ideju kolektivnog stvaranja. Ideološke imaginacije udomaćile su se najprije u sveobuhvatnom diskursu NOB-a koji će postati povodom i kontekstom većine državnih rituala i organizovanih posjeta svetim mjestima, gradnje spomeničke arhitekture, monumentalnih spomenika i skulptura. Ukazujući na pojave i vrijednosti koje za pojedinca trebaju značiti oslonac i model života, mitološke i ritualne prezentacije ratne prošlosti gradile su put mira, formirale pravac kretanja čitave zajednice i time određivale smjer budućnosti (Musabegović, 2009: 37-85).

U središtu jugoslovenske kulturno-političke prakse nove Jugoslavije naći će se najopjevaniji junak južnoslavenskog prostora i najveći njegov ratnik-radnik – sam Josip Broz Tito. Isticanje njegovih gotovo natprirodnih osobina i sposobnosti (sjetimo se fotografija Broza za plugom i raznim mašinama, kormilom broda i volanom, klavirom i u lovu...) iznjedrit će uvjerenje o njegovoj, u najmanju ruku dvostrukoj karizmatičnosti¹ - velikog pobjednika u ratu s jedne strane i otjelovitelja ideje rada i narodne volje u miru s druge, najbolje ilustrovanog skulpturom socrealističkog realizma. No, ideja jedinstvene i savršene strukture uređenog socijalističkog društva neće biti sazdana samo u skulpturi socrealizma, već će „postati temom i drugih didaktičkih, memorijalnih, portretnih i agitaciono-propagandnih umjetnosti, pri čemu sam memorijalni topos NOB-a svoj eksplozivni prodor

1 O bipolarnoj karizmatičnosti novog socijalističkog čovjeka i srastanju njegove ratničke i radničke prirode svjedoči i jedna agitpropovska litografija, koja u idejnom i kontekstualnom smislu nije nikakav izuzetak među ostvarenjima sličnog tipa, ali se ipak čini dovoljno zanimljivom da ovdje bude spomenuta. Riječ je o djelu Semjona Petrowitscha Gerusa, nazvanom „Der Bauarbeiter von Minsk“, koje pokazuje jednog od poznatijih „udarnika“ Istočne Njemačke - zidara Denisa Bulachowa. Ono što posmatraču odmah upada u oči jeste nemogućnost razlikovanja Bulachowog radnog odijela od ratne uniforme pa, dok ne pročitamo naziv crteža, nismo ni sigurni radi li se o „heroju rada“ ili „heroju antifašističkog otpora“. (Bohn, 2002: 60-70)

u domen popularne kulture ima zahvaliti ponajviše grafici, fotografiji te dokumentarnom i igranom filmu“ (Mernik, 2009: 121-146).

(Samo)razornost mita i novo poglavlje za Jugoslaviju

Uobičajenost da se socijalističkim figurama pripisuje bipolarni ili tripolarni karakter nije samo posljedica ideološkog mirenja mita o ratu s mitom o revoluciji, već prije svega pokušaja zaživljavanja mita o Übermenschu – novom čovjeku koji je na vlastitu čast razapet između privatnog i javnog, uspješno agira na svim poljima na kojima je neophodan te svojim doprinosima i zadivljujućim, gotovo nadnaravnim ostvarenjima, pravda svoj lični status kao i status koji socijalizam uživa među ostalim ideološkim formacijama. Vjerovatno će ženska tipologija najbolje svjedočiti ovom fenomenu, a razlog leži u činjenici da su žene nove Jugoslavije bile opskrbljene mnoštvom dotad marginalizovanih društvenih uloga, što je sada, u zavisnosti od društveno-ekonomske kalkulacije koja se iza svega krila, često značilo nametanje istovremeno i po nekoliko njih. Istočnonjemačke će feministkinje rađanje neofeminističkih grupa, napuštanje politike takozvanog ženskog pitanja i početakevoluiranja socijalističkog feminizma pripisati upravo frustrirajućoj razapetosti ratnica-radnica, majki-udovicate naročito majki-suprugaz, koja je, bez obzira na navodno potpuno suprotnu namjeru, „uzak svijet tadašnje žene dodatno sužavala“ (Wiese, 2003). Potrebu za proširivanjem tog svijeta novi val feminizma brzo će prepoznati pa će sedamdesete i osamdesete godine – period sveobuhvatnog društvenog prevrata - ponuditi utočište i radikalnoj promjeni smjera jugoslavenskog ženskog pokreta, a time i utočište nekim novim mitovima.

No, rađanju novih feminističkih mitova (koje su kao i mnoge druge nastale u drugoj polovini jugoslavenskog postojanja iznjedrili uticaji sa Zapada) prethodila je borba za prevlast među ženskim figurama socijalizma, uvijek iznova razapetim partijskom težnjom nametanja višestrukih uloga, a što se nudilo kao sredstvo rješavanja nekog od društvenih problema. Proklamovana politika emancipacije bila je gušena činjenicom da se ženi mjesto zadaje

2 Nije socijalistička Jugoslavija prva formacija s ovih prostora koja je njegovala bipolarnu žensku tipologiju. I totalitarna je NDH poznavala biopolitičku različitost unutar istog, ženskog rodapa iz novinskih tekstova tog vremena baštinitimo (poželjni) patrijarhalni „svijet žene-majke“ i partizanski „svijet žene-zvijeri“. (Jambrešić, 2008: 44)

odozgo čime je već prvih godina izgradnje snažno obnavljan patrijarhalni red, a što je kulturni diskurs nove Jugoslavije jasno demonstrirao. Vrlo brzo nakon završetka Drugoga svjetskog rata središnje ikonografsko mjesto unutar komemorativne komunističke prakse zauzet će lik majke-udovice koja, obuzeta patriotizmom, za komunističku revoluciju bez pogovora žrtvuje muža i djecu. Mitski diskurs socijalizma je majčinsku imaginaciju ženskosti koristio kao alegoriju za naciju, samu državu i političke ideale pripisujući ženi na taj način ulogu zaštitnice i učvršćujući njeno tradicionalno mjesto u društvu. Riječ je o figuri prepoznatljivoj po svojoj anonimnosti te nesamostalnom i pasivnom djelovanju. Njena najvažnija zadaća je pozivati sinove i muževe da je (kao majku-domovinu) zaštite od neprijatelja prilikom čega, dok im bude pružala toplotu i zaklon, ona fungira „als Talisman in der Schlacht, als Unterpand für Glück“ (Rathe, 2002: 45). Sljedeća naglašena osobina majčinske figure socijalizma prve polovine postojanja Jugoslavije je njeno odgođeno herojstvo i slava koja nastupa tek nakon ranjavanja ili smrti muških srodnika, a što

ovu žensku predstavu podvaja na dva pola – u gradnji socijalizma ravnopravno angažovani pol majke³ i pol udovice.

Figura koja će se ispriječiti direktnom evoluiranju majke-udovice u majčinsku imaginaciju s naličjem supruge, čiji će ulazak na vrata jugoslavenske kulturne scene značiti svojevrsan kraj takozvane politike ženskog pitanja i rađanje zapadnjačkog feminizma, jeste ona koju nazivamo ratnicom-radnicom. Svoje je najvažnije osobine stekla još u Prvome svjetskom ratu kada uspješno agira na svim društvenim poljima i začuđujuće dobro odrađuje tradicionalno muške poslove. Za nagradu stiže „muška prava“ koja joj nakon 1945. omogućavaju priznati status radnice zahvaljujući čemu do kraja 50-ih znači jednu od središnjih figura izgradnje socijalizma i ponos cjelokupnoga južnoslovenskog kolektiva. Njen je osnovni zadatak bio nagovarati neradnu ženu da postane radnom. Iako promotorka ideje o stvarnoj emancipaciji, i njeno je instaliranje na kulturno-društvenu scenu bilo potaknuto partijskom težnjom oživljavanja i jačanja zemlje.

Potrebno je naglasiti da je imaginacija radnice, bez obzira što je naizgled fungirala samostalno, već prvih godina izgradnje socijalizma srasla s likom majke-supruge konstruišući na taj način tripolarnu žensku figuru koja je apelovala da se žena prihvati svih zadanih uloga i (jedino) na taj način postane aktivni i priznati član društva.⁴ Vremenom, nakon što se u zemlji steknu uslovi za to, lik majke-supruge nadglasat će lik radnice čime će ova, doskora najpoželjnija među svim drugim imaginacijama ženskosti, biti gurnuta

3 Domaća psihologija, sociologija i etnologija tvrdile su da „je [majka] odgojitelj i vaspitač, prvi tumač obrasca (društvenog ponašanja), delom i objekat identifikacije, od matrilokalne zajednice (sa poznatim ili nepoznatim očinstvom), preko poligamne do monogamne patrijarhalne porodice, sve do savremene atomske porodice“ (Arsenović-Pavlović, 1990: 208) te da je „udeo femininine komponente u izgradnji kulture pojedinca, porodice i društva u celini“ (Arsenović-Pavlović, 1990: 208) presudan, čime je uloga majke postala ne samo javno priznata, već po važnosti parira ostalim društvenim ženskim društvenim ulogama, a time postaje i nametnuta.

4 Žensku razapetost između štednjaka, kolijevke i industrijske mašine istočnonjemačka autorica Berta Waterstradt sarkastično opisuje na sljedeći način: „Mit der linken Hand versorgt sie den Mann, Kind und Haushalt, renoviert die Wohnung und schneidert sich ihre Garderobe, mit der rechten Hand qualifiziert sie sich und leistet gesellschaftliche Arbeit, mit den Füßen betritt sie neue Wege.“ (Weise, 2003: 35)

u drugi plan⁵, a što će predstavljati prvi znak preusmjerenja jugoslavenskog ženskog pokreta. Približavanje socijalističke tipologije žene tipologiji njenih middle class sisters (Antić G., 2006: 219-237) sa Zapada, dokazivalo je početak urušavanja njihovog kolektivnog identiteta i zaživljavanje žena kao individua „with their own stories and concerns“ (Antić G., 2006: 233). Našavši se usred oštrog nadmetanja između socijalističkih i „buržoaskih“ silnica, prvobitno na terenu masovnih medija i popularne kulture, a kasnije i na tlu jugoslovenske društvene stvarnosti, ženska tipologija svjedočila je o početku odumiranja sveobuhvatnog mitskog diskursa socijalizma, koji je, s jedne strane na opstanak mogao računati isključivo u okvirima krutog, ali sada već smrtno bolesnog boljševizma, a s druge jedino oslonivši se na ženski entuzijazam i njihovo masovno sudioništvo u ideološkim diskursima i njihovim performansima. (Jambrešić, 2009: 60).

Zaključak

Nema sumnje da se politički mit iz Blumenbergove definicije na tlu nekadašnje Jugoslavije decenijama osjećao kao kod kuće. Kulturno-umjetničke sfere upoznat će ga još za vrijeme njegovog agiranja u okviru diskursa o zajedništvu kojem Jugoslavija zahvaljuje ne samo svoje postojanje, već i sve kasnije uspjehe na putu izgradnje. Njegovi heroji angažuju se da novom socijalističkom čovjeku prenesu ispravnu poruku, a u ovom će zalaganju žene odigrati ključnu ulogu i na taj način ostvariti status kakvim se dosadašnje generacije „slabijeg spola“ s ovih prostora nisu mogle pohvaliti. No, proces emancipacije, začat u jugoslovenskom političkom mitu, uskoro će iskoračiti izvan njegovih okvira i puteve svog razvoja potražiti na nekom drugom mjestu. Razlog za to leži najprije u odrastanju i sazrijevanju kulturno-društvenog okruženja i pokušaju njegovog osamostaljivanja od politike, ali i samoj preopterećenosti mita koji se, u silini svojih utilitarističkih težnji, lomio pod vlastitim teretom. Pridonoseći potkopavanju politike ženskog pitanja, politički mit upisuje svoje ime među zaslužne za određivanje novog smjera ženskog pokreta koji u Jugoslaviji već šezdesetih godina najavljuje sveopći društveni prevrat.

⁵ Po mnogima se proces marginalizovanja počeo dešavati odmah nakon (samo)ukidanja AFŽ-a 1953. čime je datum prodora prvih zapadnjačkih silnica u domen socijalističke ženske tipologije znatno raniji od onog koji se u analizama spomenutog uglavnom uzima u obzir.

- Slika 1: Linorez iz 1941., izrađen u čast Prvog maja, svjedoči o pokušaju mirenja mitologizovanih diskursa o revoluciji u ratu i revoluciji u miru, pri čemu prvomajski radnički ustanici iz vremena mira bivaju pojmljeni ratničkom terminologijom, a čime Praznik rada prerasta u dan mobilizacije antifašističkih snaga. (Dijanić, 2004: 353)
- Slika 2: Pokazane poštanske marke, korištene u periodu prve tri decenije postojanja DDR-a, reflektuju politiku ženskog pitanja i njenu fleksibilnost u odnosu na društveno-ekonomske potrebe zemlje. Tako marke iz prošlostoljetnih 50-ih ukazuju na potrebu integrisanja žene u radni proces, one iz 60-ih pozivaju na stjecanje dodatnih obrazovnih kvalifikacija, dok su markice iz 70-ih godina svjedočanstvo odumiranja politike emancipacije i približavanje socijalističke ženske tipologije onoj koja je prevladavala na Zapadu. O izmjenama u politici ženskog pitanja Istočne Njemačke i njenom utjecaju na žensku tipologiju vidi Weise, 2003.

Summary

The purpose of this essay is to remind of the existence of Yugoslavian political myths and its heroes, thanks to whom the European south for the first years after the World War II exists as a specific cultural surrounding, and for this reason represents to many an interesting exploration territory. The essay closes with an observation about the evolution of the socialist feminist movement, which was preceded by a frequent substitution of the desirable types of women, which was also covered in veil of political myths. This way, we have put the ending of an era of mythical narratives in a time of the dying out of the so called female question politics, and by doing so we have pointed out their correlation and collaboration on the path of transition that the Yugoslavia of its time was walking on.

Literatura

- Dijanić, Dijana (Ur.): Ženski biografski leksikon. Sjećanje žena na život u socijalizmu, Centar za ženske studije-Zagreb, Zagreb 2004.
- Jambrešić Kirin, Renata: Dom i svijet, Centar za ženske studije, Zagreb, 2008.
- Weise, Anna Maria: Feminismus im Sozialismus, Lang, Frankfurt am Main 2003.
- Arsenović-Pavlović, Marina: „Feminizacija vaspitno-obrazovnog sistema“, u: Polja, Časopis za kulturu, umetnost i društvena pitanja, Novi Sad, maj-juni 1990., br. 375-376, str. 207-210.
- Antić G., Milica/ Vidmar H., Ksenija: “The Construction of Women’s Identity in Socialism: The Case of Slovenia”, u: Gender and Identity. Ur. Jelisaveta Blagojević, Katerina Kolozova, Svetlana Slapsak, ATHENA-Advanced Thematic Network in Women’s Studies in Europe i Regional Network for Gender/Women’s Studies in Southeastern Europe, Beograd 2006., str. 219-237.

- Bohn, M. Thomas: „»Bau auf...«“, u: Sozialistische Helden. Ur. Ilke Satjukow, Links, Berlin 2002., str. 60-70)
- Đerić, Gordana: „Označeno i neoznačeno u narativima društvenog pamćenja: jugoslovenski slučaj“, u: Kultura sjećanja: 1945. Povijesni lomovi i savladavanje prošlosti. Ur. Tihomir Ciper, Sulejman Bosto, Disput, Zagreb 2009., str. 83-92
- Gries, Reiner: „Die Heldenbühne der DDR“. u: Sozialistische Helden. Ur. Ilke Satjukow, Links, Berlin 2002., str. 84-99
- Kazaz, Enver: „Heroji i žrtva u funkciji pamćenja rata“, u: Kultura sjećanja: 1945. Povijesni lomovi i savladavanje prošlosti. Ur. Tihomir Ciper, Sulejman Bosto, Disput, Zagreb 2009, str. 141-154
- Mernik, Lidija: „Kultura zaborava“, u: Kultura sjećanja: 1945. Povijesni lomovi i savladavanje prošlosti. Ur. Tihomir Ciper, Sulejman Bosto, Disput, Zagreb 2009, str. 121-146
- Musabegović, Senadin: „Mit o pobjedi kao mit o revoluciji“, u: Kultura sjećanja: 1945. Povijesni lomovi i savladavanje prošlosti. Ur. Tihomir Ciper, Sulejman Bosto, Disput, Zagreb 2009, str. 37-58
- Münkler, Herfried: „Der Antifaschismus als Gründungsmythos der DDR“, u: Mythos und Mythologie. Ur. Reinhard Brandt, Steffen Schmidt, Akademie Verlag, Berlin 2004., str. 221-237
- Rathe, Daniela: Soja – eine »sowjetische Jeanne d`Arc«, u: Sozialistische Helden. Ur. Ilke Satjukow, Links, Berlin 2002., str. 45-59
- Sammler. URL: http://www.sammler.cc/VORSCHAUBILD__577__1__VORSCHAUBILD_:_NR_577-1.html (06.08.2008)
- Käthe Kollwitz. URL: http://de.wikipedia.org/wiki/K%C3%A4the_Kollwitz (13.08.2008)
- Frauen- und Familienpolitik der DDR. URL: http://de.wikipedia.org/wiki/Frauen-_und_Familienpolitik_der_DDR (17.08.2008)

PJESMOM I PRIČOM ULICAMA BIŠĆA

Posvećeno članovima Književne sekcije Pedagoškoga fakulteta

Jednom davno, prije 7 godina, na 7 odsjeka Pedagoškoga fakulteta pokušala sam da oformim književnu sekciju. Baš kao i svaki početak i taj je bio težak. Kao studentica naišla sam na podršku nekolicine kolegica i kolega, održali smo nekoliko književnih večeri, a onda smo se "rasuli" i svako je krenuo svojim putem. Kada sam ostala na Fakultetu u svojstvu asistentice htjela sam istu ideju prenijeti na studente. Ni taj početak nije bio lagahan, ali uspjeli smo. Naišla sam na grupu studenata iz kojih je isijavala ljubav prema knjizi. Malim promocijama i skromnim književnim večerima dočekali smo ovogodišnju Manifestaciju "Ulicom Bišća".

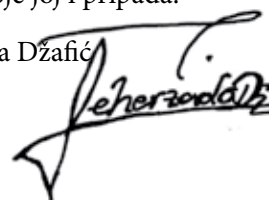
Započeli ste šetnju ulicama Bišća gdje ste u svaki njihov kutak ostavili letak kojim ste pozivali i širili ljubav prema knjizi. To širenje nastavilo se i narednih dana kroz raznovrsan program (Pjesmom ulicom Bišća, Svjetski klasici, Bio jednom jedan...). Na opće iznenađenje mnogih dozvali ste na scenu djevu Biku iz legende po kojoj je Bihać dobio ime. Bika je bila, vidjela vaš rad i vratila se tamo gdje pripada, mirna i spokojna. Dovedi ste likove iz poznatih bajki (Snjeguljicu, Crvenkapu, patuljke, čarobnice, vile) i priuštili djeci Bišća da vide uživo svoje junake. Oživjeli ste Hamleta, Romea i Juliju te fascinantnim prizorima oduševili skromnu bihaćku publiku.

Sve je bilo krasno, divno, bajno. Baš onako kako smo i zamislili. Kao i svaka bajka i ova je imala glavne junake, a to ste bili vi. Imala je i one negativne, sporedne likove, zlikovce (u ovom slučaju one koji su vas gledali sa prijekorom, sa "visoka"), ali bilo je i pomagača, vila čarobnica i čarobnjaka koji su bili tu kad nam je trebalo (svi koji su nam pomogli oko opreme, sredstava). Kao što to obično biva u bajkama i ova je imala sretan kraj. U završnoj noći Manifestacije "Ulicom Bišća" zablistali ste na sceni, otplesali ste svoj završni bal. Tragom romana Ustraga, autora Dževada Jahića Azizova, došli ste iz legendi i priča kao sultani, veziri, pašine kćeri i hanume. Dali

ste završnu riječ oživjevši jedan roman, oživjevši bogatu prošlost naše jedinstvene Bosne. Dobili ste i potvrdu autora, velikog čovjeka, pjesnika, prozaiste, lingvističara, univerzitetskog profesora, da nikad nije prisustvovao nečemu takvom i da nikad nije doživio nešto slično. To je ono vrijedno u svemu. Vrijedan je i vaš osmijeh kojeg ste imali na licu. Vrijedna je ljubav koju ste prenosili svih ovih dana jer ulicama Bišća je više nego ikad isijavala ljubav.

Inače se očekivalo da napišem uvodnu riječ, ali ja sam napravila izuzetak radi vas. Jer nije bitno jeste li na početku ili kraju. Kao što smo zajedničkom interpretacijom zaključili da nije bitno gdje sjedi Sijarićev Hasan sin Huseinov, bitno je što prenosi, što govori. Većina vas je četvrta, završna godina i vrijeme je da svako krene svojim putem... Ovim riječima i ovom posvetom želim vam poručiti, na neki način potvrditi ono čemu sam vas učila prethodnih godina. Nije bitno gdje ćete sutra biti - učiteljica u područnoj školi, nastavnica/profesorica u srednjoj, asistent na fakultetu, teta u vrtiću, majka/otac sa porodicom, bitno je da nastavite putem kojim ste krenuli – širenjem ljubavi prema knjizi, prema toj riznici mudrosti. Na Pedagoškom fakultetu ostavljate puno, ostavljate generacije koje su već "zaražene". Taj virus će se i dalje širiti i ova sekcija će zahvaljujući vama, maloj grupi sa početka, i opstati. Mnogi su već krenuli i krenut će vašim stopama... Hvala vam što ste bili tako kreativni, vrijedni i što ste bili učesnici u misiji da, u ovo čudno vrijeme kada se gube istinske vrijednosti, vratimo knjigu na policu/mjesto koje joj i pripada.

Šeharzada Džafić

Tijanovim stazama knjige 3.10.2007.

Obilježavanje 100-godišnjice Meše Slimovića

Prvi sastav sekcije

Pripreme za književno veče

Nastup povodom godišnjice Radio Bihaća

Književno veče povodom 8. marta

Defile ulicama Bišća - Crvenkapica

Dijeljenje letaka - Ulicama Bišća

S autorom romana Ustraga - Dž. J. Azizov

Promocija romana Ustraga

Promotorica Amira Turbić - Hadžagić sa likom iz romana

Promocija knjige autora N. Ibrahimovića

Ibukić Ahmet - Ami

Rođen u Bihaću 1957. godine. Završio Školu primjenjenih umjetnosti, te Akademiju likovnih umjetnosti u Sarajevu na odsjeku slikarstva, u klasi prof. Milivoja Unkovića. Postdiplomski studij završio na Akademiji likovnih umjetnosti u Sarajevu, pod mentorstvom prof. Seida Hasanefendića. Na Pedagoškom fakultetu Univerziteta u Bihaću 2004. godine izabran je u zvanje docenta likovne kulture. Član je ULUBIH od 1987. godine. Na Internacionalnoj Akademiji "GREG MARINO" u Verbanu 2005. imenovan na mjesto AKADEMSKOG SARADNIKA na ODSJEKU ZA UMJETNOST. Ušao u internacionalnu

umjetničku enciklopediju "DIZIONARIO ENCOCLOPEDICO INTERNAZIONALE D'ARTE MODERNA E CON-TEM PORANEA 2004/2005. Živi i radi u Bihaću kao viši kustos u JU Muzeja Unsko Sanskog kantona te na Pedagoškom fakultetu u svojstvu vanjskog saradnika kao profesor likovne kulture s metodikom pri Univerzitetu u Bihaću. Učesnik je više likovnih kolonija, pokrenuo i vodi likovnu koloniju „STARI GRADOVI U DOLINI UNE“. Izlagao je na više grupnih i samostalnih izložbi u zemlji i inostranstvu. Idejni tvorac i art direktor projekta "Umjetnici svijeta Srebrenici" - "Eleven Seven". Izlagao je na više grupnih i samostalnih izložbi u zemlji i inostranstvu.

Važnije izložbe: BIHAĆ - Gradska galerija, 1999.; AMMAN - Kraljevski kulturni centar Hašemitske kraljevine - Jordan, 1999.; RIJEKA - Modera galerija, Mali salon Korzo, 2000.; SARAJEVO - Galerija "GABRIJEL", 2000.; MOSTAR - Kulturni centar, 2000.; Prusac-Ajvatovica, 2000.; ANTALYA - Falez sanat gallery - Turska, 2000.; ANKARA - Gallery "HEJKAL" -Turska, 2000.; WIEN - Gallery "AMERLING HAUS" - Austrija, 2001.; AMSTERDAM - Gallery "SOJO" -Niederland, 2002.; BOSANSKI PETROVAC - Muzej Skendera Kulenovića, 2002. Olimpijske igre , Sidney, Australija, - Melbourne, Australija, 2000.; Svjetski bijenale crteža, Ratiborž, Poljska, 2000.; Bošnjačko slikarstvo, Skopje, Ohrid, 2000. Antalya, Turska, Sanat Gallery, 2000. Madrid 2003.- Art Exspo, Rim 2003.- Bienalle D ARTE CONTEMPORANEA»Leonardo Da Vinci, International Art Academy »Roma University of Fine Arts», 2004. „Svjetsko Bienale Asamblaža“-BERLIN-galerija Twenty four, 2004. Ljetne olimpijske igre «U zdravom tijelu zdrav duh»Atina, 2005.- Eleven Seven-Biella, Milano, Torino, Srebrenica,2006.- gallery Sodalitas -Tajnah, galery Rtovž-Maribor, Sarajevo-Colegium Artisticum, Mostar-Gram Pri,2009.-Zenica-galerija»Sinagoga, Muzej grada Zenice, galerija BKC-Tuzla, Zagreb-Abasada Bosne i Hercegovine u Hrvatskoj, BKC,Karlovac, 2010.WIENA-Palata Porcia , stifts galerie ST.Georgen Austrija idr.

UPUTE SARADNICIMA

U časopisu Post Scriptum bit će objavljeni tekstovi koji se uklapaju u koncepciju časopisa i koji zadovoljavaju tehničke zahtjeve i koji se dostave u zadanom roku.

Naučni radovi ne smiju biti duži od 12 kucanih stranica i moraju sadržavati sljedeće elemente: ime i prezime autora i instituciju u okviru koje radi, naslov (naslov treba biti kratak, jasan, koncizan), sažetak, glavni dio rada, literaturu, sažetak na stranom jeziku (engleski ili njemački), kao i odjeljak ključne riječi (do 5 riječi).

Autori se mole da se rukovode Uputama, budući da to znatno pojednostavljuje procese lekture, korekture i pripreme za štampu. Na ovaj način smanjuje se potreba za naknadnim izmjenama i ubrzava objavljivanje časopisa.

Kategorizacija radova

Znanstveni radovi:

1. Pregledni rad je rad koji sadrži originalan, detaljan i kritički prikaz istraživačkog problema ili područja u kome je autor ostvario određeni doprinos;
2. Originalni znanstveni rad je rad u kome se iznose rezultati vlastitih istraživanja primjenom znanstvenih metoda;
3. Ostali oblici: znanstvena kritika, studije slučaja i slično, ukoliko takav rad, prema mišljenju recenzenta, doprinosi unapređenju znanstvene misli.

Stručni radovi:

1. Stručni rad nudi iskustva za unapređenje profesionalne prakse, ali ne moraju biti nužno zasnovana na znanstvenim metodama;
2. Prikaz knjige, programa, slučaja, znanstvenog događaja i sl.

Ocjena rada se donosi analitički na osnovu sljedećih elemenata:

1. razumljivost svih aspekata rukopisa,
2. pogodnost za objavljivanje u časopisu,
3. jasnoća istaknutog cilja rada,
4. adekvatnost primijenjenog metoda istraživanja,
5. jasnoća prezentiranih rezultata,
6. korištenje adekvatne literature,
7. adekvatnost citiranja
8. podudarnost zaključaka rezultata i diskusije,
9. jasnoća i jednoznačnost zaključaka,
10. jasnoća i nedvosmislenost stila pisanja,

Prijedlog odluka recenzenta:

1. Rukopis se prihvata u postojećoj verziji i preporučuje za objavljivanje
3. Rukopis se prihvata i objavit će se nakon predloženih izmjena
5. Rukopis se ne prihvata i ne preporučuje za objavljivanje;

P.S. Upute kao i rok za dostavljanje tekstova pronaći ćete na web stranici: www.pfb.ba

